ΕΛΤΑ Hellenic Post
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΑ
ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΜΕΝΟ ΠΛΟΣΤ
Τ.Υ. Νάουσας
Ταχυδρομικός Κώδικας
194300

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ»
ΕΤΟΣ 35ο • ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 140-141 • ΜΑΪΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2012 • ISSN 1106-2118

ΔΙΠΛΟ ΕΠΕΤΕΙΑΚΟ ΤΕΥΧΟΣ

1912-2012

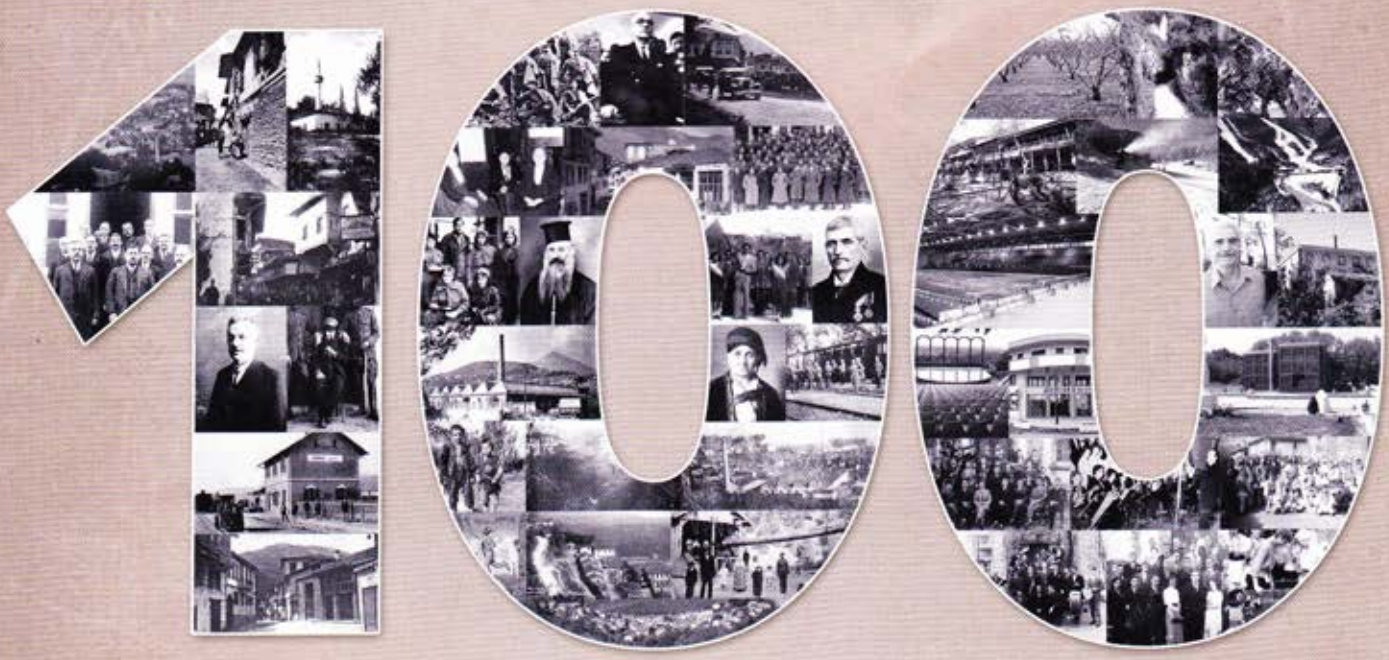

ΧΡΟΝΙΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΝΑΟΥΣΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ, ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΕΝΟΣ ΑΙΩΝΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

http://politistikietaireianaoussas.blogspot.com

κάθε μέρα

ΣΤΗΝ ΟΘΟΝΗ* ΣΑΣ!

όλα τα νέα και οι δραστηριότητες του συλλόγου
καθημερινά στις οθόνες σας με ένα κλικ!

παλαιά τεύχη του περιοδικού «Νιάουστα»
σε ψηφιακή μορφή για το αρχείο σας

* ιστοσελίδα διαθέσιμη σε όλους τους Η/Υ, tablet pc & smartphones
email: niaousta@gmail.com

«ΝΙΑΟΥΣΤΑ»
ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ»

ΕΙΔΙΚΗ ΕΠΕΤΕΙΑΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
Έτος 35ο - Τεύχος 140-141,
Αριθμός ISSN: 1106 2118

ΙΔΡΥΤΕΣ
Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας
(†) Οδυσσεύς Ντινόπουλος

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας
«Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

ΕΚΔΟΤΗΣ
Αλέξανδρος Οικονόμου, Πρόεδρος Δ.Σ.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Αλέξανδρος Οικονόμου
Ευγενία Ζάλιου
Πέτρος Στοΐδης
Δημήτρης Πάζος
Θεόδωρος Ζιώτας
Ελισάβετ Χατζημαλούση-Ρούκαλη
Δήμητρα Τζάκη-Μπεαλίκα

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ART DIRECTOR
Δημήτρης Πάζος

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
• Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Δ. Σολωμού 3, Τ.Κ. 59200, Νάουσα
τηλ. 2332024102
• Αλεξ. Οικονόμου, Καρανάτσιου 2
59200 Νάουσα, τηλ. 23320 29380

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος
τηλ. 23310 60331

ΕΚΤΥΠΩΣΗ
ΗΛΚΟΣ Φ. - ΡΑΛΛΗΣ Κ. Ε.Τ ΣΙΑ Ο.Ε.
3ο χλμ. Νάουσας - Σ.Σ. Νάουσας
Τηλ. & Fax: 23320 41319

Η συντακτική επιτροπή του περιοδικού δεν φέρει καμία ευθύνη για τα ενυπόγραφα κείμενα που δημοσιεύονται. Την ευθύνη φέρει ο υπογράφων το κείμενο.

ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ, ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ
• Αλέξανδρος Οικονόμου
Καρανάτσιου 2, Νάουσα, ΤΚ 59200,
τηλ.: 23320 29380
• Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Σολωμού 3, ΤΚ 59200, τηλ. 23320 24102

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ
104360 - ISSN 1106-2118

Περιοδικά και βιβλία αποστέλλονται ταχυδρομικά με αντικαταβολή. Είναι διαθέσιμα όλα τα παλιά τεύχη του περιοδικού για να συμπληρώσετε ενδεχομένως τις ελλείψεις σας.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ
σύνθεση εικόνων & εικονογράφηση
(Δημήτρης Πάζος)

Τεύχος Νο140-141 Περιεχόμενα

Για τον Δημήτρη Βλάχο

«Έφυγε» από κοντά μας πριν λίγες μέρες ο Δημήτρης Βλάχος, ο επί πέντε τετραετίες Δήμαρχος της Νάουσας και ενεργός, ως την ύστατη ώρα του, πολίτης αυτής της πόλης. Για μας που χρόνια συνεργαστήκαμε μαζί του θα είναι πάντα εδώ. Θα τον συναντάμε σε κάθε γωνιά της πόλης μας. Στους πεζόδρομους, στο Πάρκο, στο Θέατρο, στις εκθέσεις, στην Εστία Μουσών, στα γεφύρια, στο ρολόι, σε μπαλκόνια και εκλογικά κέντρα, σε πλατείες και παράδρομους. Θα τον συναντάμε και μέσα στις σελίδες της «Νιάουστας» που τόσο αγάπησε και στήριξε.

Το τελευταίο του κείμενο, που του ζητήσαμε για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωση της πόλης και μας παρέδωσε, διαγράφει την πορεία της Νάουσας από το '50 και μετά, που ουσιαστικά ήταν και πορεία της προσωπικής του ζωής, μιας ζωής αφιερωμένης στη Νάουσα που τόσο αγάπησε και τίμησε.

Η Συντακτική επιτροπή του περιοδικού μας επιφυλάσσεται για ένα μελλοντικό αφιέρωμα στον ίδιο, όσο το δυνατόν αντάξιο της μεγάλης του προσφοράς στον τόπο.

04 Editorial

05 Κων/νου Δημητριάδη: Ο Μακεδονομάχος Κων/νος Δημητριάδης (Μπέμπης)

08 Μανώλη Βαλσαμίδη: Για τον Μακεδονικό Αγώνα: Με αφορμή τη μάχη της Χονδροσούγκλας

12 Ήρας Καραγιαννοπούλου: Γιώργος Καραγιαννόπουλος (Παπαγιώργης Λυμπινιάς): Ένας Ναουσαίος στη δίνη του Μακεδονικού Αγώνα

18 Ιωάννας Καστανιώτη: Αθανάσιος Χατζόπουλος (Καπετάν Μακρής): Ένας αφανής Μακεδονομάχος από την Πιερία

22 Ευγενίας Ζάλιου: Ναουσαίες στο Μακεδονικό Αγώνα

28 Γιώργου Χιονίδη: Η απελευθέρωση της Νάουσας (1912) σύμφωνα με διηγήσεις αυτοπτών μαρτύρων

32 Αριστείδη Μπιλιούρη: «Νάουσα τη 26η Νοεμβρίου 2012» Επιστολή Ναουσαίου για την απελευθέρωση της Μακεδονίας

34 Πέτρου Στοΐδη: Λίγο πριν την απελευθέρωση. Η Νάουσα στα 1910 κατά τον Ευστάθιο Στουγιαννάκη

40 Αλέξανδρου Οικονόμου: Η Νάουσα την εποχή της απελευθέρωσης. Η κατάσταση στη γεωργία, την κτηνοτροφία και τα δάση

56 Στέργιου Αποστόλου: Νάουσα 1912-1950

68 Δημητρίου Βλάχου (τ. Δημάρχου Νάουσας): Νάουσα 1950-2012

74 Νίκου Καλλιδάκη: Πολιτιστική και αθλητική δραστηριότητα στη Νάουσα από την απελευθέρωση μέχρι σήμερα

82 Αναστάσιου Καραμπατζού (Δημάρχου Νάουσας): Η Νάουσα στο νέο αιώνα

φωτογραφικό υλικό από τα αρχεία: Δήμου Νάουσας, Αλέξανδρου Οικονόμου, Ευγενίας Ζάλιου, οικογένειας Χατζημαλούση, Στέργιου Αποστόλου, Χρήστου Ζάλιου, Νίκου Καλλιδάκη, Γιάννη Καμπούρη, kopanos-imathias.blogspot.com κλπ.

Editorial

Τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς τὴ μοίρα του σὰν ἐξόριστος τοῦ παρελθόντος μέσ' στὸν σημερινὸ κόσμο, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀνυπόφορη ἐξορία.

Με άρτο και οίνο προϋπάντησαν οι Ναουσαίοι τον Ελληνικό Στρατό στη Βέροια, δυο μέρες πριν και την τυπική απελευθέρωση της Νάουσας στις 17 Οκτωβρίου του 1912, εκφράζοντας έτσι με τον πιο ελληνικό τρόπο την ευγνωμοσύνη και την ευχαριστία τους στα παιδιά του ελληνικού στρατού που προελαύνοντας πραγμάτωναν το όνειρο, την απελευθέρωση της περιοχής και την ένωση με την Ελλάδα.

Από την επανάσταση του 1822 και το ολοκαύτωμα της πόλης, στο βωμό της αυτοδιάθεσης και της ελευθερίας με κάθε τίμημα, μέχρι το 1912 είχαν ήδη περάσει 90 χρόνια. Είχαν χαθεί πολλά, είχαν γίνει άλλα τόσα και άλλα τόσα σκορπίσανε στους πέντε ανέμους. Το 1912 η Νάουσα είναι ήδη μια πόλη που προχωράει με γοργό βήμα σε ένα δρόμο τον οποίο τα Βαλκάνια άργησαν να συναντήσουν. Στο δρόμο της εκβιομηχάνισης. Προχωράει δίχως να ξεχνά πως το μεγάλο ζητούμενο ήταν η ένωση με την υπόλοιπη ελεύθερη Ελλάδα, όπως αποδείχτηκε από την ενεργή συμμετοχή των Ναουσαίων στους αγώνες για ελευθερία. Οι θυσίες του παρελθόντος, η φιλοτιμία και φιλοπονία των κατοίκων της, όσο και τα δώρα της φύσης που απλόχερα της δόθηκαν, ήταν το προανάκρουσμα της γρήγορης και ομαλής της ένταξης στο σώμα της πατρίδας.

Ο Μακεδονικός Αγώνας, η οικονομική και κοινωνική κατάσταση της πόλης τη χρονιά της απελευθέρωσης, το φρόνημα των κατοίκων και η υποδοχή των απελευθερωτικών συνταγμάτων, η γη και η ανθρωπογεωγραφία της, οι μεγάλες και μικρές στιγμές που σημάδεψαν τους κατοίκους στο πέρασμα αυτών των 100 χρόνων είναι μια συμπυκνωμένη ανάμνηση της πόλης της Νάουσας και της γύρω περιοχής. Το αφιερωματικό μας τεύχος στα 100 χρόνια από την απελευθέρωση έχει στόχο να αναθυμηθούμε ποιοι ήμασταν τη χρονική στιγμή που η Μακεδονία εντάσσονταν στο σώμα της Ελλάδας, ποια ήταν η πόλη και οι κάτοικοί της και με πιο τρόπο αυτή η πόλη, η πόλη μας, ακολούθησε την πορεία της χώρας.

Οι Ναουσαίοι, όπως όλοι οι Έλληνες, από την απελευθέρωση του 1912 και μετά, σε έναν εκ βαθέων απολογισμό της πόλης θα είναι πότε κερδισμένοι και πότε χαμένοι, πότε ενωμένοι και πότε διχασμένοι. Η ιδιαιτερότητά τους έγκειται πως δεν ακολούθησαν ποτέ την πεπατημένη της ανάπτυξης και της αλλοτρίωσης. Κράτησαν και κρατούν ακέραια ό,τι ακριβώς μπορεί να συμβολίζουν ο άρτος και ο οίνος. Τη ζωή και τη χαρά της ζωής. Ποτέ εξόριστοι από τον τόπο τους. Κι όσο πιο μακριά τόσο πιο ζυμωμένοι με τις αναμνήσεις τους κάτω απ το θόλο των πλατάνων, τόσο πιο κοντά τους τα περιβόλια και οι πλαγιές του.

Πιστεύουμε πως η ψυχή αυτής της πόλης υπάρχει ακόμα και πως ακόμα οι δικοί μας άνθρωποι, οι άνθρωποι που έζησαν εδώ και αγωνίστηκαν δεν έχουν αποχωρήσει από τη μνήμη μας. Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος που δεν προσερχόμαστε σ' αυτό το τεύχος με τη διάθεση αρχαιολόγου που ανοίγει έναν τάφο. Προσερχόμαστε με τη μυρωδιά στο ρουθούνι της ζωντανής ανάμνησης του σπιτιού που φτιάξανε οι παππούδες μας και οι γονείς μας.

Με τη διάθεση η ιστορία μας, αυτά τα τελευταία 100 χρόνια από την απελευθέρωση του 1912 και μετά, μικρό μέρος των οποίων είμαστε και εμείς, να μείνουν ανέγγιχτα στη μνήμη της πόλης σε πείσμα των καιρών και να καθοδηγούν και να ορίζουν τις σκέψεις και τις πράξεις μας στο μέλλον. Γι αυτό και είμαστε ευγνώμονες σε αυτούς που μας βοήθησαν να φτιάξουμε ετούτο το αφιερωματικό τεύχος, αλλά και σε όλους εκείνους που χρόνια τώρα με την επιμονή του συναξαριστή αγίων μαζεύουν τις μνήμες του τόπου μας, τα μικρά και μεγάλα γεγονότα της ιδιαίτερης πατρίδας μας και ζωντανεύουν το παρελθόν μας.

Δίχως τη δική τους αφοσίωση θα ήμασταν δέσμιοι της λήθης.

Να ευχηθούμε να θυμόμαστε πάντα και εμείς και οι επόμενες γενιές, γιατί, όπως λέει ο ποιητής, *Βίγλα αψηλή στα φρένα μας η μνήμη.*

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ (ΜΠΕΜΠΗΣ)

*Γράφει ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης**

Ο Μακεδονομάχος Κωνσταντίνος Δημητριάδης ή Μπέμπης κατάγονταν από παλιά οικογένεια της Νάουσας. Οι πρόγονοί του, σκαρφαλωμένοι στις επάλξεις τις Αετομηλίτσας, μάχονταν ακατάπαυστα τα λεφούσια του Αλή Πασά, κι όταν ο αιμοσταγής ξερίζωνε τα χωριά της Πίνδου τότε πολλά μπουλούκια κατέβηκαν και κούρνιασαν στην ανταρτομάνα Νάουσα.

Συνδέονταν με συγγένεια με την αρχοντική και πλούσια οικογένεια των Δουμπαίων, των Εθνικών Ευεργετών, αυτών που άνοιξαν απλόχερα τον κεσέ τους και δάνεισαν χρήματα ακόμα και στον Αυτοκράτορα της Αυστρίας. Είναι οι ίδιοι Δουμπαίοι που το καλλιτεχνικό τους αίσθημα τους έσπρωξε και έδωσαν 80.000 λίρες στο Ελληνικό Κράτος για τη φιλοτέχνηση Εθνικού Πανεπιστημίου. Άλλος πάλι συγγενής ήταν και ο αξιωματικός Στάικος, ο υπασπιστής του βασιλιά Όθωνα.

Ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης γεννήθηκε στη Νάουσα το έτος 1865, ήταν δημοδιδάσκαλος, σπούδασε στη Θεσσαλονίκη με έξοδα της οικογένειας Δούμπα.

Αξιωματούχος του κομιτάτου της Νάουσας (Αντιπρόεδρος της Επιτροπής Μακεδονικού Αγώνα στη Νάουσα), έδρασε ως σύνδεσμος – αγγελιοφόρος μεταξύ των ανταρτικών ομάδων του Βερμίου συνεργαζόμενος με τους Καπεταναίους Ακρίτα (Κωνσταντίνος Αινιάν Μαζαράκης), Ρούβα (Γεώργιος Κατεχάκης), Άγρα (Τέλος Αγαπηνός) κλπ., τους οποί-

ους πολλές φορές φιλοξένησε στο σπίτι του και του Προξένου Κορομηλά, με το ψευδώνυμο «Ερμής». Και σήμερα ακόμα στη Νάουσα, στην πλατεία Καμμένων, μπροστά από το σημείο που ήταν το σπίτι του, ο δρόμος ονομάζεται οδός Ερμού, πίσω δε από το σπίτι του, ο δρόμος ονομάζεται οδός Κων/νου Δημητριάδη.

Για την προσφορά του στο Μακεδονικό αγώνα, παρασημοφορήθηκε από τον βασιλιά των Ελλήνων Κωνσταντίνο, με τον αργυρό σταυρό του τάγματος των Ιπποτών του Σωτήρος[1] και από τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Αλέξανδρο Ζαΐμη με το αναμνηστικό μετάλλιο του Μακεδονικού Αγώνα. Για τις εξαιρετικές υπηρεσίες του στον Μακεδονικό Αγώνα, ενεγράφη στην επετηρίδα των Μακεδονομάχων 1903-1909 στην κατηγορία των οργάνων πρώτης τάξεως[2] με αύξοντα αριθμό πίνακα 16. Για τη συμβολή του στον αγώνα, η Πατρίδα του έδωσε κλήρο μαζί φυσικά και με άλλους Μακεδονομάχους στην περιοχή Γεράκη Βεργίνας.

Ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης ήταν ένας ακέραιος τύπος, στην δουλειά του, στις αντιλήψεις του και στον πατριωτισμό του. Σ' έναν πατριωτισμό υπερβολικής προσφοράς όπως ήταν υπερβολικές και οι απαιτήσεις του. Γι' αυτή του την προσφορά, όταν στο μεσοπόλεμο διάστημα έγινε η μεγάλη συγκέντρωση των Μακεδονομάχων, ήταν αυτός που επελέγη να εκπροσωπήσει τους Ναουσαίους, συνοδευόμενος από δύο συντρόφους του.

Ομάδα Μακεδονομάχων που έβρισκαν καταφύγιο στις πλαγιές του Βερμίου από τις ενέδρες Τούρκων και Βουλγάρων κομιτατζήδων(1903-1908).

Ένα χαρακτηριστικό δημοσίευμα για την προσφορά του Κωνσταντίνου Δημητριάδη ή Μπέμπη που έδρασε με το ψευδώνυμο «Ερμής» είναι και το παρακάτω: *«...βοηθών παντοιοτρόπως δια την εν γένει επιμελητείαν, την αποθήκευσιν όπλων, την περίθαλψιν ασθενών και τραυματιών, την φιλοξενίαν εν τω οίκω ανδρών εκ των σωμάτων με αυταπάρνησιν σπανίαν και περιφρόνησιν των κινδύνων χρησιμοποιηθείς δε εις πλείστας αποστολάς επωφελείς...»* (Ελληνομακεδονική Άμυνα Τμήμα Β' αριθμ. 178).

Σε άλλα δημοσιεύματα για τον Μακεδονομάχο Κωνσταντίνο Δημητριάδη αναφέρονται τα εξής:

1. Ο ανεφοδιασμός και η καθημερινή μέριμνα για την τροφοδοσία των ανταρτικών σωμάτων. Επικεφαλής της επιμελητείας είναι ο υπό το ψευδώνυμο Ερμής δάσκαλος Κώστας Δημητριάδης, ή Μπέμπης, του οποίου πολλές φορές πλέκει το εγκώμιο ο Κατεχάκης, Ο δάσκαλος Δημητριάδης είναι μορφή του Μακεδονικού Αγώνα, πιστός, αφοσιωμένος στην ιδέα της ελευθερίας της Μακεδονίας, ακούραστος, ανιδιοτελής εργάτης, υπεύθυνος τροφοδοσίας των ανταρτικών ομάδων του Βερμίου.

Με την ευκαιρία που κατεβαίνει στη Θεσσαλονίκη εξ αιτίας αρρώστιας του παιδιού του, ο Κατεχάκης γράφει τα εξής στο Προξενείο: *«Ο Ερμής κατέρχεται μετά του τέκνου του ασθενούντος.... παρακαλώ θερμώς όπως προς όφελος της οικογενείας του, του παρασχεθώσι τα μέσα προς ιατρικήν περίθαλψιν, καθόσον ο δυστυχής στερείται των μέσων. Αν δε του δώσητε δέκα εισέτι λίρας έναντι του μισθού του, θα του παράσχητε, ως και εις τα τέκνα του, αληθινήν ευεργεσίαν. Πρέπει όμως να με γράψητε ότι τας έλαβε δια να τον αναγκάσω να τας χρησιμοποιήσει προς όφελος της οικογενείας του, άλλως αργά ή γρήγορα θα στερηθεί του προστάτου της μίαν ημέραν και δεν πρέπει να μένει εις τον δρόμον (η οικογένειά του).»* Υπάρχουν

1. Το παράσημο του Τάγματος των Ιπποτών του Σωτήρος είναι το μεγαλύτερο ελληνικό παράσημο. Απονέμονταν από το Βασιλιά των Ελλήνων, ύστερα από εισήγηση του αρμόδιου υπουργού και έγκριση του υπουργικού συμβουλίου. Το παράσημο αυτό σήμερα απονέμεται μόνο σε αρχηγούς ξένων κρατών από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

2. Όργανα πρώτης τάξεως κατά το Μακεδονικό Αγώνα θεωρούνταν ελάχιστα πρωτοκλασσάτα στελέχη του Αγώνα.

και άλλες μαρτυρίες ότι ο Δημητριάδης χρησιμοποιούσε τα χρήματα του μισθού του για το επισιτισμό των «καταστημάτων», ήτοι των ανταρτικών σωμάτων.

2. Στο Μακεδονικό Μουσείο Κοζάνης, κάτω από τη φωτογραφία του αείμνηστου Ναουσαίου δασκάλου Κωνσταντίνου Δημητριάδη ή Μπέμπη, γράφονται τα εξής: *«Κατά το δεύτερον έτος 1822 της επαναστάσεως της Ελλάδος, ενεπέτασε και η Νάουσα την σημαίαν της ελευθερίας. Επολέμησε με γενναιότητα κατά του Σουλτανικού στρατού Μεχμέτ Εμίν ελ Μπουζ Πασά (Αβδούλ Αμπούτ), η πλημμύρα όμως της Τουρκικής στρατιάς κατέπνιξε την Επανάστασιν. Υπέστη φρικιώδη μαρτύρια. Εκ της ηρωικής και μαρτυρικής Ναούσης εβλάστησε και ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης. Ο κατ' εξοχήν ούτος πράκτωρ του Ελληνικού Προξενείου Θεσσαλονίκης συνεργάσθη κατά τον Μακεδονικόν αγώνα 1904-1908 μεθ' απάντων των Αρχηγών, Οπλαρχηγών, και Αξιωματούχων της Ελληνικής αποστολής οι οποίοι έδρασαν εις τας περιφερείας Ναούσης, Βεροίας, Εδέσσης και Γιαννιτσών. Εξοπλισμένος με την πανοπλίαν της συνειδήσεως της ηρωικής του καταγωγής, της γενναιοψυχίας και εθελοθυσίας, περιφρονεί αγερόχως αγωνιζόμενος εν τη πρώτη γραμμή πιέσεις, απειλάς, τρομοκρατήσεις, φυλακίσεις και θάνατον υπό Τούρκων και Βουλγάρων. Και ταύτα δια την απελευθέρωσιν της Μακεδονίας, την δόξαν της πατρίδος του Ναούσης και την τιμήν του Έλληνος διδασκάλου».* (Εφημερίδα Θεσσαλονίκη, Τρίτη 26 Ιανουαρίου 1988).

3. Στα δύσκολα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα οι υπεύθυνοι αξιωματικοί του Προξενείου Θεσσαλονίκης επεδίωξαν πάση θυσία να εξασφαλίσουν την ακίνδυνη διαμονή των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων. Γι' αυτό ο Πρόξενος Λάμπρος Κορομηλάς έψαχνε πάνω στο βουνό Βέρμιο ν' αγοράσει μέρος ασφαλές για καταφύγιο και πέρασμα των ανταρτικών σωμάτων προς την Καρατζόβα και το Μοναστήρι.

Από πληροφορίες, καθ' υπόδειξη του Ναουσαίου δασκάλου και συνδέσμου του Μακεδονικού Αγώνα και μέλος της Επιτροπής της πόλης, Μπέμπη Δημητριάδη επεδίωξε να αγοράσει την περιοχή του δάσους πάνω από τον Άγρα που εκείνο τον καιρό οι ιδιοκτήτες Τουρκαλβανοί το πωλούσαν.

Τελευταία μια άγνωστη πτυχή της δράσης του παράτολμου και αποφασιστικού πατριώτη Κωνσταντίνου Δημητριάδη ή Μπέμπη: Στα πρώτα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα, ο Δεσπότης της Μητροπόλεως Βεροίας και Ναούσης ήταν Τουρκόφιλος και δεν υποστήριζε το Ελληνικό στοιχείο. Τότε ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης, αφού έγραψε την παραίτηση του Δεσπότη, καβάλησε το άλογο και μια και δυο, έφθασε από τη Νάουσα στη Βέροια.

Μπαίνει στη Μητρόπολη και δίνει στο Δεσπότη την παραίτηση που είχε γράψει, βγάζει το περίστροφό του, το κολλάει στον κρόταφο του Δεσπότη και του λέει με ανυποχώρητο πείσμα: *«Αν δεν υπογράψεις Δέσποτα την παραίτησή σου, ένας από τους δύο, δεν θα βγει ζωντανός από εδώ μέσα».* Μπροστά στον κίνδυνο ο Δεσπότης υπέγραψε την παραίτηση.

Ο Δεσπότης που τον διαδέχθηκε μετά, βοήθησε τον Μακεδονικό Αγώνα. Για την εθνική του αυτή δράση, οι Τούρκοι τον επικήρυξαν και επιχείρησαν να τον σκοτώσουν. Με έναν ελαφρύ τραυματισμό γλίτωσε και φυγαδεύτηκε από το Προξενείο της Θεσσαλονίκης στην Κύθνο, όπου και παρέμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα.

Επίσης ένα άγνωστο και χαρακτηριστικό περιστατικό από την ζωή του είναι και το εξής: Κατά τη διάρκεια του Ελληνο-Ιταλικού πολέμου, έγινε και στη Νάουσα κάποιος έρανος για τον αγώνα. Ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης, συνταξιούχος δημοδιδάσκαλος, με περιορισμένα οικονομικά μέσα στα δύσκολα εκείνα χρόνια, είπε στις κυρίες του εράνου: *«Έδωσα στην πατρίδα ό,τι πολυτιμότερο έχω, τρεις γιοι μου αυτή τη στιγμή πολεμούν στο Αλβανικό μέτωπο υπερασπιζόμενοι τα πάτρια εδάφη, δεν έχω άλλο πιο πολύτιμο να δώσω, πάρτε τη βέρα μου».* Έβγαλε και τους έδωσε τη βέρα του. Οι παλαιοί στη Νάουσα τον θυμούνταν σαν ο «Μπέμπης» ο δάσκαλος.

Ο Μακεδονομάχος Κωνσταντίνος Δημητριάδης ή Μπέμπης, απεβίωσε στη Νάουσα κατά τη διάρκεια της κατοχής το έτος 1942. ■

«Έδωσα στην πατρίδα ό,τι πολυτιμότερο έχω, τρεις γιοι μου αυτή τη στιγμή πολεμούν στο Αλβανικό μέτωπο υπερασπιζόμενοι τα πάτρια εδάφη, δεν έχω άλλο πιο πολύτιμο να δώσω, πάρτε τη βέρα μου»

* Ο συγγραφέας είναι εγγονός του Μακεδονομάχου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ (Προξένου Κορομηλά 40, Θεσσαλονίκη)

ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΧΟΝΔΡΟΣΟΥΓΚΛΑΣ

Γράφει ο Μανώλης Βαλσαμίδης, επίτιμος Λυκειάρχης-ιστορικός ερευνητής

Βρισκόμαστε στις υπώρειες του όρους Βέρμιο. Το όνομα του βουνού, Βέρμιο, και ο χώρος, οι κορυφογραμμές, που κατεβαίνουν προς τον Βάλτο και την αποξηραμένη λίμνη, μας θυμίζουν τη μαρτυρική και ηρωική ζωή των αυτοχθόνων Ελλήνων, που μόνοι τους ή μαζί με τους απανταχού Έλληνες, διαχρονικά, φυλάγουν στον τόπο αυτό Θερμοπύλες.

Τα ποτάμια, μεγάλα-μικρά, Αλιάκμονας, Κωτίχα, Αράπιτσα, Λουδίας, Αξιός, οι λόφοι Νταλαμάρι, όπου βρισκόμαστε, Χοντροσούγλα, ο Βάλτος με τα μυστικά του, η λίμνη, ψηλότερα ο Άγιος Νικόλαος, αν μπορούσαν να μιλήσουν, θα μας έριχναν από έκπληξη σε έκπληξη. Είναι τόποι – θέατρα μεγάλων συγκρούσεων, τόποι γιγάντιων κατορθωμάτων, τόποι – ασπίδα μακραίωνης δόξας, καταπονημένοι, αιματόβρεχτοι τόποι, που προκαλούν δάκρυα, μοιρολόγια, τραγούδι.

Ο Ηρόδοτος μας λέει ότι το Βέρμιο είναι απάτητο από του χειμώνος! Μας λέει ακόμη ότι κάτω από το Βέρμιο βρίσκονταν οι κήποι του Μυθικού Βασιλιά Μίδα, ...ωραίες ιστορίες. Μας μιλάει όμως και για κάποια γεγονότα. Πρώτο, ότι όταν ο Πέρσης βασιλιάς έστειλε αντιπροσώπους του να ζητήσουν γη και ύδωρ από τον βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα, τους προπετείς εκείνους υβριστές Πέρσες, ο γιος του Αμύντα Αλέξανδρος με τους συντρόφους του, τους κατέβασε στον Άδη (Ηροδ. Ε΄18-21). Είχαν, πάνω απ' όλα, και έχουν τιμή οι Μακεδόνες.

Αργότερα, όταν έφτασε ο Περσικός στρατός με τον στρατηγό Μαρδόνιο, με σκοπό να καταλάβει την Ελλάδα, εκείνοι που τους

έφραξαν το δρόμο ήταν οι τότε κάτοικοι της Μακεδονίας. Έπεσαν αιφνιδιαστικά, νύχτα, στο στρατόπεδο του Μαρδόνιου και «σφέων πολλούς φονεύουσι, Μαρδόνιόν τε αυτόν τραυματίζουσι» (Ηροδ. Στ' 45). Ο στρατός κακοπαθεί στη Μακεδονία, ο στόλος καταστρέφεται στον Άθω και ο Μαρδόνιος ντροπιασμένος γυρίζει στην Ασία.

Ας έρθουμε όμως σε νεότερες εποχές, στην Τουρκοκρατία. Το ανυπόταχτο των Ελλήνων γεννάει εκείνον τον ιδιότυπο απελευθερωτικό αγώνα με την περήφανη κλεφτουριά.

«Κάθε πέτρα και φλάμπουρο
Κάθε κλαδί και κλέφτης».

Στην Ελλάδα, έρχονται οι ξένοι επισκέπτες για την όμορφη φύση της και για να ζήσουν κάτι από το μεγαλείο του παρελθόντος. Πελοπόννησος, Στερεά, Θεσσαλία, Ήπειρος, Μακεδονία, Θράκη, Νησιά, η Κρήτη, αγγίζουνε τους μύθους. Όπου να απλώσεις το χέρι σου, ιστορία ένδοξη θα ακουμπήσεις, που φτάνει πίσω στα χρόνια τα μυθικά!

Φίλοι, ανεβήκατε σήμερα στη Χοντροσούγλα. Στα μεσημβρινά της σώζεται ολόκληρο το στρατόπεδο του Καπετάν Καρατάσσου. Απίθανος αγωνιστής της Ελευθερίας ο Καρατάσσος. Αγωνίστηκε παντού στην Ελλάδα, χέρσο και νησιωτική. Στην Κρήτη, ξέρω, δεν πήγε. Έφτασε όμως αργότερα εκεί ο γιος του ο Τσάμης Καρατάσσος και αγωνίστηκε για την Κρήτη. Τα Μουζουρικά, είναι ο απόηχος εκείνης της ιστορίας.

Η κλεφτουριά πολεμήθηκε από το 1778, από γεννημένο στο Τεπελένι θεριό, σκληρό και απάνθρωπο, τον Αλή Πασά, που αυτή τη χρονιά γίνεται τοπάρχης Ιωαννίνων. Χρειάστηκε τριάντα χρόνια κυνηγητό για να κάμψει ο Αλή την αντίσταση των κλεφτών, απ' άκρου σε άκρο της χέρσου Ελλάδας και της Πελοποννήσου. Μπορεί να τους έβγαλε από τις σπηλιές και τα κρησφύγετά τους, μπορεί να τους υποχρέωσε σε εκπατρισμό, αλλά τους ένωσε και τους πείσμωσε. Χωρίς τον κατατρεγμό του Αλή δεν θα έρχονταν τόσο γρήγορα η Ελληνική επανάσταση.

Στο διάστημα αυτό ο Αλή ταπεινώθηκε κατ' επανάληψη. Αυτές εδώ οι λοφοσειρές, η Νάουσα, ταπείνωσαν, ουσιαστικά έφαγαν τον Αλή. Το προέβλεψε και ο ίδιος, όταν είπε: *Το Σούλι με γέρασε, η Νάουσα θα με φάει.*

4.000 στρατός, ανάμεσά τους και 400 Γενίτσαροι παθαίνουν ταπεινωτική ήττα, εδώ που βρισκόμαστε, από τον Άγιο Νικόλαο μέχρι την Κουτίχα και το Χωροπάνι, και παίρνουν τα πίσω. Μετά τρία χρόνια 8.000 στρατός παθαίνει το ίδιο. Και τρίτη φορά, μετά από οκτώ χρόνια, καθηλώνεται έξω των τειχών ένα άλλο, απρόσμενα μεγάλο, ασκέρι, 18.000 ανδρών.

Όλη η Ελλάδα είναι εστραμμένη τότε προς τη Νάουσα. Ένα τραγούδι που καταγράφηκε σε πολλά διαμερίσματα της Ελλάδος από συλλέκτες ξένους και δικούς μας, τον Fauriel, τον Φιλιππίδη, τον Ζώτο τον Μολοσσό και άλλους, στρέφεται προς τη Νάουσα να της δώσει κουράγιο.

«-Βάστα καϋμένη Νιάουστα τ'

Ο Μανώλης Βαλσαμίδης κατά την εκφώνηση της ομιλίας του στις 8/4/12

Αλή Πασιά τ' ασκέρι Πώς το βαστούν τα Γιάννινα χειμών' και καλοκαίρι....»

Προσπερνάω με σιωπή ευλαβική την άλλη μεγάλη δόξα της περιοχής, το ολοκαύτωμα της Νάουσας στα 1822. Εδώ, γονατίζει η Ελλάδα, απορεί η οικουμένη, συλλογιέται η Ιστορία!

Και έρχομαι στον Μακεδονικό αγώνα. Η απειλή αυτή τη φορά έρχεται από τον Βορρά. Διεκδικούν τη Μακεδονία η Ελλάδα, η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Τουρκία. Η Τουρκία θέλει να την κρατήσει. Η Ελλάδα να την ελευθερώσει. Η Βουλγαρία και η Ρουμανία θέλουν επέκταση, κάθοδο στο Αιγαίο. Οι τέσσερες αυτές δυνάμεις, αναλαμβάνουν δράση, αλληλοϋποβλέπονται, αλληλοκαρφώνονται.

Στο παιχνίδι και οι μεγάλες δυνάμεις, που έχουν εγκαταστήσει στα διαμερίσματα της Μακεδονίας με το «πρόγραμμα της Βιέννης» (Δεκέμβριος 1902) και τις μεταρρυθμίσεις της Μυρστέγης της Αυστρίας (Δεκέμβριος 1903) τις δικές τους δυνάμεις Αστυνόμευσης. Η Ιταλία, η Αυστρία, η Ρωσία, η Γαλλία, η Αγγλία, έχουν εγκατασταθεί στη Μακεδονία, έχουν απλώσει δίκτυα πληροφοριών, και από τα τέλη του 1905 υπηρετούν τους Τούρκους εναντίον των «άτακτων στρατιωτικών δυνάμεων», αποβλέποντας σε μελλοντικά δικά τους οφέλη.

Να μείνουμε λίγο στους Βουλγάρους. Οι Βούλγαροι περνώντας τον Δούναβη, απλώθηκαν, με υπόστρωμα τους Σλάβους, στη σημερινή Βουλγαρία. Οι Σλάβοι, εθνοποιούνται, γίνονται Βούλγαροι, αλλά νικούν τους Βουλγάρους με τη γλώσσα τους. Αυτό σημαίνει ότι οι Βούλγαροι έχουν χάσει τη γλώσσα τους, μιλούν έκτοτε τη Σλαβική. Το καινούριο αυτό έθνος έβαλε στόχο τη Μακεδονία. Ο αγώνας σε διπλωματικό, θρησκευτικό, και εθνοφυλετικό επίπεδο σκληρός.

Η δημιουργία εξαρχίας Βουλγαρικής στην Κωνσταντινούπολη, η εγκατάσταση εξαρχικού Μητροπολίτη στη Θεσσαλονίκη είχε σκοπό να διαχωρίσει τους κατοίκους της Μακεδονίας σε Πατριαρχικούς και εξαρχικούς. Κουτοπόνηρο σχέδιο, γύρισε μπούμερανγκ στους Βουλγάρους.

Οι Βούλγαροι δεν τα βάζουν κάτω. Περνούν στον ένοπλο αγώνα κατά αμάχων. Φοβίζουν Παπάδες, δασκάλους, προκρίτους. Και όταν οι απειλές δεν κάμπτουν τους Μακεδόνες, βιαιοπραγούν, σφάζουν, καίνε χωρίς οίκτο!

Το φαινόμενο δεν αφήνει ασυγκίνητο το γένος. Ξαναζεί η κλεφτουριά με τριπλό εχθρό: Βούλγαρους, Ρουμάνους, Τούρκους.

«Απορώ Μακεδονία, πώς βαστάς υπομονή...» τραγουδούσαν στη Μικρά Ασία στα σχολεία τους τα εκεί Ελληνόπουλα.

Μετά την απορία, τη συγκίνηση, ήρθε η δράση. Το επίσημο Ελληνικό Βασίλειο απάντησε με μυστικές αποστολές αξιωματικών στη Μακεδονία. Οργανώθηκαν Επιτροπές αγώνα σε όλες τις Μητροπόλεις. Μητροπολίτες, όπως ο Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης λειτουργούσαν με το όπλο στην Αγία Τράπεζα. Παπάδες, δάσκαλοι, όπως ο Μπέμπης στη Νάουσα, ο «Ερμής», κινούνταν με ψευδώνυμα που τα τίμησαν ως ονόματα. Σκεφτείτε ότι στον εγγονό του ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης, ο Μπέμπης, δεν έδωσε ως βαπτιστικό το όνομά του, αλλά το ψευδώνυμό του αγώνα, Ερμής.

Τιμημένα ψευδώνυμα, όπως και των Καπεταναίων: Ακρίτας, ο Μαζαράκης Κωνσταντίνος, Ρούβας ή Θεόφιλος, ο Κατεχάκης Γεώργιος, Κολιός, ο Ρόκας Νικόλαος, Άγρας, ο Σαράντος Αγαπηνός, Αμύντας, ο Δουμπιώτης Νικόλαος, Τράικος, ο Τσίπουρας Νικόλαος, Μίκης Ζέζας, ο Παύλος Μελάς, Βάρδας, ο Γεώργιος Τσόντος, και τόσοι άλλοι.

Το μνημείο με την αναθηματική πλάκα αφιερωμένη σε όσους έδωσαν τη ζωή τους στη μάχης της Χονδροσούγκλας στις 11/4/1906

Συναγερμός στο Πανελλήνιο. Κρήτη, Νησιά, Κύπρος, Χέρσο Ελλάδα, ελεύθερη και Τουρκοκρατούμενη, Μικρά Ασία, Θράκη, έδωσαν το παρόν και στο 1897 και στο 1903–1908 και στο 1912–13.

Ποιους να πρωτοθυμηθεί κανείς. Το παρόν έδωσαν εκατοντάδες φοιτητές. Έχουμε μπροστά μας ένα νέο Δραγατσάνι. Φοιτητές της Θεολογικής σχολής της Χάλκης, φοιτητές του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, άφησαν τα έδρανα των σπουδών τους και κατατάχτηκαν μαζικά στον Ελληνικό Στρατό ή τα ανταρτικά Μακεδονικά σώματα με πατριωτικό ζήλο σε επίπεδο παραληρήματος.

Θα αναφέρω δύο περιπτώσεις. Ο Στρατής Μυριβήλης μετά ένα πατριωτικό ξεσήκωμα σε μάθημα της φιλοσοφικής σχολής Αθηνών πάει με τους συμφοιτητές και φίλους του να καταταγεί εθελοντής στρατιώτης. Πολλοί συμφοιτητές του γίνονται δεκτοί, άλλοι και ο ίδιος, όχι. Αιτία; Είχαν τουρκικό διαβατήριο. Ο Μυριβήλης κατάγονταν από τη Σκαμνιά της Λέσβου. Ζήτησαν τότε ακρόαση από τον πρωθυπουργό, τον οποίο παρακάλεσαν να τους επιτρέψει να πολεμήσουν για την Ελλάδα, να νιώσουν Έλληνες! Ο Μυριβήλης υπηρέτησε εδώ στη Μακεδονία, κάπου έξω από την Έδεσσα και στα έργα του θυμάται!

Ένας άλλος φοιτητής, της Σχολής της Χάλκης, με καταγωγή από την Ηράκλεια Ρεδαιστού της Ανατολικής Θράκης, με 140 Θρακιώτες εθελοντές και με Τουρκικά επίσης διαβατήρια, φτάνει στον Πειραιά. Κατατάσσονται όλοι, πολεμούν στον ατυχή πόλεμο του '97. Δεν γνωρίζω πόσοι επέστρεψαν στα σπίτια τους. Εκείνο που γνωρίζω είναι ότι ο φοιτητής εκείνος, ονόματι Χρυσόστομος Χρυσομαλλίδης, επέστρεψε στην πατρίδα του, έγινε παπάς και όταν άρχισε ο Μακεδονικός αγώνας ξαναήρθε και έδωσε το παρόν στον Μακεδονικό Αγώνα ως εθελοντής. Τον βρίσκω ως καπετάν Παπα-Δράκο να δρα στην περιοχή Φλώρινας ενταγμένο στο σώμα του Γεωργίου Τσόντου, συνεργάτη του Τσόντου, φλογερό κήρυκα της ελευθερίας της Ελληνικής Μακεδονίας και ταυτόχρονα πολεμιστή.

Δεν μας φτάνει ο χρόνος να αναφερθούμε σε άλλα παραδείγματα. Δεν μπορώ όμως να μην αναφερθώ στην Κύπρο. Κάπου συνάντησα να αναφέρεται ένας πολεμιστής ως Κυπραίος, ούτε όνομα ούτε επίθετο. Αλλά κραυγαλέα

Ερείπια οχυρωματικών έργων σώζονται μέχρι σήμερα στον περιβάλλοντα χώρο όπου διεξήχθη η μάχη της Χονδροσούγκλας

είναι η περίπτωση του Δημάρχου της Λεμεσού Χριστόδουλου Σώζου, που έπεσε έξω από τα Γιάννενα το 1913.

Αυτούς τους με Πανελλήνια ψυχή ήρωες θυμόμαστε σήμερα, όλους. Και ειδικότερα αυτούς που θυσίασαν τη ζωή τους για τη Μακεδονία στη Μάχη της Χοντροσούγκλας.

Την περίοδο εκείνη (αρχές του 1906) ο αγώνας έχει κριθεί υπέρ των Ελλήνων. Οι Έλληνες οπλαρχηγοί κινούνται ελεύθερα προς κάθε κατεύθυνση. Οι Βούλγαροι έχουν εκδιωχθεί προς τον Βορρά. Τα χωριά τα εξαρχικά επιστρέφουν με έγγραφες αιτήσεις των κατοίκων τους στην αγκαλιά της μητέρας Ορθόδοξης Πατριαρχικής Εκκλησίας.

Απρίλιος, 11, του 1906. Ημέρα σημαδιακή. Τα Ελληνικά ανταρτικά σώματα της Κεντρικής Μακεδονίας, Κατεχάκη, Μπενή και του Ναουσαίου Σιμανίκα κατευθύνονται προς την Χοντροσούγλα με ενθουσιασμό για την παραλαβή καινούριου οπλισμού (πιθανώς) και την ανάληψη κοινής επιχείρησης κατά Ρουμανιζόντων. Η σύναξη προδίδεται. Αναπάντεχα οι Έλληνες πέφτουν σε παγίδα στημένη από οργανωμένο Τουρκικό Στρατό. Η επικρατούσα άποψη είναι ότι οι Έλληνες προδόθηκαν από κάποιο βλαχοποιμένα που έβοσκε στην περιοχή το ποίμνιό του. Προσωπικά πιστεύω ότι Ευρωπαϊκή δύναμη είναι η πηγή της πληροφόρησης, την οποία υπηρετούσαν βέβαια κάποιοι κατάσκοποι αμειβόμενοι, το πιστεύω γιατί οι Τούρκοι είχαν χρόνο να ετοιμάσουν επιτελικά και με κάθε μυστικότητα την επιχείρησή τους κατά των Ελλήνων στη Χοντροσούγλα. Είχαν μάλιστα στήσει το στρατηγείο τους στον σιδηροδρομικό σταθμό Νάουσας, όπως μας πληροφορεί η Θάλεια Σαμαρά.

Οι Έλληνες υπό τον Κατεχάκη οι του Μπενή και οι του Σιμανίκα πολέμησαν 4 ώρες. Ήταν η μεγαλύτερης διάρκειας μάχη του Μακεδονικού αγώνα. Οι δυνάμεις των Ελλήνων κατάφεραν να απαγκιστρωθούν όμως με απώλειες 13 νεκρούς και 6 τραυματίες. Ανάμεσά στους τραυματίες και ο Κατεχάκης, ο οποίος στη σχετική αναφορά του εκτιμά ότι οι Τούρκοι δεν είχαν λιγότερες απώλειες.

Οι τραυματίες είναι: *Κατσίγαρης Μανώλης, Ανουσάκης, Ντιμνάκης*

Ένας που καταγράφεται ως ξανθός Κρητικός, χωρίς όνομα και επώνυμο.

Παναγιώτης Μάζος και Κατεχάκης Γεώργιος, ο αρχηγός.

Οι νεκροί είναι: *Γεώργιος Κουλουμπής από την Κεφαλληνία*

... Χελιώτης, πιθανόν Μικρασιάτης

Πέτρος Θεοδοσίου εξ Ηπείρου

Θωμάς Γκολίσβας εκ Κολινδρού

Γεώργιος Γιαννουλάκης εκ Κρήτης

Γεώργιος Τζανακλάκης εκ Κρήτης

Μανώλης Γεωργιλάκης εκ Κρήτης

Γεώργιος Ζουρίδης εκ Κρήτης

Μανώλης Ρουμανιάς εκ Κρήτης

Ιωάννης Χ΄΄Νικολάκης εκ Κρήτης

Γεώργιος Μαθιουδάκης εκ Κρήτης

Μανώλης Φιλιππάκης εκ Κρήτης

Γεώργιος Τζωρτζάκης εκ Κρήτης

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να κάνω μια πρόταση. Εκεί που οι νεκροί ήρωες της μάχης της Χοντροσούγλας θάφτηκαν, δεν μπορεί να φτιάσει εύκολα κανείς. Εξ όσων γνωρίζω, δεν έγινε ανακομιδή των οστών τους. Με δεδομένο ότι εκείνη τη βραδιά οι τραυματίες της μάχης μεταφέρθηκαν στην Παναγιοπούλα, το κρησφύγετο αυτό του Μ.Α., όπου τους προσφέρθηκαν οι πρώτες βοήθειες, νομίζω ότι η μεταφορά των οστών των παλικαριών και η κατασκευή ενός σεμνού κοινού τάφου δίπλα στην Παναγιοπούλα, με τα ονόματα των νεκρών της μάχης, όπως προέκυψαν από την κοινή έρευνα των Στέργιου Αποστόλου και εμού, θα ήταν πράξη ταιριαστή, ένας καλός επίλογος σε κείνη την τραγωδία. Να καίει ένα καντήλι, να ανάβει κάπου-κάπου κανένα κεράκι ο απλός Ναουσαίος στη μνήμη τους. Να τους θυμόμαστε. Να θυμόμαστε τον πατριωτισμό τους και το πνεύμα της θυσίας που τους διέκρινε. ■

* Ομιλία στην επέτειο της μάχης (11 Απριλίου 1906) που εκφωνήθηκε στις 8 Απριλίου 2012.

Εδώ κι έναν χρόνο το Λάππειο 1ο Γυμνάσιο Νάουσας είναι το μοναδικό σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ημαθία που έχει επιλεγεί και λειτουργεί με βάση το νέο πιλοτικό πρόγραμμα σπουδών, εφαρμόζοντας ποικίλες καινοτόμες προσεγγίσεις σε παραδοσιακά γνωστικά αντικείμενα.

Έτσι, η Τοπική Ιστορία διδάσκεται πλέον ως ξεχωριστό πεδίο έρευνας και μελέτης για το μεγαλύτερο μέρος της σχολικής χρονιάς, στοχεύοντας στη διερεύνηση και ενεργητική προστασία του άμεσου περιβάλλοντος των μαθητών, φυσικού και ανθρωπογενούς, στην ανάπτυξη της ερευνητικής τους διάθεσης για ιστορικά θέματα που έχουν άμεση σχέση με την περιοχή του σχολείου μας, τη σύνδεση της μικροϊστορίας (γενεαλογία, τοπική παράδοση, οικογενειακές αφηγήσεις, προφορική ιστορία, ιστορικά κειμήλια), με τη διδασκόμενη γενική ιστορία, στο άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινωνία.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό οι δύο μαθήτριες της Γ΄ τάξης, Καραγιαννοπούλου Ήρα και Καστανιώτη Ιωάννα, συμμετείχαν στον πανελλήνιο μαθητικό διαγωνισμό τοπικής ιστορίας στη μνήμη του Νικολάου Σβορώνου.

Στον ίδιο διαγωνισμό πήραν μέρος πλήθος μαθητών από όλη την Ελλάδα. Οι μαθήτριες του σχολείου μας συνέγραψαν ατομικές εργασίες που αφορούσαν τους Μακεδονομάχους προγόνους τους Παπαγιώργη Καραγιαννόπουλο και Καπετάν Αθανάσιο Μακρή αντίστοιχα, αγωνιστές που ανέπτυξαν σημαντική δράση στην περιοχή της Νάουσας στην αυγή του προηγούμενου αιώνα. Αμφότερες οι μαθήτριες πέτυχαν σημαντικές διακρίσεις: η πρώτη κέρδισε το πρώτο βραβείο του διαγωνισμού, ενώ η δεύτερη απέσπασε τον ειδικό έπαινο της επιτροπής αξιολόγησης.

Τα κείμενα που ακολουθούν αποτελούν τις μοναδικές μέχρι στιγμής ολοκληρωμένες προσπάθειες για την ιστορική διερεύνηση των δύο σημαντικών Μακεδονομάχων και αξιοποιούν τόσο αρχειακές πηγές όσο και στοιχεία της οικογενειακής, προφορικής παράδοσης.

Γιώργος Μάλλιος

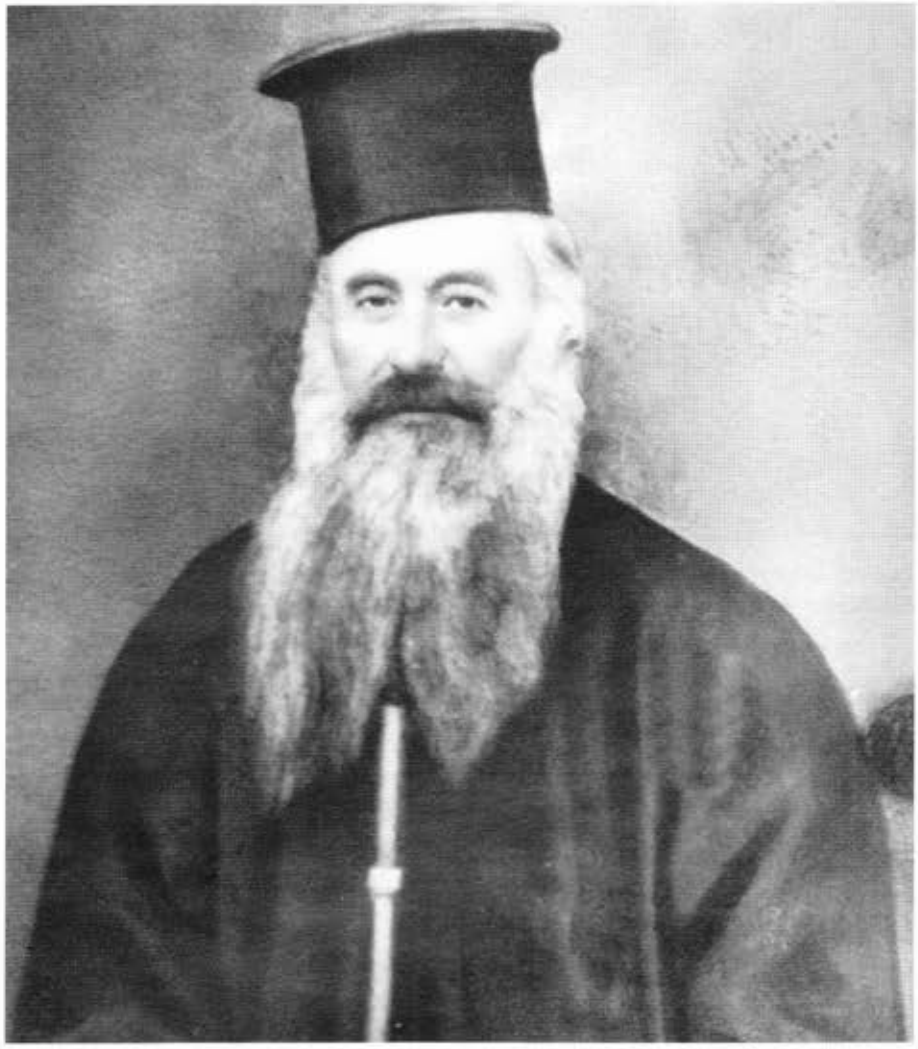

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ (ΠΑΠΑΓΙΩΡΓΗΣ ΛΥΜΠΙΝΙΑΣ)

ΕΝΑΣ ΝΑΟΥΣΑΙΟΣ ΙΕΡΕΑΣ ΣΤΗ ΔΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ

Γράφει η Ήρα Καραγιαννοπούλου

Το όνομά μου είναι Ήρα Καραγιαννοπούλου, και ως τρισέγγονη του Παπαγιώργη θα ήθελανα αφιερώσω σε αυτόν αυτήν την εργασία. Ο Παπαγιώργης ήταν ένα από τα πιο σημαντικά πρόσωπα της Νάουσας που συμμετείχαν στον Μακεδονικό αγώνα, γι' αυτό και το όνομά του έμεινε γραμμένο στην ιστορία της Νάουσας.

Ο Παπαγιώργης, δεν ήταν μόνο ένας ιερέας, αλλά έπαιξε και σημαντικό ρόλο ως Μακεδονομάχος στην Απελευθέρωση της Νάουσας από τους Οθωμανούς. Κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα λειτούργησε ως πράκτορας του ελληνικού κράτους, της «Παλιάς Ελλάδας», όπως ονόμαζαν τότε τα ελεύθερα τμήματα του ελληνισμού οι σκλαβωμένοι ακόμη Μακεδόνες. Ο Παπαγιώργης αναφέρεται σε αρκετά βιβλία σχετικά με τον Μακεδονικό αγώνα, καθώς και σε μερικά τοπικά λογοτεχνικά αφηγήματα[1]. Η σημαντικότερη πηγή πληροφοριών είναι ένα απόσπασμα από το χειρόγραφο ημερολόγιο της κόρης του[2], η οποία τότε ως μικρό κορίτσι παρακολουθούσε αρκετά γεγονότα στα οποία συμμετείχε ο πατέρας της.

Ο Μακεδονικός Αγώνας

Η καίρια γεωγραφική θέση της Μακεδονίας υπήρξε η αιτία για την προσάρτηση ή την κατάκτησή της από διάφορους γειτονικούς λαούς ανά τους αιώνες. Η κατάκτηση της Μακεδονίας από τους Τούρκους είχε ολοκληρωθεί μέχρι το 1430. Στους αιώνες που ακολούθησαν πραγματοποιήθηκαν πολλοί τοπικοί ξεσηκωμοί και εξεγέρσεις εναντίον της οθωμανικής καταπίεσης σε όλη την περιοχή[3] με αποκορύφωμα τα ηρωικά κινήματα του 1821-2 (επαναστάσεις Χαλκιδικής και Νάουσας), του 1854 και του 1878. Παρόλα αυτά οι Μακεδόνες παρέμειναν υπό οθωμανικό ζυγό[4].

Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αι. την κατάσταση εκμεταλλεύονται οι Βούλγαροι, οι οποίοι ήδη από το 1878 επιδίωκαν να επεκταθούν σε περιοχές της Μακεδονίας, ειδικά σε αυτές που κατοικούνταν από σλαβόφωνους πληθυσμούς. Με όχημα την αυτοκέφαλη βουλγαρική εκκλησία η Βουλγαρία προσπαθεί να προσελκύσει τους πληθυσμούς αυτούς και να τους αποσπάσει από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης που εξυπηρετούσε τα ελληνικά συμφέροντα. Για τον σκοπό αυτό οι Βούλγαροι και οι ντόπιοι υποστηρικτές τους προβαίνουν σε βιαιοπραγίες εναντίον των ελληνικών πληθυσμών και τότε στην ουσία αρχίζει ο Μακεδονικός αγώνας.

Ο Λάμπρος Κορομηλάς, ο Παύλος Μελάς, και όλοι οι άλλοι Μακεδονομάχοι ενθαρρύνουν το λαό . Οι Έλληνες οργανώνονται με τη βοήθεια της εκκλησίας και του Ελληνικού Προξενείου της Θεσσαλονίκης. Οι Τούρκοι αρχίζουν να ψάχνουν στα σπίτια, χτίζονται κρυψώνες για να φυγαδεύονται τα σώματα Μακεδονομάχων και τα μοναστήρια γίνονται κέντρα ανεφοδιασμού. Νέα σώματα Ελλήνων πολεμιστών φτάνουν απ' την ελεύθερη Ελλάδα για τον κοινό αγώνα.

Το 1908 Τούρκοι αξιωματικοί, γνωστοί ως Νεότουρκοι, ξεσηκώνουν τον πληθυσμό εναντίον του Σουλτάνου, υποσχόμενοι δήθεν προνόμια όπως ισονομία και αμνηστία στους Έλληνες και στους άλλους χριστιανικούς πληθυσμούς. Ωστόσο το Νεοτουρκικό καθεστώς αποδείχθηκε τελικά ακόμη πιο καταπιεστικό, επειδή προωθούσε την ομογενοποίηση των εθνικών μειονοτήτων και την δημιουργία ενός εθνικά καθαρού τουρκικού κράτους. Τότε οι Βαλκάνιοι, μη θέλοντας να χάσουν την εθνική ταυτότητά τους, αποφάσισαν να επέμβουν. Με τη συμμαχία των βαλκανικών λαών, οι Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι και Μαυροβούνιοι αγωνίστηκαν μαζί κατά των Τούρκων. Στους βαλκανικούς πολέμους 1912/13 η Μακεδονία τελικά απελευθερώθηκε. Τις βόρειες επαρχίες πήραν η Σερβία και η Βουλγαρία, τις νότιες και κεντρικές περιοχές, όπου και οι πιο συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί, η Ελλάδα.

Χωρίς τον τετράχρονο ένοπλο Μακεδονικό Αγώνα η απελευθέρωση θα ήταν ανέφικτη. Χύθηκε πολύ αίμα. Όμως με τα χρόνια τα μίση ξεχάστηκαν και έμεινε ο θρύλος. Δεν πρέπει να ξεχάσουμε τι οφείλουμε στους επώνυμους και ανώνυμους αγωνιστές.

Ζωή και Έργο του Παπαγιώργη

Η οικογένεια του Παπαγιώργη

Ο Παπαγιώργης γεννήθηκε το 1861 και πέθανε το 1923. Μεγάλωσε στη Νάουσα, όπως και όλο το γένος του. Το παρατσούκλι «Λυμπινιάς» προέρχεται πιθανώς από τη λέξη «λιμπίζομαι», επειδή ο Παπαγιώργης ήταν καλοσυνάτος, κεφάτος, λίγο πειραχτήρι και είχε συχνά κοκκινωπά μάγουλα λόγω της αγάπης προς το καλό ναουσαίικο κρασί[5]. Η κατοικία του βρισκόταν στην σημερινή οδό Παπαγιώργη, η οποία, αφιερωμένη σ' αυτόν, πήρε αργότερα το όνομά του. Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας δεν ήταν και ιδιαίτερα καλή. Παντρεύτηκε στις 17 Ιανουαρίου

1. Σαμαρά 1969 και 2005
2. Τζινίκου-Κακούλη, 1992, σελ. 269-271
3. Βακαλόπουλος 1990, σελ. 255
4. Για την νεότερη ιστορία της Μακεδονίας μετά την οθωμανική κατάκτηση ως και τις παραμονές της απελευθέρωσης, βλ. τα επιμέρους άρθρα στο Κολιόπουλος και Χασιώτης 1992
5. Θάλεια Σαμαρά,1969, σελ. 106

1885, πριν γίνει ιερέας, την Ευγενία Κολτσάκη, με προίκα 10.510 γρόσια, σύμφωνα με τον δεύτερο κώδικα της Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας και Ναούσης (σελ. 37)[6]. Η Ευγενία Κολτσάκη δυστυχώς πέθανε νωρίς. Μαζί της είχε αποκτήσει τρία παιδιά, την Αικατερίνη,(*1886, †1963) η μεγαλύτερη από τα τρία αδέλφια, το Σταύρο (*1893, †1934) και την Ελισάβετ[7]. Με την έναρξη του Μακεδονικού αγώνα, ειδικά όταν έφυγε για την Πελοπόννησο ο Παπαγιώργης, η Κατερίνα έμεινε μόνη της με το βάρος της φροντίδας στους ώμους της, αφού ήταν ακόμα μικρό κορίτσι. Με πολύ θάρρος και αυταπάρνηση όμως μπόρεσε και τα ξεπέρασε όλα αυτά[8].

Ο Παπαγιώργης Καραγιαννόπουλος και τα παιδιά του σε μια οικογενειακή φωτογραφία.
Το μικρό κορίτσι είναι μια γειτονοπούλα.

Το έργο του Παπαγιώργη

α) Η εκκλησιαστική ζωή

Για πολλά χρόνια ο Γιώργος Καραγιαννόπουλος υπηρέτησε ως ιερέας στον μητροπολιτικό ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Εκείνη την εποχή, το σύνολο των ιερέων στην Νάουσα ήταν δώδεκα, τρεις για καθεμιά από τις 4 ενορίες της πόλης, δηλαδή της Μεταμορφώσεως, του Αγίου Μηνά, της Παναγίας και του Αγίου Γεωργίου.

Σε συνεδρίαση της 14ης Σεπτεμβρίου του 1892 αποφασίστηκε να μειωθούν οι Ιερείς σε δύο ανά ενορία. Ανάμεσα στους οκτώ που παρέμειναν στις ενορίες τους ήταν και ο Παπαγιώργης (μαζί με τον Παπα-Νικόλαο). Γνωρίζουμε ότι οι ενορίες Αγίου Μηνά και Μεταμορφώσεως αντέδρασαν με γραπτές αναφορές ζητώντας τον διορισμό ιερέων πλέων των δύο, όμως το αίτημα απορρίφθηκε[9].

Το 1894 σε σύσκεψη των ιερέων «όλων των τμημάτων της πόλεως», μπήκαν κάποιοι κανόνες στα δικαιώματα των ιερέων, (όπως ότι για την τέλεση λειτουργίας σε παρεκκλήσιο πρέπει να καλείται ο ιερέας της ενορίας, με πρόστιμο μιας λίρας υπέρ των σχολείων για αυτούς που δεν το τηρούσαν). Την πράξη υπέγραψε ο αρχιερατικός επίτροπος Νέστωρ και οι ιερείς της πόλης, μεταξύ των οποίων και ο Παπαγιώργης[10].

Στις 13 Μαΐου 1901, έγιναν οι εκλογές Ενοριακών αντιπροσώπων, ως μέλη της Κοινοτικής Αντιπροσωπείας. Ο Παπαγιώργης εκλέχτηκε Πρόεδρος της ενορίας Μεταμορφώσεως στη Νάουσα[11].

Ο Παπαγιώργης ήταν γνωστός για την φιλανθρωπική του δράση και την φροντίδα του προς τους φτωχούς κατοίκους της ενορίας του. Έτσι, σύμφωνα με προφορικές πληροφορίες, ο Παπαγιώργης την ημέρα του Αγιασμού των Υδάτων προχωρούσε από γειτονιά σε γειτονιά με τους άλλους ιερείς για να αγιάσουν τα σπίτια, μαζεύοντας όμως και χρήματα υπέρ της Εκκλησίας, που έπρεπε βέβαια να σταλούν στη Μητρόπολη της Βέροιας.

Λέγεται ότι, όταν ο Παπαγιώργης έφτανε σε σπίτια πλούσιων Ναουσαίων (και δεν ήταν λίγοι εκείνη την εποχή, ειδικά στην ενορία του), τους προέτρεπε να δώσουν καμιά λίρα παραπάνω, ενώ στους φτωχούς άδειαζε όλο το πουγκί με τα χρήματα που είχε μαζέψει μέχρι εκείνη τη στιγμή. Το αποτέλεσμα

6. Βαλσαμίδης 2010, σελ. 322
7. Οι πληροφορίες αυτές επιβεβαιώνονται από το Πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης του Δήμου Νάουσας, αρ. πρωτ. 35332/2011. Για την Ελισάβετ δεν είναι γνωστό πότε γεννήθηκε και πότε πέθανε, αλλά ήταν το μικρότερο παιδί του Παπαγιώργη
8. Α Τζινίκου-Κακούλη 1992, σελ 269-271
9. Βαλσαμίδης, 2010, σελ. 105
10. Ό.π., σελ. 106-107
11. Ό.π., σελ. 245

ήταν η Μητρόπολη στη Βέροια να παραπονεθεί γιατί στέλνονταν τελικά μόνο λίγα χρήματα. Παρόλα αυτά ο Παπαγιώργης δε σταμάτησε να βοηθάει τους φτωχούς υλικά και ηθικά.

Άλλες ιστορίες λένε πως τα δύο πιστόλια που είχε πάντα κάτω από το ράσο του για περίπτωση ανάγκης, τα χρησιμοποιούσε και για άλλο σκοπό: την Κυριακή της Ανάστασης, έβγαινε τα μεσάνυχτα αφού τελείωνε τη λειτουργία και πυροβολούσε πάντα πρώτος στον ουρανό σηματοδοτώντας το χαρμόσυνο μήνυμα της Ανάστασης του Χριστού.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΒΕΡΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΒΑΠΤΙΣΤΙΚΟΝ

Το βαπτιστικό του Νικόλαου Σπάρτση, υπογεγραμμένο υπό του ιερέως Καραγιαννόπουλου, Εφημερίου του Ι. Ναού της Μεταμορφώσεως εν Ναούση, τη 25 Ιουλίου 1921.

β) Αγώνας εναντίων των Τούρκων

Ένας... αλλιώτικος Παπάς

Μεγάλο κομμάτι της ζωής του ο Παπαγιώργης ήταν πράκτορας. Όλα ξεκίνησαν όταν ο Κορομηλάς, τότε γενικός πρόξενος στη Θεσσαλονίκη, ήθελε με κάθε τρόπο να σταματήσει τη Βουλγάρικη προπαγάνδα και δράση[12].

Το Γενικό προξενείο έγινε κέντρο του αγώνα. Ζήτησε νέους αξιωματικούς για να οργανωθούν με πληροφοριοδότες. Έτσι ήρθαν στη Μακεδονία ο Κ. Μαζαράκης και άλλοι. Αυτοί μόλις έφτασαν άρχισαν την αναζήτηση πρακτόρων και αρχηγών για τον ένοπλο αγώνα.

Ο Μαζαράκης, με την τοπική επιτροπή στη Νάουσα όριζαν πράκτορες, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο Παπαγιώργης. Ο Παπαγιώργης φιλοξένησε το Μαζαράκη στο σπίτι του, όπου γίνονταν συχνά οι μυστικές τους διαβουλεύσεις[13].

Το Πάσχα του 1906 ήρθαν ο Σπυρομήλιος, αρχηγός ενός Ελληνικού ένοπλου σώματος, ο Μαζαράκης και 200 άλλοι άντρες στο Βέρμιο. Κάλεσαν τον Παπαγιώργη να τους πάνε στο βουνό τρόφιμα. Ήταν και άλλοι εκεί και γλέντησαν όλοι μαζί. Λίγο αργότερα στο Βλάντοβο (σημ. Άγρας Πέλλας) έγινε μεγάλη μάχη όπου τραυματίστηκε ο Σπυρομήλιος. Ο Παπαγιώργης μαζί με άλλους Ναουσαίους φρόντισαν να τον πάρουν και να τον κρύψουν στη Νάουσα, αρχικά σε σπίτι, αργότερα στη Μεταμόρφωση. Για να μην πέσει στα χέρια των Τούρκων παρίσταναν ψεύτικη κηδεία. Ο Παπαγιώργης διάβασε την νεκρώσιμη ακολουθία και ο Σπυρομήλιος ήταν στο νεκροκρέβατο με λουλούδια. Έφτασαν μέχρι το νεκροταφείο και από 'κει τον φυγάδευσαν[14].

Το γεγονός όμως που άλλαξε όλη τη ζωή του Παπαγιώργη ήταν η εκτέλεση του τούρκου Αντήλη (Τούρκικα: Adil) το 1906. Ο τούρκος αυτός ήταν πληροφοριοδότης των τουρκικών αρχών. Όλα ξεκίνησαν μία μέρα, όταν ο Παπαγιώργης βγήκε για μια βόλτα και άκουσε μια γυναίκα να καλεί σε βοήθεια. Ο Παπαγιώργης αμέσως έτρεξε να δει πού βρισκόταν η γυναίκα και τι είχε συμβεί, όταν είδε τον Τούρκο Αντήλη που προσπαθούσε να τη βιάσει. Γενικά είναι γνωστό από προφορικές μαρτυρίες ότι ο συγκεκριμένος Τούρκος παρενοχλούσε τις γυναίκες[15].

Φαίνεται πάντως ότι ανάμεσα στον Παπαγιώργη και στον Αντήλη υπήρχαν και προσωπικές αντιπαλότητες, επειδή ο Τούρκος ήταν «ρουφιάνος», δηλαδή προδότης που μαρτυρούσε στους Τούρκους κυβερνήτες πού κρύβονταν οι αντάρτες. Έτσι ο Παπαγιώργης είχε μεγάλο πρόβλημα με τους Τούρκους. Το σπίτι του το χρησιμοποιούσαν ως καταφύγιο ανταρτών και Μακεδονομάχων, είχε μετατραπεί σε πρόχειρο χώρο περί-

12. Τζινίκου-Κακούλη 1992, σελ. 269-271
13. Ό.π. σελ. 269.
14. Τζινίκου-Κακούλη , σελ 270.
15. Γνωστό από ιστορίες που μεταδόθηκαν προφορικά

θαλψης πληγωμένων του πολέμου, και εκεί γίνονταν οι μυστικές συγκεντρώσεις των ανταρτών[16]. Ο ανεφοδιασμός των ανταρτών γινόταν τη νύχτα μέσα από το σπίτι του Παπαγιώργη. Ο ίδιος ήταν γνωστός ανάμεσα στους Έλληνες για το έργο του και για το γεγονός ότι ήταν και μυστικός πράκτορας. Σιγά σιγά άρχισαν να τον υποπτεύονται και οι Τούρκοι, κάτι το οποίο τον έφερε σε δύσκολη θέση.

Πάντως ο παπάς, προσπαθώντας να αποτρέψει την ανήθικη πράξη του Αντήλη εκείνη τη στιγμή, πρώτα τον χτύπησε και μετά τον πυροβόλησε με ένα από τα πιστόλια που είχε πάντα κρυμμένα κάτω από το ράσο του. Ο τούρκος πέθανε αμέσως και ο Παπαγιώργης έπρεπε να σκεφτεί σύντομα μία λύση για να ξεφορτωθεί το πτώμα. Έβαλε το νεκρό σώμα του Αντήλη σε ένα σακί και το κουβάλησε μαζί με τον γιο του, το Σταύρο Καραγιαννόπουλο, μέχρι την Αράπιτσα, το ποτάμι που διασχίζει την πόλη. Έριξαν μαζί το σακί μέσα στην Αράπιτσα, για κακή τους όμως τύχη σκάλωσε σε ένα δέντρο με αποτέλεσμα να αποκαλυφθεί η εκτέλεση του Τούρκου.

Δυο χρόνια αργότερα οι Βούλγαροι κατέδωσαν τον Παπαγιώργη στους Τούρκους. Τον καταδίωξαν και αυτός κατέφυγε στο ναό της Μεταμόρφωσης[17].

Οι Τούρκοι ήθελαν να τον κρεμάσουν στο Κιόσκι, όπου και παλαιότερα (το 1822) στα υπεραιωνόβια πλατάνια είχαν ήδη απαγχονιστεί δεκάδες Έλληνες αγωνιστές. Για να σωθεί, ο παπάς αναγκάστηκε να φύγει στην ελεύθερη Ελλάδα. Όπως γράφει η Κατερίνα, η κόρη του Παπαγιώργη, *«Το 1909 μας πρόδωσαν οι Βούλγαροι στους Τούρκους, ότι εργαζόμαστε με τους αντάρτες. Τον Πατέρα μου τον καταδίωξαν και κατέφυγε στη Μητρόπολη. Τρείς μέρες μετά ο Δεσπότης Απόστολος κάλεσε τον Καϊμακάμη κι άλλους ανωτέρους Τούρκους για τραπέζι στον Άγιο Νικόλαο, να μάθει τι ιδέες είχαν για τον Παπαγιώργη. Η απάντηση ήταν, κρεμάλα στο Κιόσκι. Ο Δεσπότης ταραγμένος γύρισε στη Μητρόπολη, φίλησε τον Παπαγιώργη στο μέτωπο και τον συμβούλεψε να φύγει στην Παλιά Ελλάδα.. Έφυγε ο πατέρας μου κι οι Τούρκοι σε αντίποινα έπιασαν εμένα..[...]»* Αργότερα ο παπάς συναντήθηκε με τα παιδιά του στον Πειραιά. Στη Σπάρτη, ο Παπαγιώργης διακόνησε για τέσσερα χρόνια σαν εφημέριος και στις αρχές του 1913 (από άλλες πηγές ίσως το χειμώνα του 1912)[18] γύρισε με την οικογένειά του στη Νάουσα, όπου τους υποδέχτηκαν σαν ήρωες. Εκείνη την εποχή είχε ελευθερωθεί και η Μακεδονία. Με την απελευθέρωση της Νάουσας στις 17 Οκτωβρίου 1912, ο Παπανεόφυτος και ο Παπαγιώργης έψαλαν την λειτουργία της Λευτεριάς την Μακεδονίας στη Μεταμόρφωση[19].

αριστερά: Ο Μαζαράκης (κύρια μορφή) με τους συντρόφους του
δεξιά: Ο Σπυρομήλιος ως αξιωματικός της χωροφυλακής

Με τον Παπαγιώργη και τη φυγή του στη Πελοπόννησο συνδέονται 2 δημοτικά τραγούδια, που ακόμα τραγουδιούνται στη Νάουσα.

Το 1ο Τραγούδι πήρε το όνομά του από τον Παπαγιώργη[20]:

Του Παπαγιώργη Λυμπινιά

Τα σύνορα τα πέρασα
κι στου Μουριά εβγήκα.
Ιδώ του λεν Ιλληνικό,

16. Τζινίκου-Κακούλη 1992, σελ 269.
17. Τζινίκου-Κακούλη,1992, σελ 271
18. Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως, ενώ η Α. Τζινίκου-Κακούλη γράφει ότι ο Παπαγιώργης γύρισε στις αρχές του 1913, σε άλλες πηγές αναφέρεται ότι επέστρεψε το χειμώνα του 1912. Γι' αυτό, εξάλλου, αναφέρεται ότι έψαλλε τη λειτουργία της απελευθέρωσης της Νάουσας.
19. Μπάιτσης 1985, σελ.146
20. Μπάιτσης, 1977, σελ.21
21. Ό.π. σελ.27. (βλ. δεξιά σελίδα)
22. Γνωστό από ιστορίες που μεταδόθηκαν προφορικά (βλ. δεξιά σελίδα)

αριστερά: Μυστικός ανεφοδιασμός ενός σπιτιού (λεπτομέρεια πίνακα)
δεξιά: Τα παράσημα του Παπαγιώργη στο λαογραφικό μουσείο Νάουσας

ιδώ ζουν οι Μουραΐτις.
Σκούζαν τα χάνια γι' άλουγα
κι τα τζαμιά γι' αγάδις.
Σκούζει κι μια χανούμισα,
τουν άντρα της γυρεύει.
ιδώ τουρκιά δεν έχουμι
ούτι κι Μπιμπασιάδις
ιδώ του λεν Ιλληνικό,
ζουν οι Μουραϊτάδις.

Το 2ο τραγούδι το έφερε ο ίδιος από την Πελοπόννησο και είναι κλέφτικο[21]:

Ου Λάππας

Σαράντα χρόνια κλεφτουριά,
στους κλέφτες Καπιτάνιους
κι απ' τα σαράντα κι ύσταρα
πάνει να κάμει γάμουν.
Να κάμει γάμουν κι χαρά,
χαρά στουν ανιψιό του.
Όλους τους κλέφτες ακαλνάει
κι τους Καπιταναίους,
τουν Λάππα δεν ακάλησιν,
τουν πρώτου του τουν φίλου.
Όλοι στέλνουν τα πρόβατα
και τα παχιά κριάρια
κι ου Λάππας ου ακάληστος
πιάνει κι στέλνει αλάφι.
Απ'του φλουρί δεν φαίνουνταν
κι απ' του μαργαριτάρι.
Απού μακριά τους χιριτάει
κι απού κουντά τους λέει.
Καλημέρα σας, βρε πιντγιά.
Καλό στου Λάππα που 'ρθιν.
Πού κάθουντι οι ακάλιστοι
κι πού οι καλισμένοι;
Ψηλά κάθουντι οι ακάλιστοι,
κάτου οι καλισμένοι.
Κι ου Λάππας ου ακάλιστους
πιάνει σκουτώνει τουν γαμπρό,
χαλνάει όλουν του γάμου.

Ο θάνατος του Παπαγιώργη

Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες των μελών της οικογένειάς του, την ημέρα του Αγίου Θεολόγου (Τετάρτη, 8 Μαΐου, 1923) πήγε ο Παπαγιώργης με τους συντρόφους και τους φίλους του στον ξωκλήσι του Αγίου Θεολόγου για να γιορτάσουν τη γιορτή. Μετά το πανηγύρι ο Παπαγιώργης επέστρεψε στο σπίτι του.

Ξάπλωσε και αποκοιμήθηκε αμέσως, ξεχνώντας το καντήλι του αναμμένο. Κάποια στιγμή, υπό αδιευκρίνιστες συνθήκες, το κρεβάτι και τα ρούχα του πήραν φωτιά και τελευταία στιγμή οι οικείοι του πρόλαβαν να τον πάρουν κάτω στη βρύση, για να τον βρέξουν με νερό. Ο Παπαγιώργης υπέφερε από βαριά εγκαύματα και τελικά πέθανε μετά από λίγες μέρες, σε ηλικία 62 ετών[22].

Σήμερα, σε μια προθήκη του Λαογραφικού Μουσείου Νάουσας έχουν τοποθετηθεί το προσωπικό του Ιερό Ευαγγέλιο, τα παράσημα που του απένειμε ο Βασιλιάς Κων/νος για τη πολύτιμη συνεισφορά του στον Μακεδονικό Αγώνα, αλλά και το πιστόλι του που το χειριζόταν με την ίδια επιδεξιότητα ...που ευλογούσε με το σταυρό. ■

Βιβλιογραφία

- Ανεστόπουλος, Άγγελος, Μακεδονικός Αγών 1903-1908 και η Συμβολή των Κατοίκων εις την Απελευθέρωσιν της Μακεδονίας, τόμος Β', Θεσσαλονίκη 1965.
- Αποστόλου Στέργιος, Βαλσαμίδης Εμμανουήλ, Μακεδονικός Αγώνας. Η μάχη της Χοντροσούγκλας, Νάουσα 2006.
- Βαλσαμίδης Εμμανουήλ, Νάουσα 1892-1906, Νάουσα 2010.
- Μαζαράκης Αινιάν, Κωνσταντίνος, Ο Μακεδονικός Αγώνας, Αθήνα 1981.
- Σπάρτσης Νικόλαος, Αντέτχια στη Νάουσα, Νάουσα 2003.
- Σαμαρά, Θάλεια, Στον Μακεδονικό Αγώνα, Θεσσαλονίκη 1969.
- Σαμαρά, Θάλεια, Στου Βερμίου την Αντάρα, Νάουσα 2005.
- Τζινίκου-Κακούλη, Αθηνά, Η Μακεδόνισσα στο θρύλο και στην ιστορία», Θεσσαλονίκη 1992.
- Μπάιτσης, Δημήτριος «17-10-1912. Τότε που ήρθε το ελληνικό, ΝΙΑΟΥΣΤΑ, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1985, έτος Θ-τόμος Δ-τεύχος 33, σελ. 146.
- Βακαλόπουλος, Απόστολος, Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985, δ' έκδοση, Θεσσαλονίκη 1990.
- Μπάιτσης Δημήτριος, Τα δημοτικά τραγούδια της Νάουσας, Νάουσα 1977.
- Κολιόπουλος και Ι. Χασιώτης (επιμ.), Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Τόμος Α', Θεσσαλονίκη 1992.

Ο Καπετάν Μακρής καταμεσής κάτω αριστερά με τουφέκι στο χέρι. Λίγο πιο δεξιά διακρίνεται καπορέας ο Νικόλαος Δαμιανός.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΑΚΡΗΣ

ΕΝΑΣ ΑΦΑΝΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΙΕΡΙΑ

Γράφει η Ιωάννα Καστανιώτη

Ο Αθανάσιος Μακρής γεννήθηκε το 1876 σ' ένα συνοικισμό πέντε περίπου χιλιόμετρα βόρεια του Κολινδρού, στη Σφινίτσα. Άλλες πηγές αναφέρουν ότι ο Μακρής γεννήθηκε στο Αιγίνιο Πιερίας. Ο ίδιος, σύμφωνα και με προφορικές μαρτυρίες, θεωρούσε τον εαυτό του Κολινδρινό, γιατί εκεί έμενε για μεγάλα χρονικά διαστήματα Γνωρίζουμε άλλωστε ότι εκεί βρήκε προστασία από τους διώκτες του, εκεί απέκτησε συγγενικούς δεσμούς. Μάλιστα, πρέπει να σημειωθεί, ότι σύμφωνα με την τελευταία του επιθυμία θάφτηκε στον Κολινδρό, αν και δεν έχει σωθεί ο τάφος του μέχρι σήμερα.

Πατέρας του ήταν ο Φώτιος Χατζής. Το πραγματικό όνομα του Αθανάσιου ήταν Αθανάσιος Χατζόπουλος. Θα λέγαμε ότι Μακρής ήταν το παρατσούκλι του, διότι ήταν ασυνήθιστα για εκείνο τον καιρό ψηλός. Πατέρας του λοιπόν ήταν ο προεστός του χωριού, ο οποίος είχε μεγάλη κτηματική περιουσία. Ο Θανάσης ήταν ο πρωτότοκος γιος του που μεγάλωσε με Ελληνική κουλτούρα και μόρφωση. Το κλείσιμο του σχολείου του χωριού του από τους Βούλγαρους ήταν ο κύριος παράγοντας που δεν του επέτρεψε να μάθει πολλά γράμματα. Έτσι πολύ από νωρίς πήρε το τουφέκι στα χέρια του και δοκίμασε τη δεξιοσύνη του στις μάχες κατά των Τούρκων πολεμώντας με τους καπεταναίους και

τους κλέφτες που κόνευαν κάθε φορά στο πατρικό του σπίτι.

Η ζωή και η δράση του τα επόμενα χρόνια

Γύρω στο 1900 η οργάνωση της Ελληνικής Αντίστασης ήταν ανύπαρκτη. Τον ίδιο καιρό χάνει την πρώτη γυναίκα του, Κυριακούλω. Αποθαρρημένος από την κατάσταση της αντίστασης δεν μπορούσε πια να ζήσει σε ένα τέτοιο ασφυκτικό περιβάλλον και αποφάσισε να φύγει και να εγκατασταθεί στην Αθήνα όπου δούλεψε στα «ντομάλια» δηλαδή στη συλλογή ρητίνης.

Η ελπίδα φάνηκε να έρχεται από τον Παύλο Μελά ο οποίος κατέβηκε στη Μακεδονία για να αρχίσει τον αγώνα για τη σωτηρία και την απελευθέρωσή της. Στις αρχές περίπου του έτους 1903 ο Παύλος Μελάς παρουσιάσθηκε ως ένας απλός ζωέμπορος στη σύσταση του Προξενείου της Θεσσαλονίκης και ήρθε σε συνεννόηση με τον Αθανάσιο Γαλατσόπουλο, έτσι ώστε να καταρτίσει την Επιτροπή του Αγώνος στον Κολινδρό[1].

Είναι πολύ πιθανόν ότι κατά την παρουσία του εκεί στρατολογήθηκε και ο Αθανάσιος, που τελικά τον ακολούθησε και πήρε μέρος στις περιπέτειές του. Οι πολεμικές του μάλιστα ικανότητες και η δράση του εκτιμήθηκαν ιδιαίτερα και έτσι έγινε ομαδάρχης[2] με το όνομα καπετάν Μακρής. Έμεινε πιστός μέχρι και το θάνατο του Παύλου Μελά στη Σιάτιστα κοντά στο Ζέλοβο (Αντάρτικο) στις 13 Οκτωβρίου 1904.

Την ίδια νύχτα τραυματίζεται και ο ίδιος στο μέτωπο κατά την επίθεση του Τουρκικού στρατού. Ως συμπολεμιστές στην ομάδα του Μακρή αναφέρονται οι Δημήτριος Πολυζόπουλος, Πέτρος Κοχλίδης, Σωτήρης Παπούρας, Αρ. Γαγάκας, Βασίλης Τσιτσίλας[3].

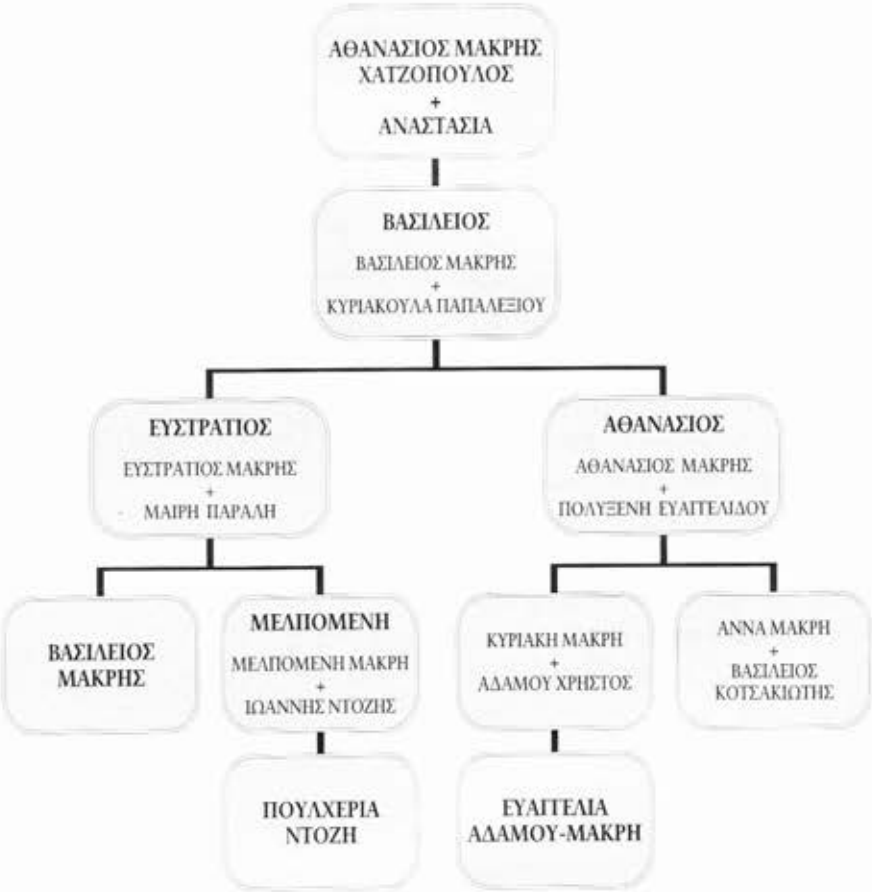

Το γενεαλογικό δένδρο του Καπετάν Μακρή

Μετά το θάνατο του Παύλου Μελά ο Μακρής έρχεται στο Βάλτο και μπαίνει στο σώμα του καπετάν Άγρα (Αγαπηνού) συμπολεμιστές και μάχες που του ανάθεσε την οργάνωση των μεταφορών πολεμικού υλικού για τον εφοδιασμό των σωμάτων και του δικτύου των πρακτόρων και συνδέσμων που όρισε αυτός και έλεγχε με προσωπική του ευθύνη.

Τα πολεμοφόδια ξεφορτώνονταν στα παράλια του Θερμαϊκού (Μακρύγιαλο, Βρωμερή) που σήμερα είναι τα παράλια της Κατερίνης και από εκεί μεταφέρονταν στις περιοχές του αγώνα. Αλλά ο Μακρής δεν περιορίζεται όπως φαίνεται στην οργάνωση των μεταφορών και των πληροφοριών αλλά παίρνει ενεργό μέρος στον αγώνα μετέχοντας στις συγκρούσεις των Ελληνικών ανταρκτικών σωμάτων με τους Βούλγαρους κομιτατζήδες και τον Τουρκικό στρατό στις ακόλουθες μάχες (1906):

α) σε μία μάχη κοντά στη Νάουσα που είχε διάρκεια τριών ωρών. Στη μάχη αυτή οι κομιτατζήδες υποχώρησαν και στον Αθανάσιο ανατέθηκε η καταστροφή των τριών φωλιών τους: του Άνω και Κάτω Κοπανού και του Γκόλο – Σέλο (σημερινά Γυμνά).

β) στην Τοχόβα (σημερινό Τρίλοφο) βοήθησε τον Αναγνωστάκο.

γ) στη μάχη της Χοντροσούγκλας όπου πήρε μέρος με την ομάδα του για να βοηθήσει τον Κατσίγαρη τον Κρητικό που πήγαινε από τη Νάουσα στη Βέροια, όταν εξακόσιοι Τούρκοι τους πε-

1. Α.Μ.Κ. Αρχείο Μητρόπολης Κίτρους, Φ. Εκθέσεις – Αναφορές Ενοριών για τον Μακεδονικό Αγώνα, σελ. 37. Δημοσιεύεται από τον Παναγιώτης Τζουμέρκας 2004, σελ. 319
2. Όπως αναφέρεται στο αρχείο Επετηρίς Μακεδονικού αγώνος 1903-1909, α/α. 2103
3. Ανεστόπουλος 1976, 61 και 64
4. Για την μάχη αυτή βλ. Αποστόλου και Βαλσαμίδης 2006
5. Μπάιτσης 2008, 65

ρικύκλωσαν. Αν και λιγότεροι, Έλληνες μαχητές κατάφεραν να διασπάσουν τον κλοιό, αφού έχασαν δεκατρείς συντρόφους μεταξύ των οποίων ήταν και ο «ψυχογιός» του Μακρή ο Κολινδρινός Θωμάς Γκολιόβας[4]. Μάλιστα η λαϊκή μούσα θρήνησε τα παλικάρια αυτά για τα οποία η μάνες τους δεν έκαψαν λιβάνι ούτε λαμπάδες και τα έθαψαν σε κοινό τάφο μέσα στην ερημιά: *«δεν το' ξερα μανούλα μου ότι θα μας προδώσουν και σ' ένα μνήμα δεκατρείς θε να μας παραχώσουν[5]»*

Και ενώ αυτά διαδραματίζονται μακριά από το Βάλτο εκεί ο Άγρας άρρωστος από θέρμη καταφεύγει για να γιατρευτεί στη Νάουσα αφήνοντας έτσι ελεύθερες τις ομάδες του να δράσουν όπως και όπου ήθελαν ατάκτως.

Στη σύγχυση αυτή έρχεται ο Μακρής να δώσει λύση με τους άνδρες της ομάδος του πολεμώντας στα βουνά κατά το Φραγκότσι (σημερινή Ερμακιά Εορδαίας) και όταν ξαναγύρισε έμαθε ότι οι Βούλγαροι κομιτατζήδες κρέμασαν τον Τέλλο και το συνοδό του Αντώνη Μίγγα από μία καρυδιά κοντά στο σταθμό του χωριού Βλαντόβου (σημ. Άγρα).

Είχε πιστέψει στις προτάσεις των Βουλγάρων για ειρήνευση και πήγε καλοπροαίρετα να τους συναντήσει και αυτοί άνανδρα τον σκότωσαν αφού απάνθρωπα τον βασάνισαν. Στον τόπο αυτό όταν το έμαθε αυτό έφτασε και ο Μακρής και με άλλους μαζί τον κατέβασαν από την καρυδιά και τον έθαψαν.

Το σώμα του Αθανάσιου Μακρή

Ο θάνατος λοιπόν του Άγρα ήταν μεγάλο πλήγμα για τον αγώνα της Λίμνης αφού αμέσως μετά τα παλικάρια του σκόρπισαν. Πολλά φύγουν και περνούν τα σύνορα. Μπαίνει και δρα ως ομαδάρχης στο σώμα του Ν. Δουμπιώτη (Αμύντας) κατά το έτη 1907-1908 στην περιοχή Νάουσας Βέροιας. Μόλις λί-

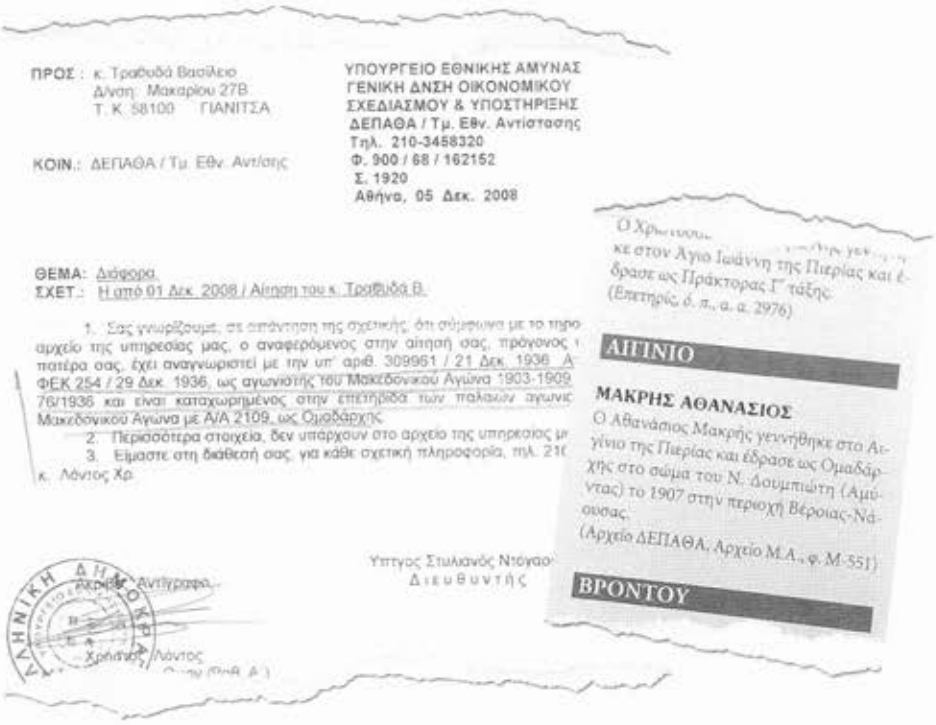

ΠΡΟΣ: κ. Τραβιδά Βασίλειο
Δ/νση: Μακαρίου 27Β
Τ.Κ. 58100 ΓΙΑΝΙΤΣΑ

ΚΟΙΝ.: ΔΕΠΑΘΑ / Τμ. Εθν. Αντίστασης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΝΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ & ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ
ΔΕΠΑΘΑ / Τμ. Εθν. Αντίστασης
Τηλ. 210-3458320
Φ. 900 / 68 / 162152
Σ. 1920
Αθήνα, 05 Δεκ. 2008

ΘΕΜΑ: Διάφορα.
ΣΧΕΤ.: Η από 01 Δεκ. 2008 / Αίτηση του κ. Τραβιδά Β.

1. Σας γνωρίζουμε, σε απάντηση της σχετικής, ότι σύμφωνα με το τηρο αρχείο της υπηρεσίας μας, ο αναφερόμενος στην αίτησή σας, πρόγονος πατέρα σας, έχει αναγνωριστεί με την υπ' αριθ. 309961 / 21 Δεκ. 1936 Α ΦΕΚ 254 / 29 Δεκ. 1936, ως αγωνιστής του Μακεδονικού Αγώνα 1903-1909 76/1936 και είναι καταχωρημένος στην επετηρίδα των παλαιών αγωνιστ Μακεδονικού Αγώνα με Α/Α 2109, ως Ομαδάρχης.
2. Περισσότερα στοιχεία, δεν υπάρχουν στο αρχείο της υπηρεσίας μ
3. Είμαστε στη διάθεσή σας, για κάθε σχετική πληροφορία, τηλ. 21
κ. Λάντος Χρ.

Υπτγος Στυλιανός Ντόναο
Διευθυντής

Αντίγραφο
Χρήστος Λάντος

Ο Χρ...
κε στον Αγιο Ιωάννη της Πιερίας και έδρασε ως Πράκτορας Γ' τάξης.
(Επετηρίς, ό. π., α. α. 2976)

ΑΙΓΙΝΙΟ

ΜΑΚΡΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
Ο Αθανάσιος Μακρής γεννήθηκε στο Αιγίνιο της Πιερίας και έδρασε ως Ομαδάρχης στο σώμα του Ν. Δουμπιώτη (Αμύντας) το 1907 στην περιοχή Βέροιας-Νάουσας.
(Αρχείο ΔΕΠΑΘΑ, Αρχείο Μ.Α., φ. Μ-551)

ΒΡΟΝΤΟΥ

αριστερά: έγγραφο του ΥΠΕΘΑ για την αναγνώριση του Καπετάν Μακρή ως ομαδάρχη του Μακεδονικού Αγώνα από την Ελληνική Πολιτεία
δεξιά: απόκομμα εντύπου για τη δράση του Καπετάν Μακρή

γες μέρες μετά την εγκατάσταση του Δουμπιώτη στην Νάουσα, τη 15η Ιουνίου 1907, το τμήμα του Χατζόπουλου συγκρούστηκε με Τουρκική συμμορία και την κατεδίωξε με επιτυχία[6].

Τη δράση του Μακρή στην Νάουσα πιστοποιούν αρκετά έγγραφα μισθοδοσιών της εποχής εκείνης. Για παράδειγμα το όνομά του είναι καταγεγραμμένο στο Μισθολόγιον μηνός Νοεμβρίου 1907 (αρ. 18). Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι κατά τον μήνα αυτόν ο Μακρής έλαβε τρεις λίρες και 51 γρόσια[7].

Μετά την επικήρυξη του από τον Σουλτάνο που με έναν τεσκερέ του διέταξε να τον πιάσουνε και να τον πάνε στην Πόλη ζωντανό ή πεθαμένο και ο Αθανάσιος έρχεται και κρύβεται στον Κολινδρό. Οι Τούρκοι τον κυνηγούσαν να τον συλλάβουν αλλά αυτός συνέχεια κατόρθωνε να τους ξεφεύγει τη μία φορά τρέχοντας και πηδώντας από στέγη σε στέγη και την άλλη από το Μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου του Καψαλού αν και το είχαν ζώσει Τούρκοι. Ιδρύθηκε περίπου το 1860 και βρίσκεται στην περιοχή του λόφου «Καψαλός» που βρίσκεται Νοτιοδυτικά του Κολινδρού.

Εκεί λέγεται πως έβρισκαν καταφύγιο βοσκοί και αγωγιάτες και μετά την περίοδο του 1878 αποτελούσε κρησφύγετο οπλαρχηγών[8]. Από εκεί ήρθε στον Όλυμπο και συναντήθηκε με τον Αμύντα και πέρασαν μαζί τα σύνορα. Στο Καζακλάρ στάθηκαν να ξαποστάσουν και από τη σύντομη αυτή παραμονή τους σώζεται μία φωτογραφία του σώματος του Ν. Δουμπιώτη με τον Καπετάν Μακρή.

Ύστερα από λίγες μέρες το σώμα έφτασε στην Αθήνα, όπου και διαλύθηκε. Ο καπετάν Μακρής αφού έμεινε ενάμισι χρόνο στην ελεύθερη Ελλάδα, πήρε πάλι το δρόμο του γυρισμού και ήρθε στη Μακεδονία. Εδώ με παλιούς και νέους συντρόφους ξανάρχισε τον αγώνα εναντίον των τυράννων, σχηματίζοντας μία ομάδα 5-6 ανταρ-

6. Τουσίμης 1999, σελ.174
7. Σαμαράς κ.ά. 2002, Αρχεία Μακεδονικού αγώνα περιοχής του Βερμίου, σελ. 443-4
8. Εφημερίδα Ολύμπιο Βήμα ημερ. Έκδ. 27/8/1991 (Γ. Τσαμπούρης)

Τα παράσημα που απονέμηθηκαν από τον τότε βασιλιά των Ελλήνων Κωνσταντίνο στον Καπετάν Μακρή για τη συμβολή του στην κατάληψη της Θεσσαλονίκης

τών από τα χωριά της που έδρασε ως τον Οκτώβρη 1912.

Και όταν κηρύχθηκε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος και όλες αυτές οι ομάδες παλιών ανταρτών ονομάσθηκαν πρόσκοποι βοήθησαν στην προέλαση του στρατού, ο Μακρής πολέμησε αυτοκόλλητος στα Γιαννιτσά και συνέβαλε στην κατάληψη της Θεσσαλονίκης με το παρακάτω έξυπνο στρατήγημα.

Μετά την ήττα των Τούρκων στα Γιαννιτσά ο αρχιστράτηγός τους Χασσάν Ταχσίν πασάς, συγκέντρωσε όλες τις δυνάμεις του μπροστά στη Θεσσαλονίκη, χωρίς να φροντίσει για την εξασφάλιση των νώτων του, γιατί η περιοχή από το Κλειδί ως τη Θεσσαλονίκη ήταν ελώδης και επομένως αδιάβατη από τον εχθρό. Ο Μακρής όμως γνωρίζοντας καλά τον τόπο σπιθαμή προς σπιθαμή συνέλαβε ένα έξυπνο και εύκολο στην εκτέλεση σχέδιο.

Έτσι, παρουσιάσθηκε στον Έλληνα Αρχιστράτηγο τον τότε διάδοχο Κωνσταντίνο του το ανακοίνωσε και του ζήτησε από αυτόν σαράντα Ευζώνους και δύο κανόνια. Ο Κωνσταντίνος δέχθηκε και έδωσε στον καπετάνιο ότι του είχε ζητήσει. Ο Μακρής λοιπόν με τη μικρή εκείνη δύναμη και με τους άνδρες του μάζεψαν όλα τα αμάξια τις πλάβες (βάρκες χωρίς καρίνα) και την ξυλεία που βρήκε στην περιοχή και τα έριξε στο απέραντο έλος.

Έτσι κατόρθωσε να κατασκευάσει μία γέφυρα και να πλησιάσει για να χτυπήσει από τα νώτα τους Τούρκους οι οποίοι για να αποφύγουν την κύκλωση στράφηκαν προς τα πίσω. Έτσι διευκόλυναν τον Ελληνικό στρατό να προχωρήσει και να απειλήσει τη Θεσσαλονίκη. Ο Κωνσταντίνος για τη συμβολή του αυτή στην κατάληψη της Θεσσαλονίκης παρασημοφόρησε το Μακρή και του έδωσε όπως λένε ένα σεβαστό ποσό για εκείνη την εποχή των 100 λιρών.

Μετά το τέλος του πολέμου ο Χατζόπουλος, με ήσυχη τη συνείδησή του, γιατί όπως είπε «έκαμε το χρέος του προς την πατρίδα για να 'ανθίσει' ο τόπος», γύρισε πίσω στον Κολινδρό και αναγκάσθηκε για να ζήσει την οικογένειά να πάει ως επιστάτης στο τσιφλίκι του Ιμπραχήμ Τζεβαΐρ στο Λιμπάνοβο (σημερινό Αιγίνιο) και στα κτήματα του Κολινδρινού Λεόπουλου.

Όταν όμως έγινε η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών πήγε στο Μυλοβό και δούλεψε στα κτήματα του Νάτσκα. Εκεί ήταν γραφτό του να πεθάνει φτωχός και λησμονημένος σε ηλικία 60 ετών το 1936 και να θαφτεί στον Κολινδρό όπως και ο ίδιος επιθυμούσε. Η μνήμη του διατηρείται ως τώρα μέσα στους θρύλους που πλάστηκαν για τον «αντρειωμένο» με την αυστηρή φυσιογνωμία, τα σκληρά χαρακτηριστικά και το δυναμισμό που δείχνει το βλέμμα του και όλο του το παράστημα.

Η Ελληνική Πολιτεία τον τίμησε με παράσημα και διπλώματα τιμής και τον ενέγραψε στον πίνακα των Μακεδονομάχων στην κατηγορία των ομαδαρχών υπ' αριθμόν 87.

Τη σύνταξη όμως που του απένειμε δεν *τη δέχτηκε λέγοντας: «Εγώ πολέμησα για τη λευτεριά της πατρίδας μου για την ανθίσει ο τόπος. Η πατρίδα λευτερώθηκε κι εγώ πήρα την αμοιβή μου.»* Λόγια που δείχνουν το ήθος και το μεγαλείο της ψυχής ενός αληθινού αγωνιστή της Ελευθερίας. N

Βιβλιογραφία

- Ανεστόπουλος Α., Ο Μακεδονικός Αγών 1903-1908 και η συμβολή των κατοίκων εις την απελευθέρωσιν της Μακεδονίας, τόμος Γ', Θεσσαλονίκη 1976.
- Αποστόλου, Σ. και Βαλσαμίδης Ε., Μακεδονικός Αγώνας. Η Μάχη της Χοντροσούγκλας, Νάουσα 2006.
- Μιχαηλίδης Ι. και Παπανικολάου Σ.(επιμ.), Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι, Θεσσαλονίκη 2008.
- Μπάιτσης Δ., Ο Κύκλος της Ζωής και το Δημοτικό Τραγούδι της Νάουσας, Νάουσα 2008.
- Πολύζου - Μαμελή Κ., Ιστορία του Κολινδρού, Θεσσαλονίκη 1971.

Σαμαράς, Σ. και Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος», Αρχεία Μακεδονικού αγώνα περιοχής του Βερμίου, Νάουσα 2002.
- Τερζίδης Ε. και Καψαλά-Τερζίδου Φ., Αρσένιο: Ιστορία 150 χρόνων 1857-2007, Θεσσαλονίκη 2007.
- Τζουμέρκας Π., Ο Επίσκοπος Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας 1904 -1933. Ο βίος και η δράση του. Συμβολή στην επισκοπική ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη Μακεδονία. Αδ. Διδ.διατρ. Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2004.
- Τουσίμης Γ., Ο Μακεδονικός Αγώνας στην Περιοχή της Νάουσας – Βερμίου, 1904-1908, στο «Νάουσα 19ος -20ος αιώνας», εκδ. Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας, Νάουσα 1999, σελ. 145-177.

αριστερά η Ευγενούλα Φειδάντση, στο κέντρο η Αφροδίτη Λάππα (αδελφή Αντώνη Μίγγα) και δεξιά η Όλγα Ζέφειρου (Μπουλιότα).

ΝΑΟΥΣΑΙΕΣ ΣΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ

Γράφει η Ευγενία Ζάλιου

Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα, μετά την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, το τρίτο Στρατηγείο είχε εγκατασταθεί στη Νάουσα, που έγινε κέντρο και ορμητήριο σε όλη την περιφέρεια. Σε συνεργασία με την εκκλησία, οι προετοιμασίες ενάντια στις βιαιοπραγίες των Βουλγάρων κατά του ελληνικού πληθυσμού των συνόρων, προκειμένου να επεκταθούν σε περιοχές της Μακεδονίας, είχαν ήδη αρχίσει από πολύ νωρίς.

Με εντολές του Κέντρου, ο εγκατεστημένος στη Θεσσαλονίκη γιατρός Χριστόδουλος Περδικάρης, γυρίζει στη Νάουσα για την τοπική οργάνωση του αγώνα, με το ψευδώνυμο «Μαχάων» (Ομηρικός γιατρός). Αγωνιστής από τον καιρό που ήταν φοιτητής ακόμα, πλησιάζει με καλοσύνη τον κόσμο, εργάζεται για την οργάνωση και κινητοποίηση των ντόπιων αγωνιστών και του ελληνικού στοιχείου. Έτσι, όταν έφτασε η ώρα, η πόλη ήταν πανέτοιμη να στηρίξει τα σώματα των Κ. Μαζαράκη, Μ. Κατσίγαρη, Π. Σκουντρή, Τέλλου Άγρα και των άλλων γενναίων Μακεδονομάχων του Βάλτου.

Το τοπικό Κέντρο Άμυνας αποτελούσε επιτροπή με πρόεδρο τον Ζαφειράκη Λόγγο, ταμία τον Τζων Περδικάρη, γραμματέα τον Σταύρο Χωνό και μέλη τους Κων/νο Χ΄Μαλούση, Μπέμπη Δημητριάδη, Φίλιππα Αρνή, Αριστείδη Κόκκινο, Θεόδωρο Λαναρά, Σπύρο Λαναρά κ.ά. ενώ πολλοί κατατάχτηκαν στα αντάρτικα σώματα και έδωσαν και τη ζωή τους ακό-

μα για τη λευτεριά.

Όμως και οι γυναίκες της Νάουσας, από όλες τις τάξεις και τις ηλικίες, αντάξιες απόγονοι των ηρωίδων της θυσίας στην Αράπιτσα το 1822, συμμετείχαν ενεργά και ουσιαστικά ενάντια στα ανθελληνικά σχέδια του εχθρού. Αψηφώντας τον κίνδυνο εμψύχωναν τα παλικάρια, τους τροφοδοτούσαν με πολεμοφόδια και ψωμί, έδεναν τις πληγές τους, έκαναν τον σύνδεσμο, τον πληροφοριοδότη, τον αγγελιοφόρο.

Μετά την άγρια δολοφονία του Τέλλου Άγρα και του Αντώνη Μίγγα από τον Ζλατάν, κατατρομαγμένοι οι χωρικοί και οι αντάρτες του Βάλτου, άρχισαν να καταφθάνουν στη Νάουσα, αναζητώντας προστασία και περίθαλψη. Στις δύσκολες αυτές στιγμές, οι γυναίκες της Νάουσας αποφάσισαν να δραστηριοποιηθούν, προκειμένου να βοηθήσουν και να προστατεύσουν τα μέλη των οικογενειών των θυμάτων των Κομιτατζήδων. Έτσι, το καλοκαίρι του 1905, μια συντροφιά ευγενών Ναουσαίων γυναικών, συζητώντας για τα έντονα κοινωνικά προβλήματα της εποχής, αποφάσισαν την ίδρυση του σωματείου **«Αγαθοεργός Αδελφότης Κυριών Ναούσης»**.

Το πρώτο Δ.Σ. συγκροτήθηκε με πρόεδρο την Ευδοξία Γρηγ. (Γαλάκη) Λόγγου, αντιπρόεδρο την Κατερίνη Γρηγ. Πετρίδη, ταμία την Αθηνά Στ. Χωνού, γραμματέα την Ελένη Τουρπάλη και μέλη την Μαρία Γεωργ. Λόγγου, Ευθυμία Δημ. Τρόμπακα, Ευθυμώ Γρηγ. Λαμνίδη, Θεοφανώ Γεωργ. Κουκούλου και Ευθυμία Κων/νου Χ΄Δημούλα.

Βασική φροντίδα του σωματείου ήταν η περίθαλψη των φτωχών, των ορφανών και των οικογενειών των Μακεδονομάχων, η βοήθεια των τρομοκρατημένων χωρικών, η διανομή φαρμάκων, τροφίμων και φυσικά η συμπαράσταση στον αγώνα τους.

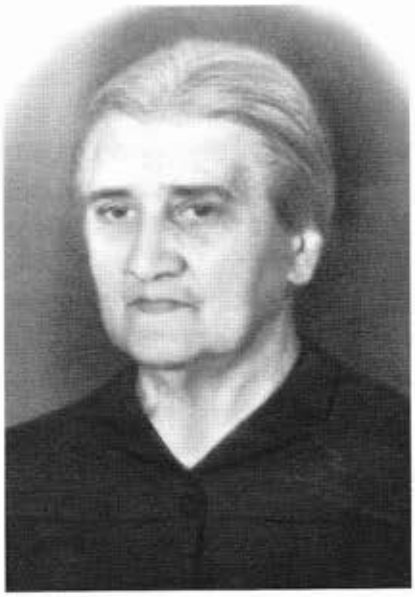

επάνω: Η οικογένεια Χατζηγιαννάκη
στο μέσο: Η Μαρία Λόγγου
κάτω: Η Αθηνά Χωνού

Πέρα όμως από την οργανωμένη φιλανθρωπική δράση, ανεκτίμητες υπηρεσίες στον Μακεδονικό Αγώνα πρόσφεραν μεμονωμένα και άλλες Ναουσαίες. Η **Ευγένκω Μίγγα** το γένος Αλδάκου, γυναίκα του εθνομάρτυρα Αντώνη Μίγγα που ήταν πρωτοπαλίκαρο του Τέλλου Άγρα και κρεμάστηκαν μαζί από τους Βουλγάρους, παρά το νεαρό της ηλικίας της, στάθηκε πατριώτισσα ισάξια δίπλα στον άνδρα της. Το σπίτι τους ήταν τόπος μυστικών συναντήσεων και εκεί συνήθως διανυκτέρευε ο Τέλλος όταν έμενε στη Νάουσα. Της χρωστούσε μάλιστα ξεχωριστή χάρη, αφού ζύμωνε το ψωμί και έπλενε τα ρούχα των παλικαριών του.

Η **Καλλιόπη Περδικάρη**, σύζυγος του γιατρού Χριστόδουλου, συμμετείχε στο πλευρό του με το ψευδώνυμο «αδελφή Ντίντο». Το σπίτι τους έγινε πυρήνας, κέντρο διακίνησης και περίθαλψης των αγωνιστών. Καθημερινά φιλοξενούσε και περιποιούνταν τα τραύματα των μακεδονομάχων απαλύνοντας τους πόνους τους, ενώ παράλληλα φρόντιζε να απολυμαίνονται τα ρούχα τους, για να αποφεύγεται η φθειρίαση και η ψώρα.

Η **Λενιώ Χ"Γιαννάκη**, αδελφή του γιατρού Περδικάρη, ήταν πολύτιμη συνεργάτιδα του υπολοχαγού Εξαδάκτυλου. Πολλές φορές έφθανε φορτωμένη ως τον Βάλτο με τρόφιμα και φάρμακα, για να περιποιηθεί τα παλικάρια που τα κατάτρωγαν η ελονοσία και οι πυρετοί.

Η **Ευθυμώ Λαμνίδη** εγγονή της Κατερίνας Μέσκου, μια από τις ηρωίδες που θυσιάστηκαν στην Αράπιτσα, με θάρρος έφερνε σε πέρας τις πιο δύσκολες αποστολές μέχρι το κρησφύγετο του Εξαδάκτυλου, όπου αγωνίζονταν και ο Εδεσσαίος άνδρας της κόρης της Νικόλας Λίγκας.

αριστερά: Η Ανθία Δημητριάδη, σύζυγος του Μακεδονομάχου Κων/νου (Μπέμπη) Δημητριάδη

δεξιά: Η Φανή Σταμπουλού, σύζυγος του Μακεδονομάχου Κώστα Σταμπουλού

Η **Ανθία Δημητριάδη**, κόρη του Δήμαρχου Γεωργίου Καράτζια και σύζυγος του δάσκαλου Κων/νου (Μπέμπη) Δημητριάδη, ο οποίος ήταν μέλος του Κέντρου Άμυνας του Μακεδονικού Αγώνα με το ψευδώνυμο «Ερμής», ήταν μια ακόμη Ναουσαία που έδρασε πατριωτικά. Το σπίτι της ήταν καταφύγιο για τους Μακεδονομάχους. Για 54 ολόκληρες ημέρες νοσήλευσε τον Κατεχάκη, ξενυχτώντας στο προσκέφαλό του, όταν της τον εμπιστεύτηκαν βαριά πληγωμένο και τον γλίτωσε από βέβαιο θάνατο. Αμέτρητες φορές πήγαινε στη Θεσσαλονίκη δήθεν για ψώνια, κάνοντας το σύνδεσμο με το Προξενείο. Μετά την απελευθέρωση, μαζί με τον σύζυγό της, αναγνωρίστηκαν ως Μακεδονομάχοι και παρασημοφορήθηκαν.

Η **Λισσάβου Χ"Μαλούση**, το γένος Περδικάρη, πρόσφερε πολύτιμες υπηρεσίες. Σύζυγος του Δήμαρχου Κων/νου Χ"Μαλούση, στάθηκε στο πλευρό του καθ' όλη τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα. Σύμφωνα με μαρτυρία της εγγονής της Ελισάβετ Χ"Μαλούση-Ρούκαλη, το αρχοντικό τους είχε γίνει τόπος συνάντησης και διαβουλεύσεων των στελεχών του αγώνα, στους οποίους προσφέρονταν κάθε βοήθεια. Με την θυγατέρα της Μαριγούλα καθημερινά ζύμωναν ψωμιά για τα παλληκάρια που αγωνίζονταν στον Βάλτο και τους περιέθαλπαν. «Ένα βράδυ του Οκτώβρη το 1912, αργά μεσάνυχτα, ήρθε στο σπίτι του παππού μου ο Σωφρόνιος Σταμούλης, μετέπειτα (1924) Μητροπολίτης Βεροίας και Ναούσης, μεταμφιεσμένος σε χωρικό, μεταφέροντας μήνυμα από τον διάδοχο Κωσταντίνο, σύμφωνα με το οποίο έπρεπε να στραφεί γρήγορα για την Θεσσαλονίκη, για να μην πέσει στα χέρια των Βουλγάρων, αν προηγούνταν εκείνοι. Η γιαγιά μου Λισσάβου με μεγάλο σεβασμό φιλοξένησε τον Σωφρόνιο, ο οποίος έφυγε με τις καλλίτερες εντυπώσεις. Ο ακαδημαϊκός και συγγραφέας Σπύρος Μελάς, έφεδρος αξιωματικός το 1912, φιλοξενήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα στο σπίτι του παππού μου και φώναζε την γιαγιά μου «μάννα Λισσάβου».

Η **Αφροδίτη Λάππα**, αδελφή του Μίγγα, άξια και δυναμική, πρόσφερε πολλά στον αγώνα. Φιλοξενούσε Μακεδονομάχους, φρόντιζε για τη νοσηλεία τους, την τροφοδοσία, και σε δύσκολες αποστολές απειλήθηκε πολλές φορές από τους Βούλγαρους.

Η **Φανή Σταμπουλού**, γυναίκα του Μακεδονομάχου Κώστα Σταμπουλού, εργάστηκε ακούραστα στον τομέα της τροφοδοσίας και καθαριότητας, ζεματίζοντας και απολυμαίνοντας σε μεγάλα καζάνια του σπιτιού της τα ρούχα των ανταρτών.

Ο Κ.Ι. Μαζαράκης-Αινιάν στο βιβλίο του *«Μακεδονικός Αγώνας- Απομνημονεύματα Αναμνήσεις»*, αναφέρεται όχι μόνο στον δάσκαλο Μπέμπη Δημητριάδη που τον χαρακτηρίζει άριστο πατριώτη, αφού φιλοξενήθηκε κρυφά για μεγάλο χρονικό διάστημα στο σπίτι του, όπως και στο σπίτι του Θόδωρου Λαναρά, αλλά και στη μητέρα του μαγείρου Πασχάλη, Χιώτισσα στην καταγωγή, η οποία τον περιποιήθηκε αρκετό καιρό στην αγροικία τους, την οποία μετέβαλε σε μυστικό κρησφύγετο, από όπου έγραφε τις εκθέσεις του προς το Προξενείο.

Όμως και οι κοπέλες της Νάουσας, με τον δικό τους τρόπο εμψύχωναν και έδιναν κουράγιο στα παλικάρια που αγωνίζονταν. Ο Άγγελος Ανεστόπουλος στο βιβλίο του «Μακεδονικός Αγών 1903-1908» γράφει: *«Πριν αρχίσω-*

αριστερά: Η Λισσάβου Χατζημαλούση, σύζυγος του Δημάρχου Κων/νου Χατζημαλούση

δεξιά: Η Κατερίνη Καραγιαννοπούλου μετέπειτα σύζυγος Σταύρου Μαγγανάρη

με με την αφήγησιν του κ. Υψηλάντη, κατ' επιθυμίαν του παραθέτομεν συγκινητικήν πατριωτικήν εκδήλωσιν των κατοίκων της Ναούσης, τη προτροπή του Κέντρου Εθνικής Αμύνης: Όταν συνέπιπτεν ένα μέρος των ανδρών να ευρίσκεται εις Νάουσαν, κατά τας Κυριακάς και εορτάς συνεκεντρούντο αι νεάνιδες των εργοστασίων Ναούσης κάτωθι των οικιών όπου διέμενον και ήρχιζον Ελληνικούς χορούς και Ελληνικά τραγούδια προς ψυχαγωγίαν των και δια να λησμονούν τας ταλαιπωρίας του βάλτου. Αύται συνέχιζον καθ' όλην την ημέραν μη αποχωρούσαι ουδέ διά φαγητόν».

Στον κατάλογο όμως των αφανών ηρωίδων ξεχωρίζει η μικρούλα δεκάχρονη **Κατερίνη Καραγιαννοπούλου**, μετέπειτα σύζυγος Σταύρου Μαγγανάρη, η οποία παρά το νεαρό της ηλικίας της, προσέφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στον αγώνα.

Οι πληροφορίες που έχουμε είναι από τις γραπτές μαρτυρίες της εγγονής της παιδιάτρου Μαρίας Σεΐζη, όπως τις άκουγε στις συχνές αφηγήσεις της αγαπημένης της γιαγιάς και είχε την πρόνοια να τις καταγράψει σε ένα σχολικό τετράδιο, ενώ ήταν ακόμη μαθήτρια στο Γυμνάσιο.

Η Μαρία θυμάται με μεγάλη συγκίνηση τη γιαγιά της λέγοντας: *«Η γιαγιά μου ήταν πολύ φιλάνθρωπος. Αγαπούσε όλο τον κόσμο, ζούσε γι' αυτούς. Ήξερα μια γιαγιά να μαζεύει όλη τη φτωχολογιά, να τους ταΐζει, είχε δεν είχε. Είναι σαν να την βλέπω να ζυμώνει ψωμί, να ανάβει το φούρνο με ξύλα, να ξεφουρνίζει τα ζεστά ψωμιά και να τα δίνει στους φτωχούς. Άγια γυναίκα. Το φιλανθρωπικό της έργο το συνέχισε μέχρις ότου αναπαύτηκε το 1963, τιμημένη και από την πατρίδα για την προσφορά της στον Μακεδονικό Αγώνα».*

Η **Αθηνά Τζινίκου-Κακούδη**, στο βιβλίο της *«Η Μακεδόνισσα στο θρύλο και στην ιστορία»* γράφει τα εξής: *«Η Αικατερίνη Καραγιαννοπούλου-Μαγγανάρη συνεχίζει το κατάλογο των ηρωίδων. Γεννημένη το 1893 στη Νάουσα, κόρη του λεβεντόπαπα Μακεδονομάχου παπα-Γιώργη Καραγιαννόπουλου, εφημέριου στον μητροπολιτικό ναό Μεταμορφώσεως, ήταν μικρό κορίτσι όταν κηρύχτηκε ο Μακεδονικός Αγώνας. Μα καθώς ήταν εξαιρετικά ανεπτυγμένη στο σώμα και κυρίως στο μυαλό, αφού είχε επωμισθεί ευθύνη μητέρας για τα μικρότερα ορφανά αδέλφια Ελισάβετ και Σταύρο, κι ακόμα καθώς ήταν θαρραλέα και ενθουσιώδης και ριψοκίνδυνη σαν τον πατέρα της, προσέφερε μεγάλες υπηρεσίες, κακοπάθησε από τους Τούρκους, αλλά και τιμήθηκε από την πατρίδα».*

Αν λάβει κανείς υπόψη την παιδική της ηλικία, το έργο της υπήρξε πραγματικά συγκινητικό. Με αυταπάρνηση έφερνε σε πέρας δύσκολες αποστολές και συχνά έφτανε ως τα κρησφύγετα των ανταρτών για να τους βοηθήσει. *«Ο γιατρός Θεοδόσιος Χατζηδημήτρης, που εξυπηρέτησε τον αγώνα, μ' έμαθε νοσοκόμα γιατί δεν μπορούσε να πηγαίνει κάθε μέρα στους πληγωμένους. Τον υποψιάζονταν οι Τούρκοι. Εμένα ποιος με λογάριαζε, για πού τραβούσα; Όσες φορές οι πληγές ήταν σοβαρές, φέρναμε και το γιατρό Χαρισιάδη από τη Θεσσαλονίκη».*

Το πατρικό της σπίτι στη Νάουσα ήταν κατάλυμα και καταφύγιο των Μακεδονομάχων, όπου γίνονταν οι μυστικές τους διαβουλεύσεις. Μυημένη στον αγώνα, έζησε από κοντά αρκετά γεγονότα και οι μαρτυρίες της αποτελούν ιστορική πηγή. *«Τον Άγρα πρωτογνώρισα στις 28 Οκτωβρίου του 1906. Ήρθε στη Νάουσα με δέκα άνδρες από τη λίμνη και κάθισε δέκα μέρες. Στην κάμαρα*

του πατέρα μου συζητούσε με τον Ρόκκα. Ήταν πολύ ωραίος. Έπειτα πήγε στο Βάλτο».

Σχετικά με τη νοσηλεία και τη φυγάδευση από τη Νάουσα του τραυματισμένου Σπυρομήλιου στη μεγάλη μάχη του Βλάδοβου, λίγο μετά το Πάσχα του 1906, αναφέρει: *«...Αρχηγός ήταν ο Σπυρομήλιος με το ψευδώνυμος Μπούας. Ήρθε το 1906 μαζί με τον Μαζαράκη και διακόσιους άνδρες. Το Πάσχα κάλεσαν τον πατέρα μου Παπαγιώργη, να τους πάει στα βουνά τρόφιμα. Ήταν κι ο καπετάν Μανόλης Κατσίγαρης εκεί με τα παλικάρια του κι ο καπετάν Σημανίκας με τα παλικάρια του. Φάγαν, ήπιαν και γλέντησαν κι ο Παπαγιώργης έφυγε με χαρά μεγάλη. Έπειτα τα καπετανάτα χώρισαν. Άλλοι πήγαν στο Βλάντοβο, άλλοι στο Αρκουδοχώρι κι άλλοι σε άλλα μέρη. Μόλις έφτασαν στο Βλάντοβο, έγινε μεγάλη μάχη. Σκοτώθηκαν τέσσερις Κρητικοί, πληγώθηκε ο Σπυρομήλιος κι έσπασε το πόδι του. Έστειλαν τότε είδηση να παν να τον φέρουν ο Μήδης Γκαρνέτας, ο Παπαγιώργης κι οι άλλοι Ναουσαίοι. Ήταν και ο καπετάν Γαρέφης. Τον φέραν στη Νάουσα και τον έβαλαν σε σπίτι μοναχικό και τον κοίταζε ο γιατρός Χαρισιάδης από τη Θεσσαλονίκη κι ο γιατρός Χατζηδημήτρης με τον Φίλιππα τον φαρμακοποιό. Αλλά το τραύμα του ήταν πολύ βαρύ και δεν μπορούσε να γένει καλά. Λοιπόν αποφάσισεν ο πατέρας μου να τον πάει στη Μητρόπολη, για να τον κοιτάζουν ο γιατρός και δύο σύνδεσμοι. Πέρασαν δυο μήνες. Πήραν μυρουδιά οι Τούρκοι και θέλαν να κάμουν έρευνα. Ο Παπαγιώργης με έστειλε να ειδοποιήσω τον δάσκαλο Θεολόγη Τσακμάκη και άλλους μερικούς συνδέσμους. Παίρνουμε το ξυλοκρέβατο από την εκκλησία, όπου κουβαλούσανε τους πεθαμένους, και το φέρνουμε στη Μητρόπολη και βάζουμε μέσα τον Σπυρομήλιο και κόβουμε λουλούδια και τον παίρνουμε μέσα στην εκκλησία ψάλλοντας. Μερικές γυναίκες γριές τον κλαίγανε. Ο Παπαγιώργης με τους ψάλτες διαβάζει την ακολουθία. Την Μητρόπολη κύκλωσε ο στρατός μαζί με τον Καϊμακάμη και κάναν μεγάλες έρευνες στη γειτονιά. Η κηδεία εξακολουθεί. Έπειτά πήγαν στο νεκροταφείο κι από κει τον φυγάδεψαν».*

Αναμνηστικό μετάλλιο στην Αικατερίνη Μαγγανάρη από το Ελληνικό Κράτος για τη συνολική της συνεισφορά στον Μακεδονικό Αγώνα

Σε άλλο σημείο η Κατερίνη αφηγείται προσωπικές της δοκιμασίες. Αξίζει να τις παρακολουθήσουμε: *«Το 1909 μας πρόδωσαν οι Βούλγαροι στους Τούρκους, ότι εργαζόμαστε με τους αντάρτες. Τον πατέρα μου τον καταδίωξαν και κατέφυγε στη Μητρόπολη. Τρεις μέρες μετά ο Δεσπότης Απόστολος κάλεσε τον Καϊμακάμη κι άλλους ανώτερους Τούρκους για τραπέζι στον Άγιο Νικόλαο, να μάθει τι ιδέες είχαν για τον Παπαγιώργη. Η απάντησή του ήταν, κρεμάλα στο Κιόσκι. Ο Δεσπότης ταραγμένος γύρισε στη Μητρόπολη, φίλησε τον Παπαγιώργη στο μέτωπο και τον συμβούλεψε να φύγει στην Παλιά Ελλάδα. Έφυγε ο πατέρας μου κι οι Τούρκοι σε αντίποινα έπιασαν εμένα. Εκατόν είκοσι ανακρίσεις σε τρεις μέρες με έκαναν. Και με ρωτούσαν να τους πω με ποιους συνεργάζονταν ο πατέρας μου. Έφερναν διάφορα πρόσωπα μπροστά μου και με ρωτούσαν εάν τους γνωρίζω και αν ερχόταν στο σπίτι μας. Αρνιόμουνα, έλεγα ότι δεν τους γνωρίζω, ενώ πολλοί ήταν οι γνωστοί. Πολύ επέμεναν στην ερώτηση, πού είναι κρυμμένος ο πατέρας μου. Ακόμη και με τα όπλα τους με φοβέριζαν σε ηλικία δεκατεσσάρων χρόνων. Η απάντησή μου σε όλα ήταν, δεν ξέρω. Τίποτα. Ώσπου λιποθύμησα. Φώναξαν γιατρό, τον Περδικάρη, και με συνέφερε. Την άλλη μέρα ξημερώνοντας Κυριακή με πήγαν στη Βέροια με ακολουθία, τέσσερις μπροστά, τέσσερις πίσω σαν να ήμουν κακούργος. Όλοι εκεί αναστατώθηκαν, αλλά δεν μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα με τους Τούρκους. Άρχισαν δεύτερες ανακρίσεις. Ο Δεσπότης πήγε μέχρι την Κωνσταντινούπολη να με ελευθερώσει. Τότε ο Δεσπότης με τον Πρόξενο κ. Κορομηλά, αφού πλήρωσαν 90 λίρες κατόρθωσαν να με*

ελευθερώσουν».

Στη συνέχεια, οι προύχοντες της Νάουσας φρόντισαν να φυγαδεύσουν στη Θεσσαλονίκη την Κατερίνη με τα αδέλφια της.

Από εκεί ο Κορομηλάς τους έστειλε στον Πειραιά να συναντήσουν τον πατέρα τους και όλοι μαζί πήγαν στη Σπάρτη, όπου ο παπα-Γιώργης διακόνησε για τέσσερα χρόνια σαν εφημέριος. Με την απελευθέρωση της Μακεδονίας το 1912, επέστρεψαν οικογενειακώς στη Νάουσα και οι συμπατριώτες τους, τους υποδέχτηκαν σαν ήρωες. Το 1934 η ελληνική πολιτεία, αναγνωρίζοντας και τιμώντας τις εξαιρετικές υπηρεσίες που πρόσφερε στον αγώνα η Κατερίνη Καραγιανοπούλου-Μαγγανάρη, της απένειμε μετάλλιο και τιμητικό δίπλωμα.

Στην γενναιότητα και την ουσιαστική προσφορά της αναφέρεται και η Ναουσαία συγγραφέας Θάλεια Σαμαρά, γράφοντας σε ένα από τα κεφάλαια του βιβλίου της *«Στον Μακεδονικό Αγώνα»*: *«Γενναίο κορίτσι... Οι Νιαουστιανές του '21 ανασταίνουνται στο προσωπό της...»* Και ο Γυμνασιάρχης Θεόδωρος Κανελλόπουλος στο βιβλίο του *«Καπετάν Άγρας»* γράφει: *«...Η κυρία αυτή που είχα την ευτυχία να γνωρίσω, είναι μια μεγάλη άγνωστος ηρωίς. Η μικρή τότε παπαδοπούλα στον αγώνα είχε προσφέρει μεγάλες υπηρεσίες, για τις οποίες εκακοπάθησε από τις τουρκικές αρχές. Οδηγήθηκε πολλές φορές αλυσοδεμένη στο δικαστήριο, στις φυλακές Θεσσαλονίκης, Βεροίας. Αν λάβη κανείς υπ' όψη την παιδική ηλικία, το έργο της μας συγκινεί. Ενθυμείται λεπτομέρειες χαρακτηριστικές για τους αρχηγούς Ρόκκα και Άγρα, που έκαναν συμβούλιο στο σπίτι του πατέρα της παπα-Γιώργη. Είναι όλα νωπά τα λόγια του Τέλλου. Η εξαίρετη μνήμη της συνοδεύεται και με μία θαυμασία διηγηματικότητα.... Η συνέντευξή μας έγινε το θέρος του 1939...»*

Μεγάλη λοιπόν είναι η προσφορά των γυναικών της Νάουσας στο Μακεδονικό Αγώνα, μέχρι και την τελευταία μέρα, τότε που η Νάουσα υποδέχτηκε την ελευθερία της, *«τότε που ήρθε το Ελληνικό...»*. Ο λογοτέχνης και ακαδημαϊκός Σπύρος Μελάς, έφεδρος υπαξιωματικός στους πολέμους 1912-13 γράφει: *«Οι γυναίκες της Νάουσας άνοιξαν τα παράθυρα. Δάσος από ελληνικές σημαίες, πρόχειρα ραμμένες από γαλάζια πανιά όλων των ειδών κρέμονταν δεξιά και αριστερά στα ξύλινα μπαλκόνια, στολισμένα και με πλήθος γλάστρες φθινοπωρινών λουλουδιών...»*. Τις απογευματινές ώρες της 17ης Οκτωβρίου 1912 μπήκαν οι πρώτοι Έλληνες στρατιώτες στην πόλη, με επικεφαλής τον ανθυπολοχαγό Βασίλειο Λελούδα, όπου τους υποδέχθηκαν όλοι οι κάτοικοι με επικεφαλής τον Δήμαρχο Κων/νο Χ"Μαλούση.

Μόλις έγινε γνωστό ότι ο στρατός χρειάζονταν ψωμί γιατί είχε αποκοπεί από την μονάδα εφοδιασμού του, με συντονισμένες ενέργειες, ολόκληρη η πόλη μεταβλήθηκε σε στρατόπεδο ανεφοδιασμού, με πρώτες τις γυναίκες, που ρίχτηκαν αμέσως στη δουλειά: Δυο χιλιάδες φούρνοι των σπιτιών ζύμωναν φρέσκο ψωμί, με δικά τους άλευρα καθώς και μ' εκείνα που διατέθηκαν από τους αλευρόμυλους Λόγγου και Ματθαίου.

Ο γιατρός Κων/νος Τσίτσης, αυτόπτης μάρτυς των γεγονότων, αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Και τότε παρετηρήθη το ανεξήγητον εις όλους, η παράδοσις καθημερινώς υπό των Ναουσαίων δέκα χιλιάδων κουραμάνων μέχρι της καταλήψεως της Θεσσαλονίκης, ήτοι επί δέκα ολοκλήρους ημέρας, πράγμα το οποίον συνετέλεσεν εις την αισίαν έκβασιν της μάχης των Γιαννιτσών και την προέλασιν του στρατού μας προς την Θεσσαλονίκην. Αυτή ήτο η μάχη του ψωμιού»*. Και ήταν η μάχη, θα συμπληρώναμε, που κέρδισαν με την αξία τους, για μια ακόμη φορά, οι γυναίκες της Νάουσας. ■

Βιβλιογραφία

1. Τζινίκου-Κακούλη Αθηνά «Η Μακεδόνισσα στο θρύλο και στην Ιστορία» Θεσσαλονίκη 1992, σ. 263-272.
2. «Αγαθοεργός Αδελφότης Κυριών Ναούσης- Εκατόχρονα 1905-2005» Νάουσα 2005, σ. 15-17.
3. Ανεστόπουλος Άγγελος «Μακεδονικός Αγών 1903-1908» τ. Α, σ. 327
4. Μαζαράκη-Αινιάν Κων/νος: «Μακεδονικός Αγώνας- Απομνημονεύματα» ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 259-260
5. Θάλεια Σαμαρά: «Στον Μακεδονικό Αγώνα» Θεσσαλονίκη 1969, σ. 105-112, «Στου Βερμίου την αντάρα» Αθήνα 1977, σ. 236-246
6. Μπάϊτσης Τάκης : 17-10-1912 «Τότε που ήρθε το Ελληνικό», τ.Δ, τ.33, σ.146-147
7. Θεόδωρος Γρηγ. Κανελόπουλος: «Καπετάν Άγρας-Τέλλος Αγαπηνός Εθνομάρτυρες(1880-1097)», Εισαγωγή στο Μακεδονικό Αγώνα, Αθήνα 1958, σ.68-69
8. Κωσταντίνος Τσίτσης: «Τότε που ήρθε η ελευθερία»,Εφημ. «Φωνή της Ναούσης» φ.19/10/1969
9. Σπύρος Μελάς «Πόλεμοι 1912-1913», ΙΗ΄, σ.140-153

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

1. Λαμνίδης Γρηγόρης, εγγονός της Ευθυμώς Λαμνίδη
2. Σεΐζη Μαρία, εγγονή της Κατερίνης Καραγιαννοπούλου-Μαγγανάρη
3. Τασιούκα Αφροδίτη, τ. Πρόεδρος της Αγαθοεργού Αδελφότητας Κυριών Ναούσης
4. Τσολάκου Ευθυμούλα, εγγονή της Ευθυμώς Λαμνίδη
5. Χατζημαλούση-Ρούκαλη Ελισάβετ, εγγονή της Λισσάβους Χατζημαλούση

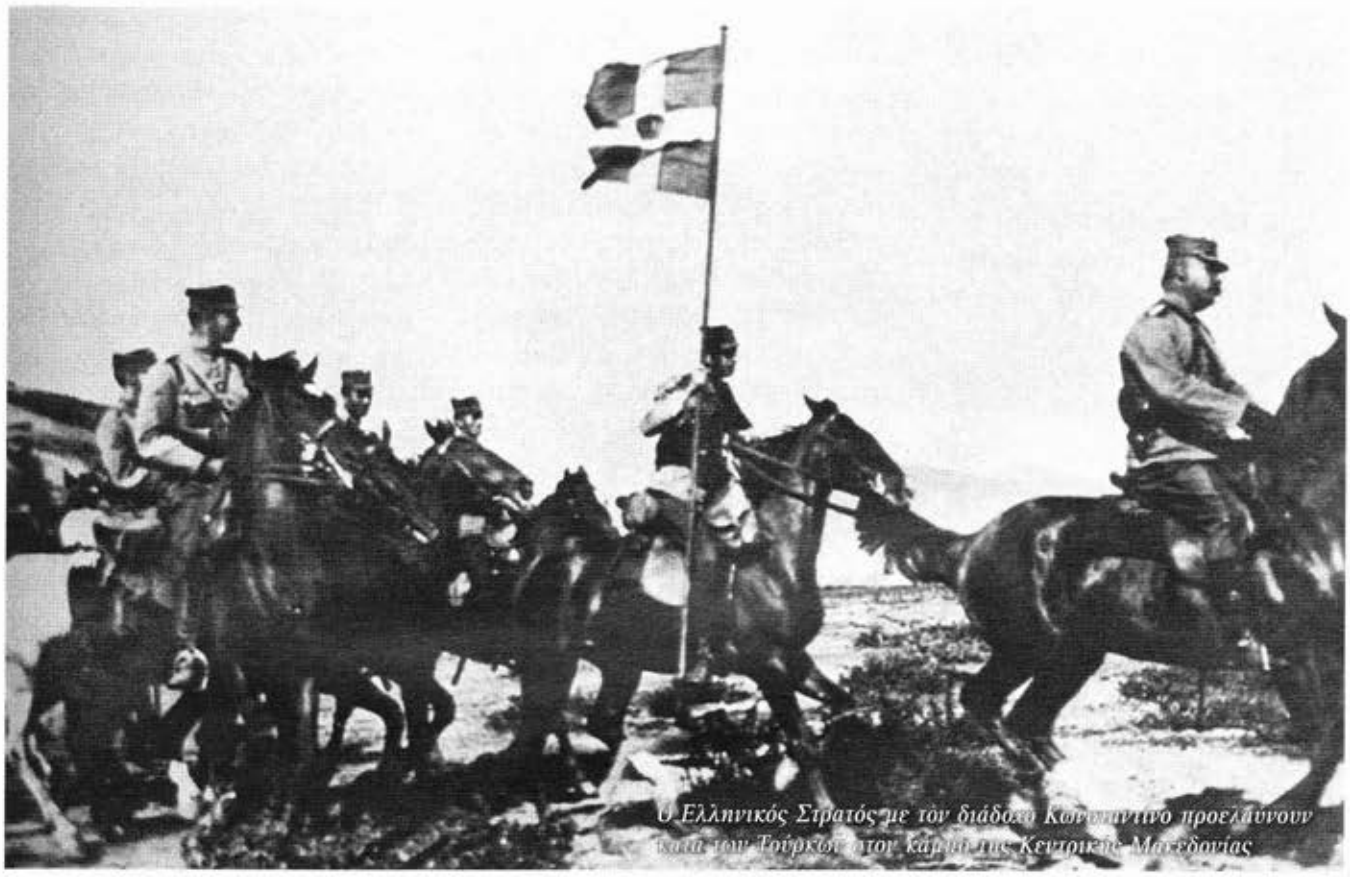

Ο Ελληνικός Στρατός με τον διάδοχο Κωνσταντίνο προελαύνουν κατά των Τούρκων στον κάμπο της Κεντρικής Μακεδονίας

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ (1912)

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΑΥΤΟΠΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

Γράφει ο Γιώργος Χιονίδης, δικηγόρος Βέροιας

Στα τεύχη 25/Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1983, 35/Απρίλιος-Ιούνιος 1986 και 36/Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1986 του περιοδικού μας περιλαμβάνονται δύο ενδιαφέρουσες δημοσιεύσεις του ιστορικού και παλιού συνεργάτη του περιοδικού μας κ. Γιώργου Χιονίδη σχετικά με τις ημέρες που η περιοχή μας (Βέροια και Νάουσα) απελευθερώθηκε από την τουρκική κυριαρχία τον Οκτώβριο του 1912. Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης εκατό χρόνων από εκείνη την περίοδο θεωρήσαμε χρήσιμο να αναδημοσιεύσουμε περικοπές εκείνων των δημοσιεύσεων, που αποδίδουν με πολύ γλαφυρό τρόπο την απελευθέρωση της πόλης μας, σύμφωνα με διηγήσεις αυτοπτών μαρτύρων.

Προλεγόμενα

Για την απελευθέρωση της Βέροιας και της Νάουσας έγραψαν αρκετοί ιστορικοί, δημοσιογράφοι, λογοτέχνες (επαγγελματίες ή όχι), στρατιωτικοί (μόνιμοι ή έφεδροι), και άλλοι, Έλληνες και ξένοι. Εμείς θα διαλέξουμε τα πιο χαρακτηριστικά σημεία της διηγήσεως μερικών Ελλήνων από αυτούς, και θα προσπαθήσουμε να δώσουμε το πνεύμα εκείνης της εποχής και τα πιο εντυπωσιακά γεγονότα.

Δέκα μέρες πριν

Επτά ελληνικές μεραρχίες με περίπου 100.000 άντρες και αρχιστράτηγο το διάδοχο Κωνσταντίνο, ξεχύθηκαν στη Μακεδονία. Την 5η Οκτωβρίου ο ελληνικός στρατός ξεκίνησε τις επιχειρή-

σεις του, με την κατάληψη των τουρκικών συνοριακών φυλακίων, αντιμετωπίζοντας συνολικά μικρή αντίσταση. Τα νέα διαδίδονται με ενθουσιασμό. Ο λαός ανυπομονεί και περιμένει ώρα την ώρα την απελευθέρωση. Ονειρεύονται την Ελληνική σημαία να κυματίζει στα σπίτια τους, περιμένουν και αισιοδοξούν. Η προέλαση του ελληνικού στρατού συνεχίζεται, αναγκάζοντας τους Τούρκους να εγκαταλείψουν τα υψώματα της Ελασσόνας (6 Οκτωβρίου) και να αμυνθούν στα στενά του Σαρανταπόρου.

Μετά από διήμερη μάχη στις 9 και 10 Οκτωβρίου και παρά τις πολλές απώλειες (182 νεκροί, περίπου 1.000 τραυματίες), ο ελληνικός στρατός κατάφερε να καταλάβει το Σαραντάπορο, αναγκάζοντας τους εχθρούς σε οπισθοχώρηση και άτακτη φυγή. Η πρώτη σημαντική ελληνική νίκη είχε επιτευχθεί και ήταν ορόσημο, γιατί άνοιγε το δρόμο για την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Οι Τούρκοι άρχισαν να υποχωρούν και οι Έλληνες να προελαύνουν: Κατερίνη, Γρεβενά, Σιάτιστα, Κοζάνη.

Ο αρχιστράτηγος Κωνσταντίνος ήταν αποφασισμένος να προχωρήσει με το στρατό του βόρεια προς το Μοναστήρι, το οποίο έπρεπε κατά την άποψή του να καταλάβει για λόγους στρατηγικής. Την ίδια ώρα, οι Βούλγαροι συνέχιζαν την προέλασή τους προς τη Θεσσαλονίκη δείχνοντας πόσο τους ενδιέφερε η κατάκτησή της.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, βλέποντας πως η Ελλάδα κινδυνεύει να χάσει την πιο σημαντική πόλη της Μακεδονίας, διέταξε τον Κωνσταντίνο να αλλάξει πορεία και να προλάβει τους Βούλγαρους. Ο ελληνικός στρατός έπρεπε να μπει πρώτος στη Θεσσαλονίκη. Έτσι κατευθύνεται ανατολικά.

Είναι γνωστό ότι η τουρκοκρατούμενη Νάουσα ελευθερώθηκε από τον ελληνικό στρατό τον Οκτώβριο του 1912, μια ημέρα μετά την απελευθέρωση της Βέροιας (16 Οκτωβρίου).

Στον σιδηροδρομικό σταθμό της πόλεως έφθαναν τις μεταμεσημβρινές ώρες της Τετάρτης 17ης Οκτωβρίου 1912 οι διάφορες μονάδες της IV μεραρχίας, ακολουθώντας τον αμαξιτό δρόμο, που άρχιζε από την απελευθερωμένη πια Βέροια και διευθύνονταν προς τη Νάουσα. Η ολοκλήρωση της αφίξεως τους συμπληρώθηκε το βράδυ της ίδιας ημέρας, οπότε έγινε και η διανυκτέρευσή τους στον σιδηροδρομικό σταθμό. Τις επόμενες ώρες πέρασαν από κοντά τα στρατεύματα και της II μεραρχίας και μάλιστα μπερδεύτηκαν οι μονάδες των δύο μεραρχιών, όπως γράφει ο ύστερα στρατηγός Γ.Θ. Φεσσόπουλος στην εξιστόρηση των γεγονότων.

Η κατάσταση στη Νάουσα τις προηγούμενες ημέρες

Στο βιβλίο της «Διαρκούς Αντιπροσωπείας της Κοινότητας της Νάουσας» βρήκα την εξής αξιόλογη πληροφορία, καταχωρισμένη στα πρακτικά (σελ. 65) της συνεδριάσεως της 14.10.1912: *«Ο (...) ανήγγειλε τη συνελεύσει, ότι ο Μητροπολίτης επρόκειτο να έλθη, αλλ' ένεκα απροόπτων περιστατικών ανεβλήθη η άφιξις αυτού... Ότι εν Βεροία ένεκα της αναπτυχθείσης τρομοκρατίας ο Μητροπολίτης μετά του Καϊμακάμη, κατελθόντες εις τον σταθμόν, ενεκαρδίωσαν τους φεύγοντας και έπεισαν αυτούς να επιστρέψωσι. Το αυτό δε και ενταύθα εγένετο χθες και ότι πρέπει να περιμένωμεν τα γεγονότα μετά ψυχραιμίας...»*

Αλλά οι Ναουσαίοι ήσαν ανήσυχοι και μόλις πληροφορήθηκαν ότι ο ελληνικός στρατός κατέλαβε τη γειτονική τους πόλη Βέροια, δεν μπορούσαν πια να συγκρατηθούν και να τιθασεύσουν τον γνωστό αυθορμητισμό τους και τα μοναδικά πατριωτικά συναισθήματά τους. Φόρτωσαν λοιπόν πολλά ζώα με διάφορα τρόφιμα και έφθασαν στη Βέροια.

Αξίζει όμως να δώσουμε την περιγραφή του γεγονότος, όπως τη διέσωσε ο (ύστερα στρατηγός και δικτάτορας) Θεόδωρος Πάγκαλος, στο βιβλίο του *«Απομνημονεύματα»* (τομ. 1ος Αθήναι 1950, σελ. 240): ***«Εκτός των ανωτέρω θα εκθέσω και το εξής χαρακτηριστικόν γεγονός, το οποίον είμαι βέβαιος θα ενθυμούνται οι λοχαγοί Κλάδος και Κοκκίδης, επιτελείς της VI μεραρχίας, ως και οι επιζώντες αξιωματικοί και οπλίται αυτής: Η VI μεραρχία εστάθμευσε τότε βορείως της Βεροίας, οπότε την εσπέραν ειδοποιήθημεν εκ των προφυλακών ότι έφθασαν εκεί, συν γυναιξί, ομάδες Ελλήνων κατοίκων της Ναούσης, ακολουθούμενοι από πλείστα φορτηγά κτήνη, φέροντα τρόφιμα και ότι ζητούν να ιδούν τον Μέραρχον. Έσπευσα εις τας προφυλακάς, όπου επιτροπή εκ Ναουσιωτών εζήτει να ίδη τον Πασσάν (ηννόουν τον αρχηγόν) δια να τον παρακαλέσουν να στείλη και εις Νάουσαν στρατόν κλπ. Τα φορτηγά κτήνη έφερον τρόφιμα και πολλάς εκατοντάδας άρτων, τους οποίους παρεσκεύασαν οι κλίβανοι και αι γυναίκες της Ναούσης δια τους στρατιώτας μας. Επί πλέον, περί τα δέκα (10) φορτία με βυτία οίνου. Θεωρώ περιττόν να περιγράψω οποίος ήτο ο ενθουσιασμός των ομογενών μας εκείνων, οίτινες, μετά δουλείαν τόσων αιώνων έβλεπον εις Μακεδονίαν τον ελευθερωτήν στρατόν μας. Οι κάτοικοι της Ναούσης, άλλωστε, διεκρίθησαν πάντοτε δια τα υπέροχα πατριωτικά τους αισθήματα. Η ανωτέρω Επιτροπή μου εδήλωσεν ότι εκόμιζε και δύο βυτία οίνου, πολύ παλαιού και εξαιρετικής ποιότητος δια τον αρχηγόν. Τους είπον ότι είναι αργά δια να ιδούν τον αρχηγόν, παρέλαβον τα δύο βυτία και τα μετεκόμισα εις το Στρατηγείον, όπου μετά των λοιπών συναδέλφων (Κλάδου και Κοκκίδη) εδοκιμάσαμεν τον οίνον του Πασσά και εύρομεν όντως ότι αυτός θα ήτο το νέκταρ, που προσέφερον η Ήβη και ο Γανυμήδης εις τους θεούς του εκεί πλησίον ευρισκομένου Ολύμπου. Ενθυμούμαι ότι το περίφημον αυτό κρασί της Ναούσης ήτο μέλαν και ερυθρόν (ανά έν βυτίον). Φαίνεται όμως ότι ήτο πολύ ισχυρόν και το αποτέλεσμα ήτο οι δοκιμάσαντες να καταλήξουν εις έντονον ευθυμίαν. Εγώ ομολογώ ότι προσήγγισα πολύ προς την μέθην. Όταν προσήλθε μετ' ολίγον δια την σύνταξιν ο Επιτελάρχης Χατζηανέστης αντελήφθη αμέσως περί τίνος πρόκειται και έφυγε κατηγανακτισμέ-***

ΕΜΠΡΟΣ

Η ΕΝΟΣΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΙΚΗ ΠΑΡΑ ΤΟ ΚΛΤΑΔΡΙΟΝ

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ, ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ

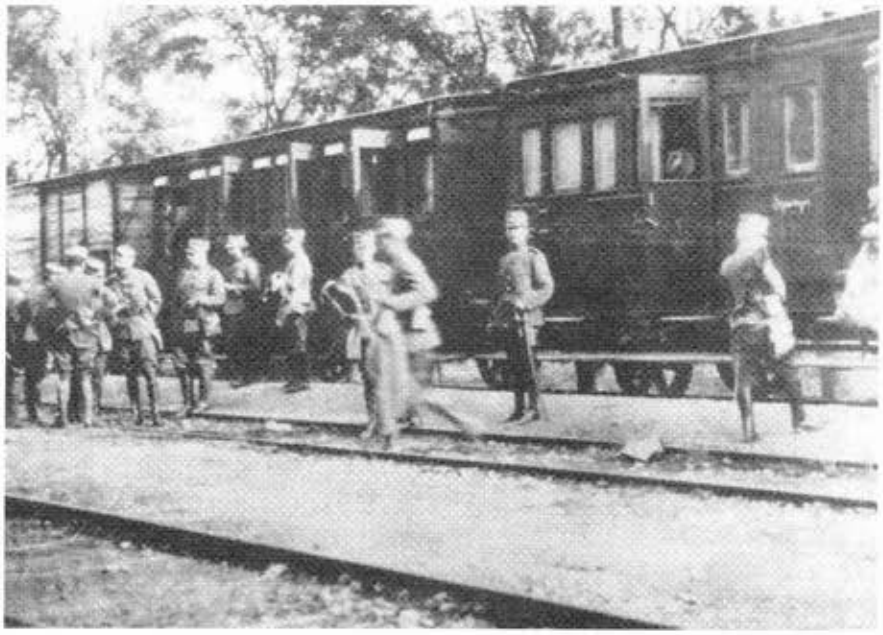

αριστερά: Πρωτοσέλιδα του τύπου της εποχής, δεξιά: Τμήμα του Ελληνικού Στρατού στον σιδηροδρομικό σταθμό της Βέροιας

νος φωνάζων: «Τι κατάστασις, αξιωματικοί του Επιτελείου μεθυσμένοι!...»

Οι πληροφορίες του Σ. Κτεναβέα

Άλλωστε και ο Στράτος Κτεναβέας γράφει («Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος, μακεδονική εκστρατεία», Αθήναι ά.έ.ε.) ότι σελ.81: *«Εις Νάουσαν οι Έλληνες ιδιοκτήται μεγάλων εργοστασίων απέκρυψαν από τους Τούρκους τα άλευρα και τα σιτηρά δια να τα διαθέσουν εις τον στρατόν μας».*

Προσθέτει ακόμα (σελ.83) ότι: *«Προηγουμένως το όγδοον σύνταγμα είχεν ενεργήσει αποστολήν προς προμήθειαν άρτου εις την Νάουσαν υπό τον λοχίαν Βασίλ. Τζαραβέλλαν. Η δύναμις αυτή, οδηγηθείσα εις την Νάουσαν από τον πρόκριτον Βασιλ. Κόκκινον, έτυχεν των ενθουσιωδεστέρων εκδηλώσεων. Οι κάτοικοι παρ' ολίγον να πιασθούν ποίος να τους πρωτοφιλοξενήση. Ψωμί κατά ποσότητας ευρέθη αμέσως και οι περιποιήσεις εκράτησαν συγκεκινημένους τους άνδρας.»*

Ο Σπύρος Μελάς στη Νάουσα. Ενδιαφέρουσα περιγραφή

Ο γνωστός λογοτέχνης και ακαδημαϊκός Σπύρος Μελάς υπηρέτησε ως έφεδρος υπαξιωματικός στους πολέμους 1912-1913 και έγραψε σχετικό βιβλίο με τίτλο *«Οι πόλεμοι 1912-1913»*, Αθήνα 1958. Ολόκληρο το ΙΗ' κεφάλαιο (σελ.140-153) αφιερώνει στην *«Αποστολή στη Νάουσα»* και περιγράφει (με τη γνωστή γλαφυρότητα και «δυνατή» πέννα του) την επίσκεψή του στον τότε δήμαρχο της Νάουσας *«Χατζή Μαλούση»* ή *«Χατζηντώνο»*, στον οποίο έφθασε με οδηγό ένα Τούρκο μπαξεβάνη, προκειμένου να ζητήσει να του δώσει 4-5 καβαλάρηδες της εμπιστοσύνης του, που να ξέρουν καλά το δρόμο για το χωριό «Σενδέλ».

Αξίζει όμως τον κόπο να διαβάσει ο αναγνώστης (Νοουσαίος ή όχι) ολόκληρο το κείμενο αυτό, γιατί έχει πολυσήμαντη αξία, μια και αποδίδει άριστα τις τότε συνθήκες. Ο Σπύρος Μελάς περιγράφει την πόλη της Νάουσας και το σπίτι του δημάρχου της, όπως και την εξωτερική εμφάνιση και τον χαρακτήρα του. Γράφει (σελ. 148), λοιπόν, για τούτον: *«Ήταν ένας μελαχροινός σαραντάρης, τύπος καλοδεμένου ανατολίτη, με καστανά μάτια, γεμάτα πονηριά- το μοναδικό αυτό όπλο του ραγιά- με μαύρα πυκνά μαλλιά, που κορνιζάριζαν μέτωπο στεό από το φέσι που φορούσε – μύτη κυρτή και χείλη παχιά, που στέγαζε, με τα κέρατα κατά πάνω το μισοφέγγαρο φροντισμένο μουστάκι του. Το ύφος του προστακτικό, κάτω από μια επιφανειακή γλύκα, ο λόγος του θετικός, μεστός από πείρα και η μεγάλη επιφύλαξη, κάτω από την προσωπίδα τα εύκολης οικειότητας, δείχνανε άνθρωπο με θέληση, φτιαγμένον για επιχειρήσεις και δημόσια ζωή. Άμα του είπα το σκοπό της νυχτερινής αποστολής μου, πήρε αμέσως την υπόθεση για δική του:*

-Ώσπου να πάρεις ένα καφέ, ένα τσίπουρο, κι ένα τσιγαράκι, θα ετοιμαστώ να πάμε να τελειώσουμε τη δουλειά.»

Κατόπιν (σελ. 149-150) χρησιμοποιεί, όσα του είπε ο δήμαρχος, για το πάθημα του Τούρκου τηλεγραφητή της Νάουσας και τη φυγή των τουρκικών αρχών το βράδυ της 16ης Οκτωβρίου 1912, τα οποία όμως γνωρίζαμε και από άλλο βιβλίο.

Και τελειώνει (σελ. 151-152) με τις εξής ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες: *«Ο Χατζή-Μαλούσης μου ιστόρησε ακόμη την πανηγυρική υποδοχή του Κωνσταντίνου στη Νάουσα, που είχε φτάσει με τ' αυτοκίνητο τ' απόγευμα, όταν η τέταρτη Μεραρχία βάδιζε προς το σταθμό:*

-Στο σταθμό θα ξενύχτησε κι αυτός απόψε... Από δω έφυγε τα μεσάνυχτα- μου πρόστεσε. Βιάζεται βλέπεις να τα πει ένα χεράκι ακόμα με τον πασά! Είχε ξημερώσει όταν βγήκαμε για να γυρέψουμε οδηγούς. Και με ανησυχούσε τώρα η σκέψη, πως δεν ήμουνα πολύ εν τάξει με τους ανωτέρους μου. Αλλά τι να γίνει; Αυτός που δίνει μια διαταγή τα

αριστερά: Ο Δήμαρχος Κων/νος Χατζημαλούσης, δεξιά: Ο Χασάν Πασάς (στο μέσο), ο τελευταίος Τούρκος διοικητής της Νάουσας

φαντάζεται όλα εύκολα, όποιος παίρνει τη διαταγή βρίσκει δύσκολα και το δίκιο είναι πάντα με το δεύτερο, πού 'χει να κάμει μ' ένα σωρό εμπόδια.

Τα περισσότερα παράθυρα είχαν ανοίξει και οι νοικοκυράδες, αναμαλλιασμένες, πρόβαλλαν εδώ κι εκεί για ν' απλώσουν έξω και ν' αερίσουν τα σκεπάσματά τους. Δάσος από ελληνικές σημαίες, πρόχειρα ραμμένες από γαλάζια πανιά όλων των ειδών, κρέμονταν δεξιά κι αριστερά στα ξύλινα μπαλκονάκια, στολισμένα και με πλήθος γλάστρες φθινοπωρινών λουλουδιών. Λίγα μαγαζάκια, τώρα μόλις άνοιγαν κι οι αραιοί πρωινοί διαβάτες χαιρετούσαν με σέβας το συνοδό μου. Φτάσαμε στη μικρή τετράγωνη πλατεία, όπου το δημαρχείο και το τηλεγραφείο. Εκεί, ο τσαούσης, το τελευταίο λείψανο της τουρκικής εξουσίας, καθισμένος μπροστά στην πόρτα, κάπνιζε το τσιγάρο του συλλογισμένος, είχε αποφασίσει, όπως μου είπε, όταν τον πλησιάσαμε, να μην αφήσει τη Νάουσα, όπου είχε υπηρετήσει τόσα χρόνια και είχε τόσο καλούς φίλους:

- Γιατί να φύγω; Πού να πάω; Αν ο Βασιλιάς ο Γιώργης μι θέλ' να φυλάω τα σύρματα στο ντελέγραφο και με πλερών' πού θε να 'βρω καλύτερα;

Μού 'δωσε χαμογελώντας να κάμω τσιγάρο. Και σκεφτόμουνα με φρίκη, ότι αν συναντιόμουν μ' αυτό τον άνθρωπο λίγο πιο έξω θα ήμουν υποχρεωμένος να του στείλω μια σφαίρα στο κρανίο με κλεισιοσκόπιο από τετρακοσίων ή πεντακοσίων μέτρων». Εν τω μεταξύ και το Γενικό Στρατηγείο (Επιτελείο) το μεσημέρι της 18.10.1912 είχε φθάσει (σιδηροδρομικώς), από τη Βέροια, στον σιδηροδρομικό της Νάουσας, όπου παρέμεινε μέχρι την 8.30 πρωί της επόμενης ημέρας, οπότε έφυγε για τη Σκύδρα. Έτσι λοιπόν ελευθερώθηκε η γενναία και ιστορική πόλη της Νάουσας...»

Επιλεγόμενα

Αν τώρα θελήσουμε να ξεφύγουμε κάπως από εκείνα τα γεγονότα του παρελθόντος και να βγάλουμε κάποια ωφέλιμα συμπεράσματα για το σήμερα και το μέλλον, πρέπει να σημειώσουμε ότι στην πολυκύμαντη ζωή των λαών και των ανθρώπων είναι αμφιλεγόμενο το θέμα εάν είναι, ιστορικά, πιο σημαντική η μέρα που αρχίζει μια σκλαβιά ή, αντίθετα, εκείνη που θυμίζει την αποτίναξη ενός τυραννικού ζυγού.

Όποια όμως απάντηση και αν δώσει κανένας γενικά στο ερώτημα τούτο, στη συγκεκριμένη περίπτωση μας γιορτάζουμε το χαρμόσυνο γεγονός της αναγεννήσεως του φοίνικα του ελληνισμού μέσα από τη γεννοφόρα στάκτη, η οποία φώλιαζε στη ζείδωρη ζεστασιά, που διατηρούσε σε κάποια ιδιόρρυθμη κατάσταση (μεταξύ υπάρξεως και ανυπαρξίας) μια μικρή φλόγα, που τρεμόσβηνε, ανάλογα με τις εκάστοτε καλές ή κακές στιγμές του ελληνικού λαού, του πιο περίεργου, με τις μοναδικές (ομαδικές και ατομικές) πράξεις ηρωισμού και θυσίας, αλλά και με τις απερίγραπτες εθνοκτόνες στιγμές της διχόνοιας και των αλλεπάλληλων εμφύλιων σπαραγμών, με αποτέλεσμα να κερδίζει μεν τους πολέμους μα να χάνει ύστερα τις μάχες στις ειρηνικές περιόδους...

Συνεπώς, αν θέλουμε να κλείσουμε το σημερινό περιδιάβασμά μας στα ιστορικά γεγονότα εκείνης της εποχής με κάποια ωφέλεια, αν επιζητούμε να συλλάβουμε τον σκοπό της ιστορίας, θα πρέπει να αναλογιστούμε και ν' αναρωτηθούμε αν πραγματικά ελευθερώθηκε τελικά και οριστικά η Ελλάδα και οι Έλληνες από τον τουρκικό ζυγό, αν έχουμε συνειδητοποιήσει ότι μπορεί μεν να τελείωσε η τουρκοκρατία, αλλά δεν σταμάτησε δυστυχώς και η τουρκονοοτροπία, ώστε απελευθερωμένοι επί τέλους από τον ραγιαδισμό, την κουτοπονηριά, την ακαταστασία, το απρογραμμάτιστο και το «ραχάτ», το «κισμέτ» και το «δε βαριέσαι βρε αδελφέ», να αφήσουμε το ναργιλέ της νωχέλειας και να πιάσουμε στα χέρια μας τα κομπιούτερ και στο νου το πνεύμα της εποχής μας. N

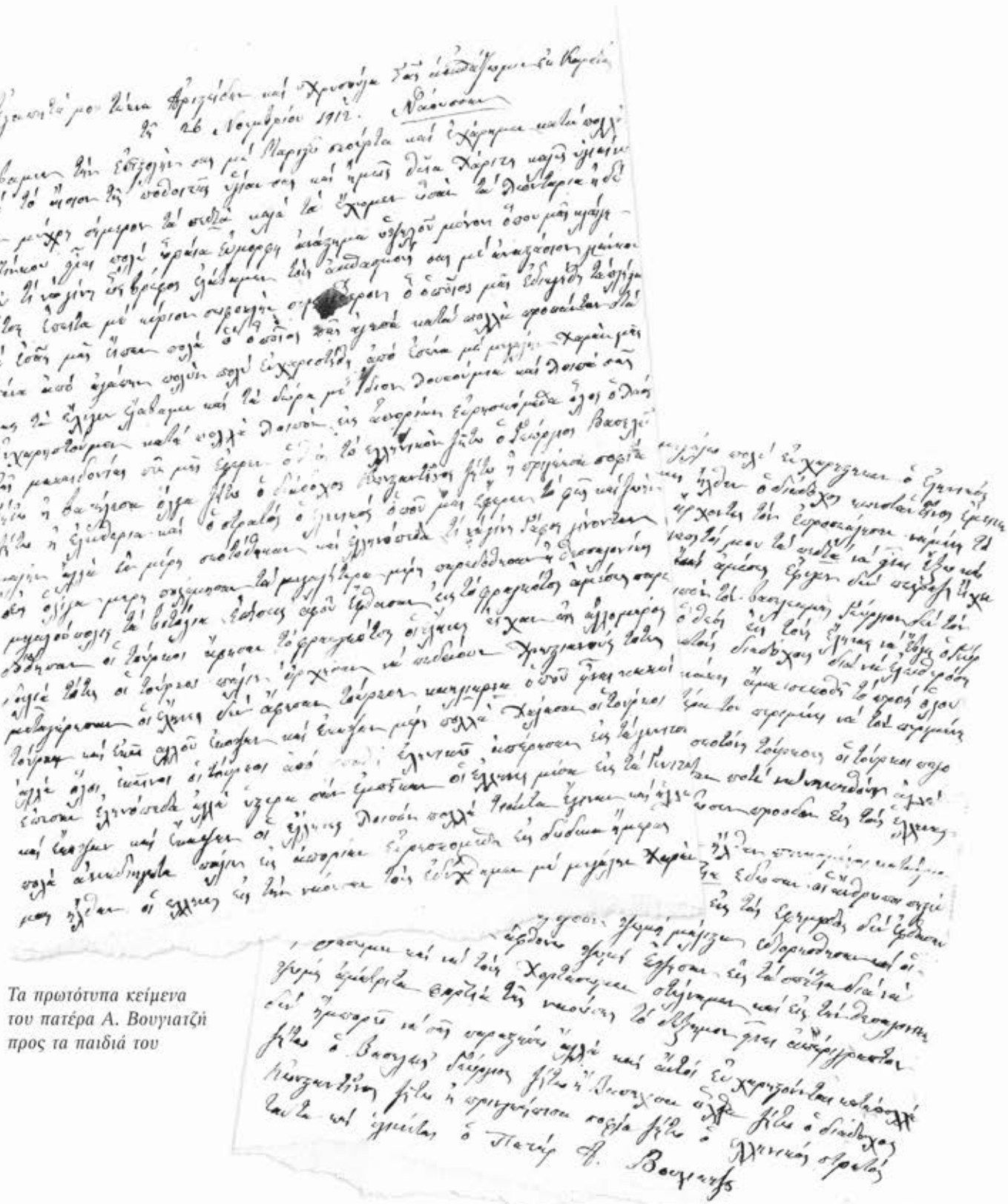

Τα πρωτότυπα κείμενα του πατέρα Α. Βουγιατζή προς τα παιδιά του

ΝΑΟΥΣΣΑ, ΤΗ 26η ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1912

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΑΟΥΣΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

από το αρχείο του Αριστείδη Μπιλιούρη

Αγαπητά μου τέκνα Αριστείδη και Χρυσούλα
Σας ασπάζωμε εκ Καρδίας
Τη 26 Νοεμβρίου 1912 Νάουσσα

Ελάβαμεν την επιστολήν σας μέ Μαριγώ σκούρτα και εχάρημεν κατά πολλά δια το αίσιον της ποθοιτής υγίας σας και ημείς θεία Χάριτη καλώς υγιαίνομεν μέχρι σήμερον τα πεδιά καλά τα έχωμεν ωσάν τα λεοντάρια η δε κατίνκου είναι πολύ ωραία εύμορφη ανάστημα υψηλού μόνον όπου μας κλαίγει πολύ τι να γίνη ως βρέφος ελάβαμεν τους ασπασμούς σας με αναστάσιον γιάνκου τσίτση έπειτα με κύριον σωφοκλήν συμπέθερον ό οποίος μας εδιηγήθη τα πλήστα διά εσάς μας είπεν πολλά ό οποίος σας αγαπά κατά πολλά προπάντων δια εσένα από αγάπην πολύν πολύ ευχαριστήθη από εσένα με μεγάλην χαράν μας μας τα έλεγεν ελάβαμεν και τα δώρα με ίδιον λουκούμια και λοιπά σας ευχαρηστούμεν κατά πολλά λοιπόν είς απορίαν ευρησκόμεθα όλος ο λαός της μακαιδονίας πώς μας έφερεν ό θεός το ελληνικόν ο Γεώργιος Βασιλεύς ζήτω η βασίλισα όλγα ζήτω ο διάδοχος Κωνσταντίνος ζήτω ή πριγκιπέσα σοφία και η ελευθερία και ο στρατός ο ελληνικός οπού μας έφερεν το φώς και ζωήν καλήν αλλά είς μέρη σκοτόθηκαν και ελληνόπεδα τι να γίνει (Γάφος;) γίνονταν είς ολίγα μέρη πολέμησαν τά μεγαλήτερα μέρη παρεδόθησαν ή θεσαλονίκη μεγαλούπολις τα βιτόλια επίσεις αφού έφθασαν είς το φραγκότση αμέσως παρεδόθησαν οι τούρκοι άφησαν το φραγκότση οί έλληνες είχαν είς άλλο μέρος δουλιά τότες οι τούρκοι πάλιν άρχησαν να πεδεύουν Χριστιανούς τότες ματαγήρησαν οι έλληνες δεν άφησαν τούρκον καηλιαρια οπού ήναι κακοί τούρκοι και (....) αλλού έκοψαν και έκαψαν μέρη πολλά χάλασαν οι τούρκοι αλλά όλοι εκείνοι οι τούρκοι από σπαθή ελληνικώ επέρασαν είς τα γενιτσά έπεσαν ελληνόπεδα αλλά ύστερα σαν εμπήκαν οί έλληνες μέσα είς τα Γενιτσά και έκοψαν και έκαψαν οι έλληνες λοιπόν πολλά τιαύτα έγιναν καί άλλα πολλά ενεκδιήγητα πάλιν είς απορίαν ευρησκόμεθα είς δώδεκα ημέρας μας ήλθαν οι έλληνες είς την ναουσα τους εδέχθημεν με μεγάλην χαρά της νάουστας το δέξημον ήτον μεγάλω πολύ ευχαρήστηκεν ο ελληνικός στρατός ύστερα από 5 ημέρας μας ήλθεν ο διάδοχος κωνσταντίνος έμεινεν έος 15 λεπτά το όλον μερικοί άρχοντες τον επροσκάλεσαν να μήνη το βράδι αυτός δε είπεν όχι αγαπητοί μου τα πεδιά να είναι έξω και εγώ είς τα παπλόματα δεν πρέπει και αμέσως έφυγεν δεν πειράζη είχε τον λογαριασμόν του λοιπόν τον βασιλέαμας Γεώργιον δεν τον είδωμεν μεγάλην δύναμη έδωσεν ο θεός είς τους έλληνας να έβγη ο Γεώργιος Βασιλεύς με την βασίλισα και με τους διαδόχους δια να ελευθερόση ημάς ο θεός ήταν με αυτόν ο Γιανάκης άμα σικοθή το προή όλον ζήτω φωνάζη τόρα περιμένει τον πατέρα του περιμένει να τον φέρη ένα μικρό τουφέκι δια να σκοτόνη τούρκους οι τούρκοι παγομενοι ήναι ακόμη της νάουσας δεν ήλπιζαν ποτέ να νικηθούν αλλά θέλοντας ο θεός τους αδυνάτησεν καί έδωσεν προοδον είς τους έλληνας όταν ήλθαν οι στρατιόται έλληνες είς νάουσσαν ήλθαν πεινασμένοι (.....) ημείς αμέσως ψωμί κρασί ρακή φορτία εδωσαν οί άνθρωποι πηστεύο θα την επένεσαν τη νάουστα θα το ειδήτε είς τάς εφημερίδας δεν έφθασαν οι φούρνοι της αγοράς να βγάζουν ψωμί μάλιστα εδορήσθησαν και οί φούρνοι από τα σπήτια άφθονο ψωμί έψησαν είς τα σπήτια διά να προφθάσωμεν και να τους χορτάσωμεν στέλναμαι και είς την θεσαλονικην ψωμί αμέτριτα φορτιά της ναούσης το δεξημον είναι απερίγραπτον δεν ήμπορεί να σας παραστείσο αλλά και αυτοί ευχαριστιούνται κατά πολλά ζήτω ο βασιλεύς Γεώργιος ζήτω η βασίλισα όλγα ζήτω ο διάδοχος Κωνσταντίνος ζήτω η πρινγκήπισα σοφία ζήτω ο ελληνικός στρατός

Ταύτα και υγιένεται ο πατήρ Α. Βουγιατζης

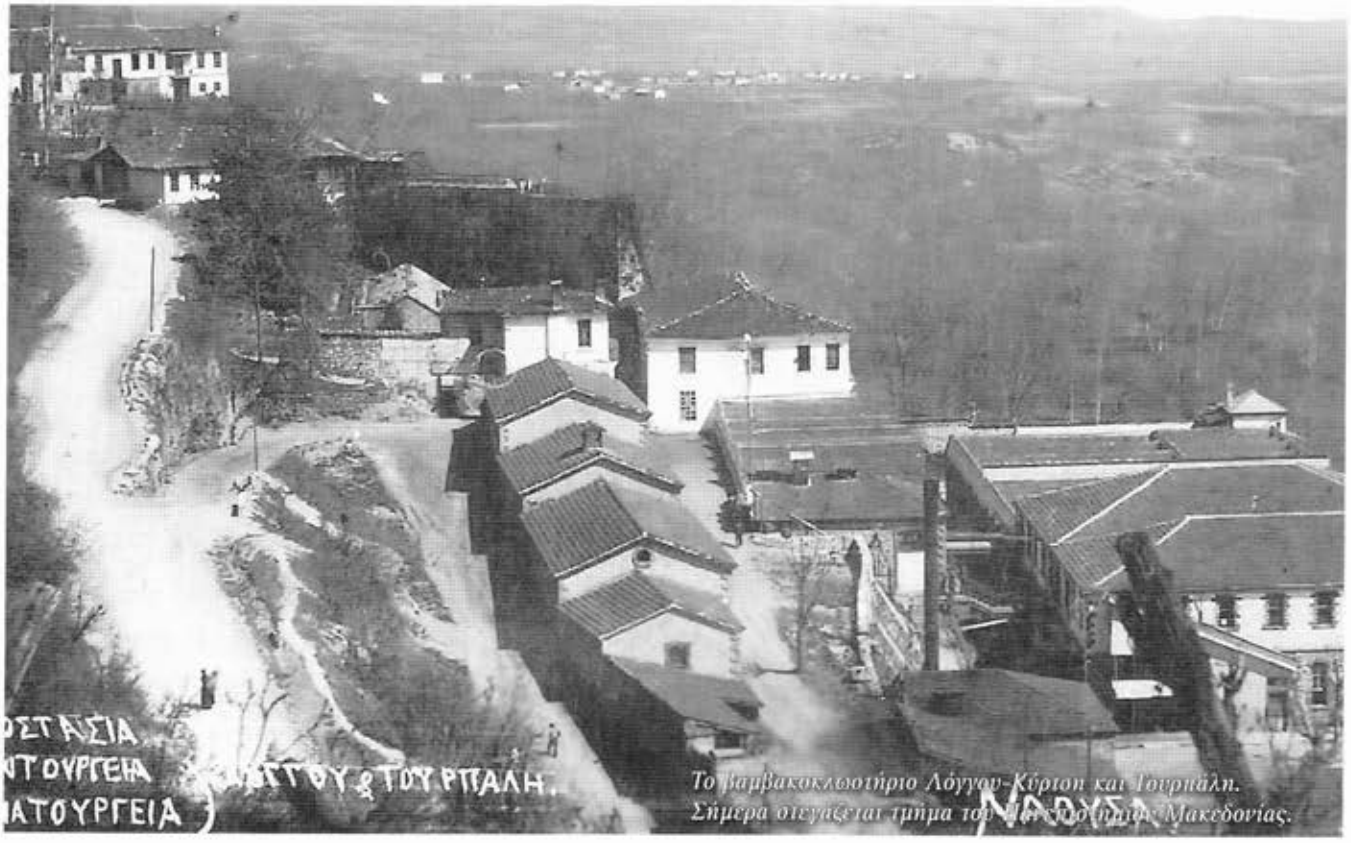

Το βαμβακοκλωστήριο Λόγγου-Κύριση και Τουρπάλη. Σήμερα στεγάζεται τμήμα του Μουσείου Νάουσας Μακεδονίας.

ΛΙΓΟ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Η ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΑ 1910 ΚΑΤΑ ΤΟΝ Ε. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ

Επιμέλεια: Πέτρος Στοΐδης, φιλόλογος

Στο περιοδικό του Παμμακεδονικού συλλόγου Αθηνών «Μακεδονικόν Ημερολόγιον», στον τόμο του 1911 (σελίδες 144-145155) δημοσιεύτηκε ένα κείμενο του Ε. Στουγιαννάκη, του «ακούραστου αυτού ερευνητή της τοπικής μας ιστορίας», για τη Νάουσα. «Το κείμενο, γραμμένο στα 1910, αποτελεί εξαιρετικά χρήσιμη πηγή πληροφοριών για τη σύγχρονη οικονομική και κοινωνική μας ιστορία,» αλλά και σημαντικό βοήθημα για τους ερευνητές και όχι μόνο. Το κείμενο (ανα)δημοσιεύτηκε, αυτούσιο, στη «Νιάουστα» (τεύχη 17,18,19) με την επιμέλεια και τα εισαγωγικά σχόλια του Αλέξανδρου Οικονόμου, αρχιτέκτονα, ιστορικού ερευνητή. Στο σημερινό πανηγυρικό τεύχος του περιοδικού μας, σας παρουσιάζουμε μια εκτενή περίληψη του αρχικού κειμένου του Ε. Στουγιαννάκη διατηρώντας, στα αποσπάσματα που παρεμβάλλονται, το ύφος του συγγραφέα, ως ελάχιστη υπενθύμιση μιας (όχι και τόσο) μακρινής και διαφορετικής (;) εποχής της Νάουσας.

«ΝΑΟΥΣΑ, ΓΕΩΡΓΙΑ, ΕΜΠΟΡΙΟΝ, ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ»

Ο συγγραφέας Ε. Στουγιαννάκης ξεκινά την αναφορά του στη Νάουσα του 1910 με μια γεωγραφική περιγραφή της θέσης της και των πλεονεκτημάτων που της προσφέρει αυτή («σε λεκανοπέδιον επί θέσεως εξόχου λαμπράς και μαγευτικής»), προσδιορίζοντας εξαρχής και το ύφος του κειμένου του: *«Η θέα από των εξεχόντων της πόλεως μερών είναι τόσον μαγευτική όσον είναι η θέα της προς δυσμάς εκτεινομένης βαθυπρασίνου και ρομαντικής οροσειράς».* Στην αφθονία του ποταμού της «Αράπιτσα» οφείλεται η πλούσια και ζωηρότατη βλάστηση της περιοχής παράλληλα με το πόσιμο και αρδεύσιμο νερό της αλλά και την κινητήρια δύναμη για τα εργοστάσιά της. Όλα αυτά εξασφαλίζουν τα *«αναγκαία προς το ζην»* για τους κατοίκους ενώ ο καθαρός αέρας βο-

ηθά στη δημιουργία υγιεινού κλίματος. Οι κάτοικοι της πόλης ανέρχονται στους 9.000 περίπου. Από αυτούς οι 1.500 είναι Οθωμανοί και οι υπόλοιποι Χριστιανοί Έλληνες που μιλούν ελληνικά πλην ελαχίστων από τα χωριά της πεδιάδας ή αλλού, όπου ομιλείται το *«μειξοβάρβαρον σλαυομακεδονικόν ιδίωμα»* που ήταν πριν λίγα χρόνια η επικρατούσα γλώσσα, αλλά και κάποιοι βλαχοποιμένες που διαμένουν περιοδικά στη Νάουσα και μιλούν την *«κουτσοβλαχικήν»*. *«Γενικώς ειπείν διακρίνονται οι κάτοικοι δια την φιλοπονίαν, το λιτοδίαιτον, την ολιγάρκεια, το φιλήσυχον και την απλοϊκότητα. Τα ήθη αυτών είναι απλά και αφελή και άπλαστα, μή τυχόντα σοβαράς τινος αναπτύξεως και διαπλάσεως, αλλά διατηρούντα εν τισι την πρωτόγονον της φυσικότητος κατάστασιν»*. Στον πνευματικό τομέα υπάρχουν λίγοι επιστήμονες, οι περισσότεροι στραμμένοι προς το βιομηχανικό πνεύμα και όχι τόσο μορφωμένοι «εμπορικώς» αν και εντός και εκτός Ναούσης *«θεραπεύεται δεξιώς ο κερδώος Ερμής»*.

Υπάρχει μια σχετική οικονομική ευμάρεια με πόρους προερχόμενους από τη γεωργία, τη δενδροκομία, την αμπελουργία, το εμπόριο και τη βιομηχανία με τα επαγγέλματα. Καταβάλλουν φόρους διαφόρων τύπων στην Κυβέρνηση 7-8.000 λιρών. Παρά την αυτάρκεια των πόρων για τη συντήρηση των κατοίκων, η τάση τους για «θησαυρισμό» και εξασφάλιση άνετης ζωής, τους οδήγησε σε αθρόα μετανάστευση προς το Νέο Κόσμο. Η εξασφάλιση εργασίας οδήγησε κάποιους στη σύμπηξη συλλόγων μορφωτικών και αλληλοβοηθητικών, προσφέροντας παράλληλα αρωγή και στους συμπολίτες τους στην πατρίδα, που αποτελούσαν το *«Λαϊκό Σύνδεσμο»*.

Συνεχίζοντας Ε. Στουγιαννάκης αναφέρεται στην περιουσία του Δήμου Νάουσας, που αποτελείται από το *«Κιόσκι, την λαμπράν εξοχικήν πλατείαν»* 30 περίπου στρεμμάτων στην ανατολική πλευρά της πόλης «που σκιάζεται υπό συκών και υψικαρήνων πλατάνων» στο κεντρικότερο από τα τέσσερα τμήματά του, όπου υπάρχει και καφενείο από το οποίο απολαμβάνει ο δήμος 30 λίρες ετησίως. Στην περιουσία του ανήκουν, επίσης, η αποθήκη πετρελαίου (γκαζ-χανέ), με ετήσιο ενοίκιο 30 λιρών, ο φόρος *«επί των σφακτών»* (70 λίρες) και ο αγοραίος φόρος από τους μικροπραγματευτές (45 λίρες).

Α. ΓΕΩΡΓΙΑ

Σε μια καλλιεργήσιμη έκταση 8.500 στρεμμάτων, με ευφορότατο έδαφος «λίαν φιλοπόνως και επιμελώς καλλιεργημένον», τα αμπέλια κατέχουν τα 4.000 στρ. αξίας 40.000 λιρών), 3.000 στρ. οι κήποι, (αξίας 60.000 λιρών) και 1.500 στρ. αγρών, (αξίας 5.000 λιρών). Η συνολική αξία της κτηματικής περιουσίας ανέρχεται στις 105. 000 λίρες, εκ των οποίων οι 6.000 κατανέμονται στους Οθωμανούς πολίτες και οι υπόλοιπες στους ομογενείς. Οι Οθωμανοί κατέχουν κυρίως αγρούς και αμπέλια κατώτερης αξίας, καλλιεργώντας παράλληλα και κτήματα των ομογενών με ενοίκιο. Η περιουσία τους σε οικοδομήματα ανέρχεται, κατά μέσο όρο, στις 14.000 λίρες ενώ των ομογενών είναι υπερδεκαπλάσια αυτών. Στα προϊόντα που παράγει η ναουσαίικη γη συγκαταλέγονται ανάμεσα στα άλλα το σιτάρι, το κριθάρι, τα οπωρικά, τα λαχανικά, τα κουκούλια («μεταξοβόμβυκες») και τέλος το ρακί, το ούζο και το περίφημο κρασί της. Η συνολική αξία των γεωργικών προϊόντων ανέρχεται, κατά μέσο όρο, στις 30.000 λίρες (2.500 στους Οθωμανούς και οι υπόλοιπες στους ομογενείς).

Πολύγλωσση ετικέτα του νηματουργείου Γκούτα & Καράτζια σε προϊόντα εξαγωγής του εργοστασίου

Το μεγαλύτερο μέρος της μη καλλιεργήσιμης γης αποτελείται από 1) το μεγάλο δάσος του Θ. Κανέλλη 150.000 στρεμμάτων (οξιές, δρυς κ.ά.) με πολλά κατεστραμμένα χωριά από το 1822, από τα οποία μόνο η Όσλιανη, τώρα, κατοικείται. Το δάσος αποφέρει στον ιδιοκτήτη του από την ξυλεία και τους «άνθρακες» περίπου 1.000 λίρες. (Η πραγματική αξία του δάσους υπολογίζεται σε 40.000 λίρες). 2) Το επίσης μεγάλο δάσος του Σελίου που αποτελεί κτήμα μπέη που κατοικεί στην Κων/πολη και 3) το δάσος της Σκοτίνας.

Οι ομογενείς κάτοικοι, εκτός του μεγαλύτερου μέρους της γης, είναι κύριοι και των γύρω χωριών. Έτσι κατέχουν, ανάμεσα στους άλλους, οι μεγάλοι γαιοκτήμονες αδελφοί Δημητρίου τρία χωριά (Χωροπάνι, Γιαννάκοβο και Τσαρμορίνοβο) αξίας 25.000 λιρών, οι αδελφοί Πεχλιβάνου το μισό του χωριού Άνω Κοπανός αξίας 5.000 λιρών, οι αδελφοί Κοκκίνου και ο Ν. Πλατσούκας τα Μονόσπιτα αξίας 3.500 λιρών, οι αδελφοί Λαππαβίτσα μέρος της Επισκοπής και του Αρσενίου (και Βοδενών) αξίας 2.500 λιρών κλπ.

Β. ΕΜΠΟΡΙΟ

Το εμπόριο βρίσκεται αποκλειστικά στα χέρια των ομογενών. Συναλλαγές γίνονται με τη Θεσσαλονίκη, που είναι η κύρια αγορά του κρασιού και είναι εγκατεστημένοι κάποιοι μεγαλέμποροι (Γ. Κύρτσης, Γρ. Λόγγος, Τουρπάλης), αλλά και με την Αίγυπτο (Κάιρο, Αλεξάνδρεια), όπου υπάρχουν αρκετοί έμποροι Ναουσαίοι με σημαντικά κεφάλαια, όπως οι αδελφοί Κόκκινου, οι αδελφοί Γκούτα, οι αδελφοί Λάππα κ.ά. Η κατεύθυνση των εμπόρων προς την Αίγυπτο άρχισε πριν 50 χρόνια από την ανάγκη εξεύρεσης αγοράς για το κρασί, χωρίς να είναι «δυστυχώς» και η κύρια, αγορά του.

Από την Αίγυπτο μεταδόθηκε το εμπορικό πνεύμα στην Ελλάδα και από την Ελλάδα μεταφυτεύθηκε το βιομηχανικό πνεύμα. Η Ελλάδα υπήρξε η αγορά εγχώριων μάλλινων υφασμάτων (σιαγιάκια). Ανάμεσα σ' αυτούς που στα παλιά χρόνια εξήγαγαν στην Ελλάδα το προϊόν της πρωτόγονης εγχώριας βι-

ομηχανίας ήταν ο Λαππαβίτσας, ο Δ. Λόγγος και οι αδελφοί Τσίτση. Αλλά και στη Βοσνία υπάρχουν εμπορευόμενοι Ναουσαίοι μεταξύ των οποίων οι αδελφοί Σεφερτζή και οι αδελφοί Αναστ. Γουργουλιάτου.

Εξάγει δε η Νάουσα τα εξής προϊόντα: περί τας 700.000 οκάδων οίνου εξαιρέτου, 60-70.000 οκάδων κουκουλίων, ξυλείαν, ξυλάνθρακας και τα προϊόντα της βιομηχανίας, νήματα και υφάσματα εριούχα αξίας 150.000 λιρών. Τα εισαγωγικόν αυτής εμπόριον είναι επίσης σημαντικόν. Εισάγει δε, εκτός της τροφής της βιομηχανίας, ήτοι του βάμβακος εξ 1.000.000 οκ. περίπου αξίας 70-80.000 λιρών και των μαλλίων αξίας περίπου 30.000 λιρών, και τα αποικιακά, τα υφάσματα και τα είδη πολυτελείας».

Στη Νάουσα υπάρχουν περίπου δώδεκα εμπορικοί σημαντικοί οίκοι με κεφάλαιο 20.000 λιρών και πάνω από είκοσι μικρότεροι με κεφάλαιο 8.000 λιρών. Στους πρώτους συγκαταλέγονται ο Ν. Πλατσούκας, Ι. Λόγγου, Ν. Πεχλιβάνου και ο των αδελφών Δ. Αγγελάκη.

Γ. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Στο εισαγωγικό του σχόλιο ο Ε. Στουγιαννάκης παρατηρεί πως η βιομηχανία της Νάουσας είναι πολύ πιο σπουδαίος οικονομικός παράγοντας από τη γεωργία και το εμπόριό της. Το 1875 τα νερά της Αράπιτσας άρχισαν να χρησιμοποιούνται ως κινητήρια δύναμη στη βιομηχανία και άρχισε έκτοτε η εκμετάλλευση της. [Μέχρι τότε τα νερά της χρησιμοποιούνταν στην άρδευση και στη λειτουργία κάποιων υδρόμυλων και υδροκοπάνων (μπατάνια)]. Εισηγητές της ιδέας που προήλθε από τον Πειραιά ήταν ο Δ. Λόγγος και ιδίως ο Γ. Κύρτσης. Και καταλήγει ο συγγραφέας: *Στη Νάουσα λειτουργούν, απρόσκοπτα, πέντε εργοστάσια, τρία βαμβακοκλωστήρια και δύο εριουργεία παρέχοντας πόρους ζωής σε εκατοντάδες φτωχούς.* Ακολουθεί η αναλυτική περιγραφή των εργοστασίων.

1. ΒΑΜΒΑΚΟΚΛΩΣΤΗΡΙΟΝ ΛΟΓΓΟΥ-ΚΥΡΤΣΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΠΑΛΗ

Ιδρύθηκε το 1875 από ομογενείς Ναουσαίους κεφαλαιούχους που αντιπάλεψαν πολλές δυσχέρειες, προλήψεις και δεισιδαιμονίες και χάρη στην επιμονή τους ήρθε στο φως το πρώτο βιομηχανικό ίδρυμα του είδους τούτου. Με κινητήρια δύναμη 270 περ. ίππων που παράγεται από καταρράκτη με υδροκοχλία (tourbine), έχοντας 7.000 ατράκτους, απασχολεί 200 περίπου εργάτριες και 70 εργάτες, παράγοντας ετησίως 90-100.000 πακέτα νήματος αξίας 50.000 λιρών.

Το εργοστάσιο προσέφερε πολλές ωφέλειες στον τόπο λειτουργώντας και ως βιομηχανική Ακαδημία καθώς μόρφωσε πλήθος μηχανικών, ειδικών εργατών, προσωπικό που χρησιμοποιήθηκε στα άλλα εργοστάσια που ιδρύθηκαν, αργότερα, στη Νάουσα και αλλού.

Επισημαίνει ο Στουγιαννάκης πως *«η Μακεδονία οφείλει χάριτας εις το εργοστάσιον τούτο και τους ιδρυτάς αυτού, διότι πρώτοι ούτοι εισηγήσαντο την σοβαράν βιομηχανίαν εις την χώραν ημών και συνετέλεσαν, ίνα πολλοί και εν Ευρώπη μορφωθώσι βιομηχανικώς».* Μέτοχοι στο εργοστάσιο τώρα είναι οι δύο των ιδρυτών και οι γιοι Δ. Λόγγου και Κ. Λόγγου.

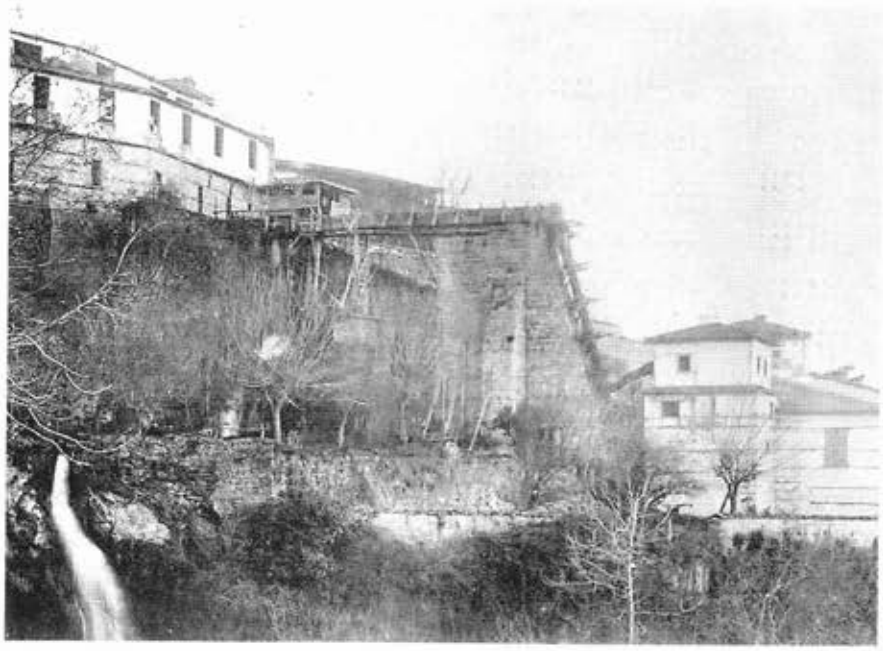

Το βαμβακοκλωστήριο «Μπίλη-Τσίτση» με τον υδρόμυλο

2. ΒΑΜΒΑΚΟΚΛΩΣΤΗΡΙΟΝ ΜΠΙΛΗ-ΤΣΙΤΣΗ ΚΑΙ Σ^ία

Ιδρύθηκε το 1891 από ομογενείς Ναουσαίους κεφαλαιούχους. Με κινητήρια δύναμη 148 ίππων που παρέχεται από καταρράχτη με κινητήριο τροχό (engrenage), απασχολεί 160 εργάτριες και εργάτες της περιοχής, παράγοντας ετησίως 60-70.000 πακέτα, αξίας 30-35.000 λιρών.

3. ΒΑΜΒΑΚΟΚΛΩΣΤΗΡΙΟΝ ΥΙΩΝ Α. ΚΑΙ Κ. ΓΚΟΥΤΑ ΚΑΙ ΚΑΡΑΤΖΙΑ

Το κλωστήριο, ευρισκόμενο σε θέση μαγευτική, ιδρύθηκε το 1903 από Ναουσαίους ομογενείς κεφαλαιούχους. Η κινητήρια δύναμή του είναι πλέον των 500 ίππων, χρησιμοποιούνται, όμως τώρα, μόνον 200 ίπποι με τη βοήθεια του υδραγωγού που εκμεταλλεύεται το νερό από την απόφραξη (δέση) της κοίτης του ποταμού και τη διαφορά ύψους που δημιουργείται λόγω του επικλινούς εδάφους. Παρέχει εργασία σε 160 άνδρες και γυναίκες παράγοντας ετησίως 50.000 πακέτα αξίας 25.000 λιρών. Λίγο πιο κάτω, μας πληροφορεί ο συγγραφέας, έχει αρχίσει η ανέγερση και άλλου εργοστασίου των αδελφών Κοκκίνου και των αδελφών Γ. Λαππαβίτσα ενώ μελετά, απέναντι αυτού, άλλη εταιρεία του Αν. Μπίλη-Σαμαρά και Σ^ας να ιδρύσει εργοστάσιο ηλεκτρισμού.

4. ΥΦΑΝΤΟΥΡΓΕΙΟΝ ΧΑΤΖΗΛΑΖΑΡΟΥ ΚΑΙ Σ^ία (ΗΛΕΚΤΡΟΦΩΤΙΣΤΟΝ)

Βρίσκεται στο Κιόσκι και ιδρύθηκε από

Το υφαντουργείο «Χατζηλαζάρου» (κατόπιν «ΕΡΙΑ»)

ομόρρυθμη εταιρεία Ναουσαίων και Θεσσαλονικέων. Με κινητήρια δύναμη 300 περίπου ίππων και ηλεκτροφωτισμό 120 volts περιλαμβάνει πέντε τμήματα: *«1) πλυντήριον, ένθα πλύνονται τα έρια, 2) βαφείον, 3) κλωστήριον (περιλαμβάνον 1080 ατράκτους), 4) υφαντήριον και 5) τμήμα απαρτισμού (appr etage), ένθα συμπληρούται η παρασκευή του υφάσματος δια της στιλβώσεως και λοιπής συμπληρωματικής εργασίας».* Απασχολεί 150 εργάτες και εργάτριες από την περιοχή, ανάμεσα στους οποίους υπάρχουν και λίγοι Αυστριακοί για την εκπαίδευση του προσωπικού.

Σχολιάζει ο Στουγιαννάκης: *«Αλλά δια τούτο ακριβώς είναι αξιέπαινος η εταιρεία Χατζηλαζάρου δια την πρωτοτυπία της και το δημιουργικόν πνεύμα. Εξέτρεψε την επιχειρηματικότητα αυτής από της συνήθους του βάμβακος βιομηχανίας εις νέον είδος, την των ερίων, άγνωστον εις τον τόπον και εις όλον σχεδόν το Κράτος, ανεκμετάλλευτον και πολλά επαξίως υποσχόμενον εις τους ευφυώς την εκμετάλλευσιν αυτού αναλαβόντας».*

Η ετήσια παραγωγή ανέρχεται σε 100.000 μέτρα μάλλινου υφάσματος, αξίας 35-45.000 λιρών. Τα προϊόντα του, περιζήτητα στην αγορά και εφάμιλλα των ευρωπαϊκών, προτιμήθηκαν από το στρατό για τις στολές σε βαθμό που η παραγωγή είναι μικρότερη κατά πολύ της ζήτησης.

5. ΕΡΙΟΥΡΓΕΙΟΝ ΛΑΝΑΡΑ ΚΑΙ ΠΕΧΛΙΒΑΝΟΥ

Ιδρύθηκε το 1909 από ομόρρυθμη εταιρεία ομογενών Ναουσαίων. Με ευρωπαϊκά μηχανήματα, όπως των προηγουμένων εργοστασίων και κινητήρια δύναμη 75 ίππων, απασχολεί περίπου 75 άνδρες και γυναίκες παράγοντας 90.000 μέτρα μάλλινου υφάσματος, αξίας 8-9.000 λιρών, που διοχετεύονται *«εν Μακεδονία, Ελλάδι, Ηπείρω και Αλβανία».*

Συνολικά, καταλήγει ο συγγραφέας, η λεγόμενη μεγάλη βιομηχανία με μηχανήματα προερχόμενα από την Ευρώπη (Αγγλία, Γερμανία, Αυστρία) απασχολεί περίπου 800 άτομα, αποτελώντας σπουδαιότατο οικονομικό και *«πλουτολογικόν»* παράγοντα του τόπου. Αξίζει, όμως, συνεχίζει ο ιστορικός ερευνητής, μνεία και στη λεγόμενη μικρότερη ή ιδιωτική, κατά κάποιο τρόπο, βιομηχανία. Έτσι, συμπληρώνοντας τις πληροφορίες για την εριουργία αναφέρει ότι, οικογένειες παράγουν σε υφάσματα (σιαγιάκια) 66.640 μέτρα, αξίας 3-4.000 λιρών. Ποσό 800 λιρών δαπανώνται για την επεξεργασία του (κλωστικά, υφαντικά, βαφειάτικα) και διανέμονται στις οικογένειες που εργάζονται γι' αυτά).

Εκτός από αυτά υπάρχουν «οι υδρόμυλοι, οι υδροπρίονες, τα σησαμοτριβεία και τα υδροκόπανα (μπατάνια)». Άξιοι λόγου, έχοντας ευρωπαϊκά μηχανήματα, είναι οι υδρόμυλοι: 1) της εταιρείας Λόγγου, Κύρτση και Τουρπάλη, που είναι και ο μεγαλύτερος απ' όλους, λειτουργώντας με ιδιαίτερο καταρράχτη δύναμης 100 ίππων, απασχολεί 15 εργάτες και κατεργάζεται σιτάρι αξίας 10-15.000 λιρών, 2) των αδελφών Δημητρίου και Διαμαντή Μπίλη και 3) του Αναστ. Μπίλη.

Από τα υδροπρίονα που κατεργάζονται παντός είδους ξύλαεία και παράγουν σανίδες και λοιπά είδη οικοδομήσιμης ύλης είναι ο των αδελφών Κ. Τσίτση και αυτός του Γ. Λόγγου. Επίσης πρέπει να μνημονευτεί *«ο υπό μελέτην κατασκευής ηλεκτροκίνητος πρίων Κανέλλη και το εργοστάσιον τανίνης εις το εις απόστασιν μιας ώρας ΒΔ. της Ναούσης ρωμαντικώτατον Περισιόρι, όστις μέλλει να διανοίξη νέους ορίζοντας εις την βιομηχανίας του Κράτους».*

Στα τέσσερα σησαμοτριβεία, Χατζηνώτα, Χριστίδου, Ν. Πλατσούκα και Ε. Νικολάου χρησιμοποιείται σουσάμι αξίας 2.000 λιρών. Και επισημαίνει, τελειώνοντας το κεφάλαιο της βιομηχανίας, ο Στουγιαννάκης: *«Εν γένει υπό βιομηχανικήν έποψιν η Νάουσα είναι η πρώτη σχεδόν πόλις της Τουρκίας και η τροφός του βιομηχανικού πνεύματος, όπερ εκ ταύτης εξεπορεύθη και εις άλλας της Μακεδονίας πόλεις και δη και εις Βέροιαν και εις Έδεσσαν, ήτις υπό βιομηχανικήν έποψιν έχει πολύ ευρύτερον μέλλον και εντός ολίγου μέλλει ίσως να υπερβάλη την Νάουσαν, διότι είναι πεπροικισμένη υπό της φύσεως δαψιλέστερον δια πλειόνων υδάτων και μεγαλύτερων και σπουδαιότερων καταρρακτών, ήτοι πλείονος εκμεταλλευσίμου κινητηρίου δυνάμεως».*

Δ. ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

Συνοψίζοντας, με βάση τα ανωτέρω, παρατηρούμε ότι οι τρεις πλουτοπαραγωγικοί παράγοντες βρίσκονται συνολικά στα χέρια ομογενών που αποτελούν συμπαγή, και ενιαία φυλετικά και πάρα πολύ εύπορη Κοινότητα, Ζηλευ-

αριστερά: Το Εριουργείο «Λαναρά-Πεχλιβάνου» δεξιά: Ο Ιερός Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου (εσωτερικό)

τή ανάμεσα στις άλλες Κοινότητες της Μακεδονίας. Η περιουσία είναι πολύ σημαντική και αποτελείται από 1) Μητροπολιτικό οίκημα με κηπάριο αξίας 600 λιρών, 2) Αρρεναγωγείο που περιλαμβάνει δύο τμήματα (δυστυχώς, σχολιάζει ο συγγραφέας, τελείως ακατάλληλα για το σκοπό που προορίζονται) με τη γύρω περιοχή αξίας 1.300 λιρών, 3) Παρθεναγωγείο αξίας 500 λιρών, 4) Νηπιαγωγείο (νεόκτιστο, εξαίρετο) αξίας 400 λιρών, 5) Τέσσερεις μεγάλες ενοριακές εκκλησίες, μια μικρότερη εξοχική και δύο παρεκκλήσια με τις περιοχές και τα λοιπά κτήματα συνολικής αξίας 21.100 λιρών. Ακολουθεί η περιγραφή τους.

1. ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ (ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ)

Βρίσκεται στην ίδια περιοχή με το Παρθεναγωγείο, το νεόκτιστο Νηπιαγωγείο και τη Μητρόπολη. Η αξία του οικοδομήματος (με τα ιερά σκεύη και τα αντικείμενα) ανέρχεται στις 1.500 λίρες. Περιουσία του είναι τα κελιά της περιοχής, το προσκυνητάριο της Αγ. Τριάδας στην Αράπιτσα, το νεκροταφείο (τεσσάρων στρεμμάτων) με το ναΐδριο της Ευαγγελίστριας, που μόλις ολοκληρώθηκε, με χορηγία του Γ. Κύρτση, στη μνήμη της συζύγου του. Επίσης του ανήκουν ο λόφος του Αγίου Θεολόγου με το προσκυνητάριο στην κορυφή του, το δάσος της Μεταμορφώσεως με προσκυνητάριο, κατάστημα στη Θεσσαλο/νίκη κ.ά. Η συνολική αξία της περιουσίας του ναού είναι 4.910 λίρες και η ετήσια πρόσοδος από το παγκάρι και τα ενοίκια 250 λίρες.

2. ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ (ΠΑΝΑΓΙΑΣ)

Είναι ο μεγαλύτερος και πλουσιότερος ναός που μπορεί να κοσμήσει επάξια μεγαλούπολη. Η οικοδομή με τα ιερά σκεύη ανέρχεται στις 2.500 λίρες. Στην περιουσία του ναού ανήκουν η περιοχή του με τα κελιά, το προσκυνητάριο της Αγίας Παρασκευής με την ωραιότατη πλατεία της και τα κελιά της, τα προσκυνητάρια του Προφήτη Ηλία και των Ταξιαρχών, το νεκροταφείο του Αγίου Αθανασίου με προσκυνητάριο (το μισό ανήκει στον Άγιο Μηνά) κ.ά. Η περιουσία του ναού ανέρχεται στις 6.350 λίρες ενώ όλες οι ετήσιες πρόσοδοι είναι 400 λίρες.

3. ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΗΝΑ

Ο ναός βρίσκεται στην αριστοκρατικότερη συνοικία. Η αξία του οικοδομήματος είναι 1.500 λίρες. Στην περιουσία του ανήκουν κελιά, φαρμακείο, εργαστήρια, οικόπεδα και αγρός. Οι ετήσιες εισπράξεις είναι 270 λίρες ενώ η συνολική περιουσία του ανέρχεται στο ποσό των 4.115 λιρών.

4. ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ο δεύτερος σε μέγεθος μετά την Παναγία έχει αξία με τα ιερά σκεύη και το κωδωνοστάσιο 2.000 λίρες. Στην περιουσία του ανήκουν τα πέριξ του ναού κελιά, κήπος και αγρός. Η περιουσία του συνολικά είναι 3.630 λίρες, η δε ετήσια πρόσοδος 285-300 λίρες. Ο Στουγιαννάκης σχολιάζει τα ήθη και έθιμα των χωριών της πεδιάδας, κατά το πανηγύρι στη γιορτή του Αγίου, όπου χορεύουν Μακεδονικούς συρτούς πλήθος κόσμου. Κατά τη διάρκεια των χορών γίνονται αρραβώνες (αφού η συνάντηση μεταξύ των νέων στα χωριά απαγορεύεται αυστηρά), με ανταλλαγή των καθιερωμένων για την περίσταση δώρων.

5. ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ «ΠΑΝΑΓΙΩΠΟΥΛΑΣ» (ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ)

Βρίσκεται σε εξοχική θέση αποτελώντας με τα γύρω κελιά ένα είδος μοναστηρίου αξίας 1.500 λιρών. Στην περιουσία του ανήκουν αγροί και κήπος αξίας 50 λιρών.

Συνοψίζοντας ο Στουγιαννάκης επισημαίνει πως η εκκλησιαστική περιουσία της ελληνικότατης κωμόπολης της Νάουσας ανέρχεται σε 21-22.000

αριστερά: Η Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου δεξιά: Ο Ιερός Ναός Τιμίου Προδρόμου μέσα στη Νάουσα (εσωτερικό)

λίρες Οθωμανικές, η δε ετήσια πρόσοδος σε 1280 λίρες. Τα ποσά, τονίζει, είναι ιδιαίτερα σημαντικά για να επιτελεστεί σπουδαία κοινοτική εργασία και να ενισχυθεί σοβαρά η εκπαίδευση, που υστερεί, στα σχολειά της («παιδευτήρια»). Και αυτό γιατί, αν και ευημερεί οικονομικά η κωμόπολη για τους παραπάνω λόγους που αναπτύχθηκαν, υστερεί σε επίπεδο μόρφωσης και διανοητικής ανάπτυξης σε σχέση με άλλες κωμοπόλεις αντίστοιχου πληθυσμού. *«Ταύτης της ελλείψεως αποτέλεσμα είναι η από τινος επελθούσα διαίρεσις μεταξύ των κατοίκων, ήτις ρίψασα ήδη βαθυτάτας ρίζας, επήνεγκεν εσχάτως σφοδρότατον ανταγωνισμόν και τρικυμιωδέστερον κοινοτικόν σάλον όστις παραλύσας επί μήνας άπαντα τον κοινοτικόν μηχανισμόν έρριψε έτη ολόκληρα οπίσω την Κοινότητα από πολλές επόψεις, κατεδιέφθειρε και εξηχρείωσε τους χαρακτήρας και ανυπολόγιστον υλικήν και ηθικήν ζημίαν επήνεγκε και θα επιφέρη και εις το εξής προς μεγίστην θλίψην των ορθοφρονούντων και χρηστών πολιτών και πάσης Ελληνικής ψυχής, εάν δεν σπεύσωσιν οι διχοστατούντες πολίται, θέτοντες εις λήθην το παρελθόν, να συνδιαλλαγώσι και προβώσιν από κοινού εις έργα γενναία και κοινωφελή, μέλλοντα να εξαλείψωσι τον προσγενόμενον αυτοίς ψόγον».*

Και καταλήγει προτείνοντας τρόπους να ξεπεραστεί η αντιπαλότητα και να επικρατήσει η μεταξύ τους ειρήνευση και συνεργασία:

- Να αναγνωρισθούν και να εκτιμηθούν οι δράσεις και οι ενέργειες των πλουσίων στη διαχείριση των κοινοτικών και εκκλησιαστικών.
- Να υποτάσσονται όλοι στους κοινοτικούς κανονισμούς με τη συμμετοχή του λαού στη διοίκηση και την υποχρεωτική εισφορά όλων στη συντήρηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Υποστηρίζει, ο συγγραφέας, πως την ανάγκη της συνεργασίας επιβάλλουν, πέραν των εθνικών αναγκών και οι πολλές κοινοτικές ελλείψεις, όπως νέα εκπαιδευτήρια, διδακτικό προσωπικό, ηθική και πνευματική διδασκαλία. Λύσεις μπορούν να δοθούν με την αύξηση της επιχορήγησης των εκκλησιών προς τα σχολεία (αρκούν οι πόροι τους για την κάλυψη των αναγκών των σχολείων) και της επέκτασης του φορολογικού συστήματος των προϊόντων. Αυτό θα είναι, καταλήγει, η *«λαμπροτέρα και σωτηριωδεστέρα επιτυχία»*. Στις παραπάνω ανάγκες και σε άλλες ανάλογες, ουσιαστική θα είναι και η βοήθεια της εύπορης Κοινότητας που διαθέτει τα ανάλογα μέσα (υλικά και όχι μόνο) *«και είναι λυπηρότατον ότι δεν έγεινε δεόντως μέχρι τούδε η εκμετάλλευσις αυτών»*.

Στα στοιχεία της κοινωφελούς δράσης και της προόδου της Κοινότητας κατατάσσει ο Στουγιαννάκης την εύπορη *«Φιλόπτωχο Αδελφότητα»*, που βοηθά απόρους και σχολεία, τον νεαρό, ακόμη, *«Λαϊκό Σύνδεσμο»* και την *«Φιλοπρόοδο των Κυριών Αδελφότητα»*.

Και κλείνει την αναφορά του στη Νάουσα του 1910 ο Ε. Στουγιαννάκης με τις προτάσεις-ευχές για την πρόοδο της Κοινότητας: *«Πάντα εν γένει τα στοιχεία συντόνου και πατριωτικής εργασίας χρησιμοποιούμενα ουχί προς ίδια κέρδη και ιδίους σκοπούς, αλλά προς το γενικόν της φίλης Πατρίδος συμφέρον δύνανται να προαγάγωσι θαυμασίως την Κοινότητα. Μετά τον κατευνασμόν των υπερεξημμένων παθών επιβάλλεται επιτακτικώς η οργάνωσις και χρησιμοποίησις των ζωτικών του τόπου τούτου δυνάμεων. Αλλά προς τούτο απαιτείται εν οργανωτικόν πνεύμα, μία προσωπικότης σοβαρά, ήτις, συγκεντρούσα εν εαυτή θέλησιν αδαμαντίνην, μόρφωσιν ευρείαν, κρίσιν στεγανήν και δη και αξίωμα και θέσιν κοινωνικήν υπερτάτην και έχουσα ένα ή δύο συμβούλους ειλικρινείς και ικανούς καθ' όλα εις το ανορθωτικόν και δημιουργικόν έργον, θα δυνηθή να αγάγη την Κοινότητα εις περιωπήν πρώτης υπό πάσαν έποψιν πόλεως εν Μακεδονία».* ■

Ο Σιδηροδρομικός Σταθμός της Νάουσας (τουρκ. Αγγαστός), κτίριο που διασώζεται μέχρι σήμερα στις αρχές του 1900.

Η ΝΑΟΥΣΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ, ΤΗΝ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΔΑΣΗ

Γράφει ο Αλέξανδρος Οικονόμου, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος

«Μετά σιδηροδρομικόν ταξίδιον δύο και ημισείας ωρών από της Θεσσαλονίκης προς Β. και κατά την διεύθυνσιν Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου αφικνείται τις εις τον σιδηροδρομικόν σταθμόν Ναούσης (τουρκ. Αγγοστός), εκείθεν δε δι' αμάξης μετά ανωφερή πορείαν προς Δ. 1&1/2 ώρας εις την ομώνυμον πόλιν. Ο σιδηροδρομικός ούτος σταθμός εξυπηρετεί και ολόκληρον την περιφέρειαν, ήτις αποτελείται εκ 400.000 περίπου βασιλικών στρεμμάτων καλλιεργησίμων πεδινών γαιών και εξ 700.000 βασιλικών στρεμμάτων δασωδών λόφων και βουνών. Η περιφέρεια αύτη και εν τω συνόλω της είναι επίσης γραφικωτάτη, ιδία όμως προς το ΒΔ. τμήμα αυτής, ένθα εκτείνονται καταπράσινα και ζωηρότατα δάση, οία σπανίως συναντά τις εν τη παλαιά Ελλάδι...».

Με τις λέξεις αυτές ξεκινά η εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εργασία του **Παναγιώτη Α. Δεκάζου**, Διευθυντού του Γεωργικού Σταθμού Αττικής και Βοιωτίας, Ε. Χ. Τμηματάρχου της Γεωργίας παρά τη Γενική Διοικήσει της Μακεδονίας με τον γενικό τίτλο **«Η ΝΑΟΥΣΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ- ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΔΑΣΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΑΥΤΗΣ»**, η οποία εκδόθηκε το 1913, «εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Μιχ. Μαντζαβελάκη». Έχουμε στη διάθεσή μας ένα σπάνιο αντίγραφο της έκδοσης αυτής και με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 χρόνων από την Απελευθέρωση της Νάουσας θεωρήσαμε υποχρέωση να το παρουσιάσουμε, έστω περιληπτικά, στους αναγνώστες του περιοδικού μας έτσι ώστε να μπορεί να γίνει εύκολα η σύγκριση του τότε με το τώρα και να συνειδητοποιήσουμε τον μακρύ και δύσκολο δρόμο που διάβηκαν οι κάτοικοι αυτής της πόλης και περιοχής στα προηγούμενα 100 χρόνια..

Όπως προκύπτει από τα περιεχόμενα της μελέτης αυτής, πρόκειται για εργασία που παραγγέλθηκε από την κεντρική διοίκηση του Ελληνικού κράτους το οποίο μόλις πρόσφατα είχε επεκταθεί στις «Νέες Χώρες» μετά τα νικηφόρα αποτελέσματα των βαλκανικών πολέμων του 1912, στο πλαίσιο της καταγραφής του υπάρχοντος οικονομικού δυναμικού των περιοχών αυτών που εντάχθηκαν στις δομές του Κράτους, με προφανή σκοπό την προσαρμογή της φορολογίας στα νέα δεδομένα, αλλά και της χάραξης της μελλοντικής στρατηγικής για την παραπέρα πορεία τους στο νέο θεσμικό καθεστώς. Στις 65 σελίδες του βιβλίου, γραμμένου σε άπταιστη καθαρεύουσα, περιλαμβάνονται σε δέκα (10) κεφάλαια θέματα σχετικά με τις συνθήκες εκμετάλλευσης των κτημάτων, οι τεχνικές καλλιέργειας των διαφόρων προϊόντων, η έγγειος παραγωγή και αξία ανά περιοχή, η κτηνοτροφία και τα δάση, ενώ στο τέλος υπάρχει η αποτίμηση για το γεωργικό μέλλον της περιφέρειας.

1. Γεωργικαί, γεωλογικαί, εδαφικαί και κλιματικαί συνθήκαι.

«...Γενικώς όμως ειπείν, η μεν περιοχή της πόλεως Ναούσης περιλαμβάνει εδάφη μετρίας ευφορίας, οία πλείστα έχομεν εν Ελλάδι, άτινα όμως καθίστανται ευφορώτερα των ημετέρων λόγω της αφθονίας του ύδατος και της σχετικώς μείζονος υγρασίας της ατμοσφαίρας κατά το θέρος. Τα εδάφη των πεδιάδων είναι ευφορώτερα μεν της Ναούσης, ουχί όμως και απολύτως ευφορώτατα...», σημειώνει ο μελετητής στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας του. Στη συνέχεια, αφού περιγράψει τις πηγές και τα κυριότερα ποτάμια, εκτιμά την παροχή της Αράπισας, όπως καταγράφει την ονομασία του κυριότερου ποταμού, και σημειώνει ότι τα νερά της χρησιμοποιούνται ως κινητήριος δύναμη οκτώ μεγάλων εργοστασίων και 40-50 μικρών μύλων, σησαμοτριβείων και υδροτριβών καθώς και για την άρδευση των γαιών. Υπολογίζει ότι οι αρδευόμενοι το καλοκαίρι αγροί ανέρχονται μόνο σε 400-500 τουρκικά στέμματα (1 τουρκ. στρ.=1600 τμ, ή 40Χ40 μ) και επισημαίνει ότι οι γεωργοκτηματίες της Νάουσας παραπονούνται ότι το ποσόν των γαιών που αρδεύονται είναι δυσανάλογα μικρό σε σχέση με το νερό που υπάρχει και που δικαιούνται, αποδίδοντας την κατακράτησή του κατά το θέρος για την κίνηση των εργοστασίων, αλλά και, όπως ο ίδιος διαπιστώνει, στην κακή διευθέτηση των αυλάκων και στην κακή τους κατασκευή στο σύνολο του δικτύου. Πάντως το θέμα αυτό αποτελεί, όπως σημειώνει, αφορμή για παράπονα και διχογνωμίες που έχουν «... δυστυχώς βαθέως εισχωρήσει εις τας σχέσεις των άλλως τε φιλησύχων Ναουσαίων». Λόγω των αρδεύσεων της πεδιάδας εξηγείται και η μεγάλη διάδοση της καλλιέργειας του αραβοσίτου, σησάμου, κέχρου και σε μερικά μέρη της ορύζης, των μποστανιών και των λαχανικών.

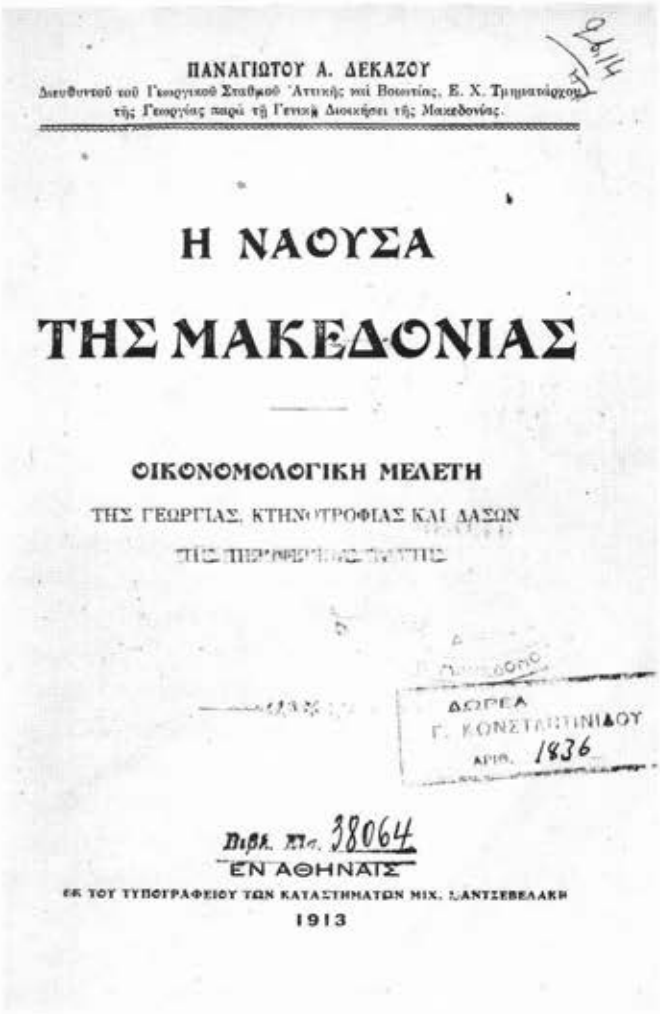

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Α. ΔΕΚΑΖΟΥ
Διευθυντοῦ τοῦ Γεωργικοῦ Σταθμοῦ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, Ε. Χ. Τμηματάρχου τῆς Γεωργίας παρὰ τῇ Γενικῇ Διοικήσει τῆς Μακεδονίας.

Η ΝΑΟΥΣΑ
ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΔΑΣΩΝ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΑΥΤΗΣ

ΔΩΡΕΑ
Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
ΑΡΙΘ. 1836

Βιβλ. Αρ. 38064

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΜΙΧ. ΜΑΝΤΖΑΒΕΛΑΚΗ
1913

«Η Νάουσα της Μακεδονίας», οικονομολογική μελέτη της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και δασών της περιφερείας αυτής το εξώφυλλο του βιβλίου του Παναγιώτη Δεκάζου, τότε τμηματάρχη Γεωργίας στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας (Αθήνα, 1913)

Το πρώτο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με αναλυτική περιγραφή του κλίματος που επικρατεί, των βροχών και των βλαβερών ανέμων και των επιπτώσεων τους στις καλλιέργειες, επισημαίνοντας ταυτόχρονα την υγρασία που επικρατεί τόσο τον χειμώνα όσο και το καλοκαίρι, που συντελεί στην ύπαρξη ζωηρότατης φυτικής βλάστησης, αλλά και στην ανάπτυξη ζιζανίων που καταπνίγουν το ήμερο τριφύλλι που καλλιεργείται σε μεγάλη κλίμακα, επιβάλλοντας 1-2 σκαλίσματα των αμπελώνων περισσότερα από την παλιά Ελλάδα.

2. Η συγκοινωνία και οι συνθήκαι της εργασίας και εργατών, της γεωργικής πίστεως και της επαγγελματικής αναπτύξεως του γεωργικού πληθυσμού.

Ο γεωργικός πληθυσμός της Νάουσας είναι αρκετά αναπτυγμένος και φίλεργος, ευφυής και προνοητικός, όταν εργάζεται για δικό του λογαριασμό, σημειώνει ο μελετητής. Ο ημερομίσθιος όμως εργάτης, όπως ομολογούν οι περισσότεροι κτηματίες, ελάχιστα εργάζεται (6 ώρες το χειμώνα και 8-9 ώρες το καλοκαίρι), αλλά και το ημερομίσθιό του είναι πολύ μικρό, 1,20-1,50 δρχ. το χειμώνα και 2-2,50 δρχ το καλοκαίρι, με 150 δράμια κρασί και τροφή χωρίς ψωμί (αξίας 20-30 λεπτών).

Ο εντόπιος εργατικός πληθυσμός που αποτελείται κατά τα 9/10 από Έλληνες και κατά το 1/10 από Τούρκους δεν είναι επαρκής για τη γεωργία και τη βιομηχανία της Νάουσας και γι' αυτό, τις εποχές που απαιτούνται επείγουσες γεωργικές εργασίας, συμπληρώνεται από τούρκους εργάτες (κονιάρηδες) που προέρχονται από τον κάμπο και οι οποίοι πληρώνονται 20-40 λεπτά λιγότερο από τους εντόπιους.

Ο λόγος της έλλειψης γεωργικών εργατών οφείλεται στην μετανάστευση του πληθυσμού στην Αμερική και την Αίγυπτο, που άρχισε εδώ και δέκα περίπου χρόνια, καθώς και στην προτίμηση της εργασίας στα εργοστάσια. Οι γυναίκες συμμετέχουν μόνο στον τρύγο των αμπελιών, ενώ στον υπόλοιπο χρόνο παραμένουν στο σπίτι τους ή εργάζονται στα εργοστάσια της πόλης. Πάντως ο συγγραφέας της μελέτης εντοπίζει τα βαθύτερα αίτια των μεταναστεύσεων πρωτίστως στην από δεκαετίας επιβληθείσα αναγκαστική στρατολογία των χριστιανών, μετά στην έλλειψη ασφάλειας κατά το προηγούμενο καθεστώς, στα μικρά σχετικά ημερομίσθια που προσφέρουν τα εργοστάσια και οι κτηματίες και τέλος η τάση του ελληνικού γεωργικού στοιχείου να προτιμά τις αστικές εργασίες από τις αγροτικές. Αντίθετα ο τουρκικός γεωργικός πληθυσμός είναι πιο εργατικός, παρότι όχι και τόσο ευφυής, και δεν μεταναστεύει. Σημειώνεται δε ότι ο γεωργικός πλούτος της Νάουσας και των κοντινών της χωριών της πεδιάδας είναι τόσο άφθονος και ικανοποιητικός για τον εργατικό καλλιεργητή, ώστε θα ήταν αδικαιολόγητη οποιαδήποτε μετανάστευση, λόγω ανεπάρκειας ή αφορίας του εδάφους. Αλλά η έλλειψη οιασδήποτε κυβερνητικής πρόνοιας, η κακή διανομή και εκμετάλλευση των τσιφλικιών, η βία του αφέντη και η βαριά και αδέξια φορολογία του τουρκικού κράτους εμπόδιζαν κάθε καλή πρόθεση του γεωργού να μην εκπατριστεί.

Τα ίδια αναλογικά αίτια συνετέλεσαν ώστε και στα χωριά του κάμπου να παραμένει πληθυσμός που μιλά στην πλειοψηφία του το σλαβομακεδονικό ιδίωμα, αλλά κατά την αντίληψη του συγγραφέα ο πληθυσμός αυτός υστερεί πολύ από την πρόοδο των χωριών που βρίσκονται στα υψώματα πάνω από τη Νάουσα (Αρκουδοχώρι, Τσόρνοβο (Φυτιά)) και εργάζεται με νωχέλεια, εκτιμώντας ότι η επί πλέον εργασία θα απέβαινε αποκλειστικά προς όφελος της Πολιτείας και του γαιοκτήτου. Πάντως, όπως επισημαίνεται, εκεί όπου *«...αφίεται ελευθερία ενεργείας εις τον κολλήγον, εκεί οι κολλήγοι των τσιφλικίων φαίνονται κατά πολύ εργατικώτεροι και επαυξάνουσι την καλλιεργουμένην έκτασιν των αγρών και τον αριθμόν των κτηνών»*.

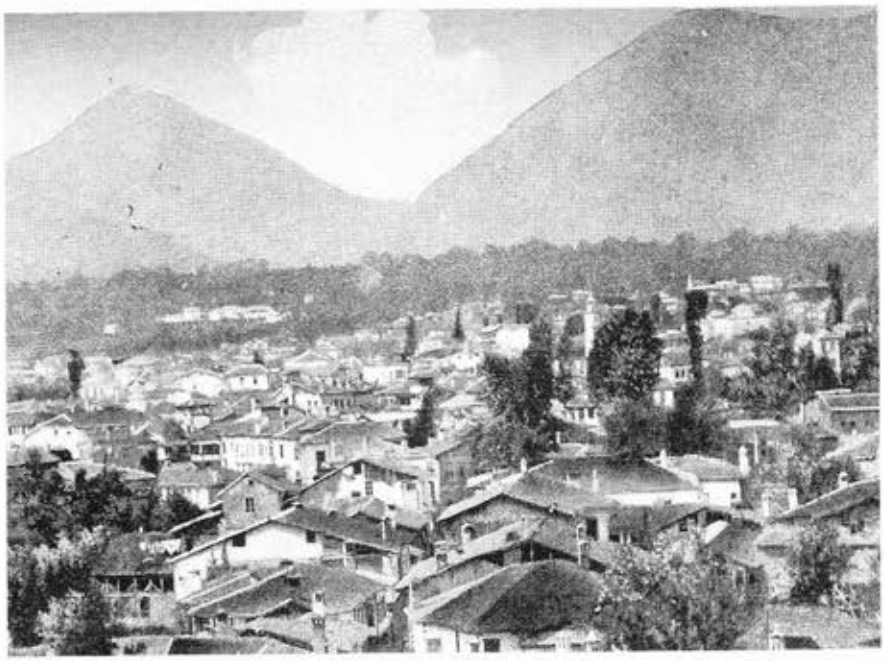

Γενική άποψη της πόλης της Νάουσας το 1913, λίγο μετά την απελευθέρωση

Οι συνθήκες ζωής των χωρικών δεν είναι καθόλου καλές. Η διατροφή τους στηρίζεται στο ψωμί από καλαμποκάλευρα, τα σπίτια τους δε δεν διαθέτουν ξύλινο πάτωμα, και κοιμούνται καταγής, πάνω σε ψάθινα χαλιά (!). Οι ελώδεις πυρετοί θερίζουν πραγματικά τον αγροτικό πληθυσμό λόγω της ύπαρξης ελωδών εδαφών, ενώ στη Νάουσα τα πράγματα είναι καλύτερα, γιατί δεν σχηματίζονται έλη λόγω της κλίσης του εδάφους, αλλά και γιατί οι κάτοικοι τρέφονται καλύτερα. Με μέριμνα της Ελ-

ληνικής Διοίκησης, αμέσως μετά την κατάληψη αυτών των περιοχών, διαδόθηκε η χρήση της κινίνης, οι δε ειδικοί ιατροί που περιέρχονται στα διάφορα μέρη ανέλαβαν τη φροντίδα να ενημερώσουν τον πληθυσμό για την πρόληψη και θεραπεία του *«ελώδους μιάσματος»*.

Σε ότι αφορά στη γεωργική πίστη, η Γεωργική Τράπεζα του Κράτους έδιδε δάνεια, δυσκολότερα για τους Έλληνες, με εγγύηση ακίνητη περιουσία, με επιτόκιο 6% για δέκα χρόνια, ενώ ευκολότερα χορηγούσαν οι ιδιώτες με επιτόκιο 15-20%, χωρίς, ή συνηθέστερα, με εγγυητή. Πάντως *«...έχουσιν ερριζώσει εν τη συνειδήσει του Ναουσαίου κυρίως αστού τα σπέρματα της συνεργατικής ενεργείας, τα οποία θέλουσι αποβή πολύτιμα εις το μέλλον, προκειμένου περί εισαγωγής των γεωργικών συνεταιρισμών. Ούτοι θέλουσι καταστή ευεργετικώτατοι υπέρ της εγγείου παραγωγής, ως νυν αποδίδουσιν εν Ναούση θαυμάσια αποτελέσματα εν τη λίαν ανεπτυγμένη σχετικώς βιομηχανίαν αυτής»*.

Ανάλογο φιλοσυνεταιριστικό πνεύνα παρατηρεί ο μελετητής και στα ελληνόφωνα ορεινά χωριά της περιφέρειας, σε αντίθεση με τα χωριά της πεδιάδας, όπου ανταγωνίζονται να επικρατήσουν διάφορες εθνικότητες. Η διαμόρφωση αυτών των στοιχείων συνεργατισμού οφείλεται στην ύπαρξη επί τουρκοκρατίας του «Λαϊκού Συνδέσμου», που είχε σκοπό την προαγωγή των τοπικών συμφερόντων και της γεωργίας, καθώς και στην πρόσφατη σύσταση της *«Γεωργικής Ενώσεως Ναούσης»*, που εκτός από την προώθηση έργων υπέρ της γεωργίας και κτηνοτροφίας περιλαμβάνει και την αλληλέγγυο ευθύνη των μελών του, με παροχή βοήθειας και εγγυήσεων για τη σύναψη δανείων, ή ακόμη και της αποπληρωμής του σε περίπτωση αδυναμίας του δανειολήπτη!

«Γενικώς δ' ειπείν εν τη πόλει της Ναούσης ό,τε αποκλειστικώς αστικός, όστις και ελάχιστος, ως και ο γεωργικός πληθυσμός ευρίσκονται εν μεγάλη σχετικώς ευημερία, η δε από τινων δεκάδων ετών εκμετάλλευσις της δυνάμεως των υδάτων δια της ιδρύσεως βιομηχανικών καταστημάτων και η επάνοδος πλουτισάντων μεταναστών εξ Αιγύπτου, κατέστησε την πόλιν οικονομικώς ευημερούσαν, τον δε δημιουργικόν και φιλοπρόοδον πληθυσμόν της, καίτοι τα μέγιστα περιοριζόμενον εις τας επιχειρήσεις του εκ της τέως κακοδιοικήσεως, τα μάλιστα δραστήριον και επιχειρηματικόν, οίον ίσως ουδείς θ' ανέμενεν αναμετρών τας κρατούσας άλλοτε πολιτειακάς συνθήκας...».

Η συνοικία «Μπατάνια» με την παλιά γέφυρα

Το κεφάλαιο κλείνει με την αναφορά στις εξαγωγές των ναουσαίικων προϊόντων που δεν περιορίζονταν στις τουρκικές αγορές, αλλά εκτείνονταν μέχρι την Αίγυπτο, Αμερική, Σερβία και Ελλάδα, την οποία από δεκαετίες τροφοδοτούσαν με τα χονδρά μάλλινα υφάσματα για τις ενδυμασίες των χωρικών (σαγιάκια). «Δια της κατόπιν της απελευθερώσεώς των ελευθέρας ενεργείας ελπίζουσι δικαίως οι Ναουσαίοι, ότι τα προϊόντα των εν γένει θέλουσι παράγεσθαι εν πολύ μεγαλυτέρα ποσότητι και καταναλίσκεσθαι εις μακρινάς αγοράς και εις τας αγοράς της Ελλάδος... (οίον λεπτά νήματα, εκλεκτοί οίνοι, σαγιάκια, υφάσματα χακή, έρια, τυρός κλπ)».

3. Αι τεχνικαί γεωργικαί και κτηνοτροφικαί συνθήκαι.

Οι συνθήκες των γεωργικών και κτηνοτροφικών τεχνικών είναι εντελώς πρωτόγονες. Πουθενά δεν συναντώνται τα σιδερένια άροτρα ούτε η οδοντωτή σβάρνα, καθώς και οι θεριστικές και αλωνιστικές μηχανές. Τα οργώματα πραγματοποιούνται κατά 95% με Ησιόδεια άροτρα που τα σέρνουν βόδια ή σπανιότερα βουβάλια. Χρησιμοποιείται πλεκτή ατελέστατη σβάρνα που κονιορτοποιεί απλώς επιφανειακά το χώμα, ενώ ο θερισμός γίνεται αποκλειστικά με τα χέρια και μόνο για το χόρτο και το τριφύλλι χρησιμοποιείται η κόσα.

Το αλώνισμα των σιτηρών (σίτου, κριθής, βρώμης, κέχρου, μπερνίτζης (μόχας της ουγγρικής)) γίνεται με πολύ αργό ρυθμό και μάλιστα όταν το κράτος ευδοκούσε να ορίσει τους ληστρικούς δεκατιστές για την φορολογία, με τη χρήση παχιάς ξύλινης πλάκας που έσερναν βόδια, και η οποία είχε στην κάτω της επιφάνεια κοφτερούς λίθους πυριτίου.

Ο αραβόσιτος και το σουσάμι αλωνίζονται με χτυπήματα των ράβδων, ενώ η λίγη κοπριά των ζώων χρησιμοποιείται κυρίως για τον αραβόσιτο, ή και σε άλλους αγρούς κοντά στα χωριά ή και στη Νάουσα, όπου πωλείται προς μία δραχμή ανά φορτίο.

Τα αμπέλια στην περιφέρεια της Νά-

αριστερά: Αλώνισμα σιταριού από κολλήγους δεξιά: Αμπελώνας της ποικιλίας ξινόμαυρο σε περιοχή της Νάουσας

ουσας καλλιεργούνται αποκλειστικά με τα χέρια, και σπανιότατα δέχονται κάποιο ζωικό λίπασμα, ενώ μόλις 1-2 αμπελουργοί έχουν χρησιμοποιήσει δοκιμαστικά τεχνητά λιπάσματα. Επειδή δε τα κλήματα είναι φυτεμένα σε πολύ κοντινές αποστάσεις το ένα με το άλλο (περί το μέτρο), σε σχήμα πολύ χαμηλό, με δυσκολία θα βρει εφαρμογή το αμπελουργικό άροτρο σ' αυτά.

Οι μορεώνες αποτελούν στη Νάουσα ξεχωριστές καλλιέργειες και από κάτω τους καλλιεργείται αραβόσιτος, ήμερο τριφύλλι, σιτηρά, ή αφήνεται για θερισμό ακαλλιέργητο χορτάρι. Τα λίγα οπωροφόρα δέντρα των νοουσαίων είναι *«...μουσεία πάσης νόσου λόγω της τελείας αγνοίας της καταπολεμήσεως αυτών, τελείως ακλάδευτα, αφ' ής εφυτεύθησαν, και ανεμβολίαστα κατά το πλείστον»*. Η καρυδιά, που ευδοκιμεί άριστα στη Νάουσα αποδίδει ελάχιστους καρπούς, ίσως λόγω των υπερβολικών ποτισμάτων και κάμπης των καρπών, ενώ τα λίγα ελαιόδεντρα πάσχουν σοβαρά από βαμβακίτιδα και είναι ακλάδευτα, όπως και οι καστανιές που αναπτύχθηκαν φυσικά και δεν εμβολιάστηκαν ποτέ, τα δε κάστανά τους χρησιμεύουν για διατροφή των χοίρων.

Με δυο λόγια, *«...εξαιρέσει της σηροτροφίας και αμπελουργίας, η γεωργία διενεργείται καθ' όλως πρωτογενή τρόπον, στηριζόμενον εις τας πατροπαραδότους παραδόσεις και, όπερ ουσιωδέστερον, εις στρεβλάς ενίοτε ατομικάς πεποιθήσεις. Δια τούτο, όπως ο ευφυής ούτος και εργατικός πληθυσμός προάγη την ακμήν του και καταστή ουσιώδης προάγων της εθνικής ευημερίας, έχει την ανάγκην συν τοις άλλοις όροις της πολιτειακής φροντίδος από γενικής απόψεως, πρωτίστως των φώτων της γεωργικής επιστήμης καταλλήλως, πραγματικώς και εμπράκτως όμως χορηγουμένης»*.

4. Στατιστικαί πληροφορίαι περί της εγγείου παραγωγής και αξίας.

Το επόμενο κεφάλαιο περιλαμβάνει στοιχεία σχετικά με την παραγωγή και την αξία της γης, που προέρχονται από πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν πρόχειρα για το καθένα από τα 29 χωριά της περιφέρειας της Νάουσας. Σύμφωνα μ' αυτά, τα περισσότερα από τα μεγάλα κτήματα της πεδιάδας (τσιφλίκια) είναι καλλιεργούμενα κατά το ήμισυ, ενώ κατά το άλλο ήμισυ χρησιμοποιούνται ως βοσκές ή για ξύλευση. Από δε τα καλλιεργούμενα, μόνο τα μισά και κάτι καλλιεργείται με χειμερινά και καλοκαιρινά προϊόντα, και το υπόλοιπο παραμένει σε αγρανάπαυση. Άρα, από τις πεδινές εκτάσεις, μόλις το ένα τέταρτο, ή το πολύ το ένα τρίτο καλλιεργείται κατ' έτος, το δε υπόλοιπο αφήνεται ως βοσκή, παρ' ότι είναι ευφορώτατο, είτε σε αγρανάπαυση.

Ολόκληρη η έκταση των γαιών, εκτός των δασών, υπολογίζεται σε 400.000 βασιλικά στρέμματα και η αξία της γεωργικής παραγωγής περί τα τρία έως τέσσερα εκατομμύρια δραχμές ετησίως, με το υφιστάμενο σύστημα καλλιέργειας. Συνολικά καταγράφονται οι παρακάτω καλλιέργειες, σε στρογγυλούς αριθμούς (τουρκικά στρέμματα)

Σιτάρι: 20.000
Κριθάρι: 10.000
Βρώμη: 2.500
Καλαμπόκι: 13.000
Σουσάμι: 3.000
Ρόβι(;): 1.000
Κεχρί: 3.000
Μπερνίτσα(;): 2.000
Μποστάνια: 1.500
Λαχανικά: 300
Βαμβάκι: 200
Καπνός: 100
Πατάτες: 1.500
Κρεμμύδια: 3.000
Αμπέλια: 7.000
Τριφύλλι: 1.000
Μουριές: 3.500

Σύνολο 72.600 τουρκικά στρέμματα (1.600 τ.μ./στρ.) ή 115.000 βασιλικά

αριστερά: Κτηνοτρόφος με το κοπάδι του στο Βέρμιο δεξιά: Κτηνοτρόφοι από τον κάμπο της Νάουσας κουρεύουν τα πρόβατά τους

(1.00 τ.μ./στρ.)

Στη συνέχεια καταγράφονται οι αποδόσεις των καλλιεργειών της πεδιάδας σε σχέση με την αναλογία σπόρου προς την παραγωγή στις διάφορες καλλιέργειες καθώς και η αξία της γης που είναι για μεν την πεδιάδα 1-2 λίρες Τουρκίας (25-50 δρχ) κατά καλλιεργήσιμο τουρκικό στρέμμα, κοντά δε στη Νάουσα, παρ' ότι είναι λιγότερο εύφορη, 2-4 λίρες, λόγω της εγγύτητάς της προς την πόλη. Τα αμπέλια τιμώνται προς 8-10 λίρες το τουρκ. στρέμμα και οι μορεοφυτείες προς 20-40 λίρες το τουρκικό στρέμμα.

Με βάση τις παρατηρήσεις για τις αναλογίες σποράς και απόδοσης ο μελετητής σημειώνει ότι η γη αυτή, παρόλο που καλλιεργείται με πρωτόγονα μέσα, παρουσιάζει ενθαρρυντικότατες ενδείξεις για το γεωργικό της μέλλον, χάρις στην φυσική ευφορία των πεδινών μερών της Νάουσας. Η Μακεδονική αυτή γη, που από αιώνες αποδίδει τις τροφές των φυτών από τις ανώτατες επιφάνειές της είναι ικανή στο μέλλον και με την απλούστερη έστω εφαρμογή των κατάλληλων μεθόδων της γεωπονικής επιστήμης και των βαθιών αρόσεων να τριπλασιάσει τουλάχιστον την παραγωγή των περισσοτέρων προϊόντων της.

5. Αι συνθήκαι της εκμεταλλεύσεως των κτημάτων.

Οι συνθήκες εκμετάλλευσης των κτημάτων διαφέρουν μεταξύ της περιοχής της Νάουσας και της υπόλοιπης περιφέρειας. Στην περιοχή της Νάουσας καλλιεργούνται κυρίως η άμπελος και η μουριά, οι ιδιοκτησίες είναι διανεμημένες σε πολύ μικρά κομμάτια που ανήκουν είτε σε αποκλειστικούς γεωργούς είτε σε άλλους επαγγελματίες. Σχεδόν όλοι οι κάτοικοι της πόλης είναι ιδιοκτήτες κάποιου κομματιού γης και οι μεν γεωργοί καλλιεργούν μόνοι τα κτήματά τους, οι υπόλοιποι αστοί είτε εμπιστεύονται την καλλιέργεια στους γεωργούς έναντι κάποιας συγκεκριμένης αμοιβής σε χρήμα ή είδος κατά στρέμμα, είτε χρησιμοποιούν ημερομίσθιους εργάτες, με την πρώτη μέθοδο να προτιμάται από τους περισσότερους, με τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει κάθε καλλιέργεια.

Στις μεγάλες ιδιοκτησίες (τσιφλίκια) για τα σιτηρά (σιτάρι, κριθάρι, βρώμη, κεχρί, μπερνίτσα και σουσάμι), ο γαιοκτήτης χορηγεί την γη, την κατοικία και τον σπόρο στον κολλήγο, ο χωρικός παρέχει τα ζώα, τα εργαλεία και ολόκληρη την εργασία της καλλιέργειας, της συγκομιδής και του αλωνισμού των προϊόντων.

Από την παραγωγή αφαιρείται ο σπόρος και η δεκάτη και το υπόλοιπο χωρίζεται σε δύο μερίδια, από τα οποία το ένα λαμβάνει ο χωρικός και το άλλο ο γαιοκτήμονας (ιμισάρικο). Για τον αραβόσιτο (καλαμπόκι) ο γεωργός στις ποτιστικές γαίες πληρώνει στον γαιοκτήμονα ορισμένο κανόνα κατά τουρκικό στρέμμα, κανόνας που ποικίλει ανάλογα με τη θέση των γαιών, από 50-60 οκάδες μέχρι 100 οκάδες γύρω από τη λίμνη των Γιαννιτσών και 150 οκάδες στο χωριό Αρσένι.

Ο δημόσιος φόρος επιβαρύνει αποκλειστικά τον γεωργό, ο οποίος λαμβάνει ολόκληρη την παραγωγή. Στις ξερικές γαίες αφαιρείται συνήθως από τη συγκομιδή ο σπόρος και η δεκάτη και αποδίδεται το 1/3 στον ιδιοκτήτη και τα 2/3 στον γεωργό (τριτάρι).

Πολλές φορές ο ιδιοκτήτης και ο επιστάτης του εξασκεί βία κατά του κολλήγου με διάφορες αφορμές, ενώ ο δυστυχής κολλήγος αναγκάζεται να δεχθεί αγόγγυστα κάθε απόφαση του αφέντη, μπροστά στην απειλή της αποπομπής του από το κτήμα. Στα περισσότερα μάλιστα τσιφλίκια ο επιστάτης του κτήματος εξασκεί και σατραπικά δικαιώματα και οι χωρικοί θεωρούνται ως φόρου υποτελείς σ' αυτόν. Για παράδειγμα, οι συγγενείς του γαμπρού κάποιου χω-

ριού είναι υποχρεωμένοι να προσφέρουν ορισμένα δώρα στον επιστάτη του χωριού της νύφης και το αντίστροφο. Σε ότι αφορά στην έκταση των γαιών που χορηγεί ο γαιοκτήμονας, αυτή δεν είναι καθορισμένη, αλλά επειδή υπάρχει έλλειψη κολλήγων αφήνονται όσοι υπάρχουν στα χωριά να καλλιεργούν όσα μπορούν και έχουν διάθεση.

Στα περισσότερα χωριά αναλογεί σε κάθε οικογένεια 80-120 τουρκικά στρέμματα, όπου όμως στην οικογένεια περιλαμβάνονται οι γονείς, οι άγαμοι αδελφοί και οι έγγαμοι άρρενες αδελφοί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους, έτσι ώστε κάθε οικογένεια να αποτελείται από 3-4 ενήλικες άρρενες με 5-8 γυναίκες, μεγάλα παιδιά, κορίτσια και μικρότερα παιδιά.

Στα μεγάλα κτήματα υπάρχουν και υπηρέτες, κατά το πλείστον τσιγγάνοι, που τους αποκαλούν αϊλεξήδες, ενώ τα συνηθέστερα συστήματα διαδοχής καλλιέργειας και αμειψισποράς είναι τα εξής:

Σιτηρά-αραβόσιτος ή σουσάμι - αγρανάπαυση

Σιτηρά-αγρανάπαυση-σιτηρά

Αραβόσιτος-αραβόσιτος

Αραβόσιτος-κεχρί-αραβόσιτος.

Στις νοσηρές αυτές συνθήκες πρέπει να προστεθούν και οι αδικίες του κράτους ενεργώντας για τη συλλογή των φόρων, έτσι που ο χωρικός τείνει να καταστέλλει μάλλον την ενεργητικότητά του για εργασία παρά να ενεργεί για τη βελτίωση των συνθηκών, μιας και ουσιαστικά ούτε το ένα τρίτο των κόπων του δεν απολαμβάνει. Στην περίπτωση όμως του καλαμποκιού, όπου ο κανόνας ήταν σταθερός για κάθε στρέμμα, ο κολλήγος κατέβαλλε ολόκληρη την ενεργητικότητά του για ποιοτική και ποσοτική εργασία, γνωρίζοντας ότι όσο περισσότερο παράγει, τόσο περισσότερο θα ωφεληθεί ο ίδιος.

Από την πλευρά τους οι μεν Τούρκοι ιδιοκτήτες των γαιών της περιφέρειας δεν έδειχναν κανένα ενδιαφέρον για βελτίωση των συνθηκών, αρνούμενοι να δαπανήσουν έστω και μία δραχμή για οποιαδήποτε βελτίωση των γαιών, διαρρύθμιση των αρδευτικών καναλιών, αγορά μηχανών κλπ, διότι πολλές φορές με τη βία συμπλήρωναν το τυχόν έλλειμμα από το τακτικό τους εισόδημα, οι δε χριστιανοί, λόγω των φυλετικών ανταγωνισμών και της επιδρομής των κομιτατζήδων, δεν γνώριζαν σχεδόν ποια κτήματα κατέχουν και πού ακριβώς βρίσκονται οι γαίες τους, γιατί κάθε έξοδός τους προς την εξοχή απειλούνταν με σοβαρότατους κινδύνους της ζωής και της περιουσίας τους. Για όλους αυτούς τους λόγους, καθώς επίσης και λόγω των ελωδών πυρετών που θερίζουν τις αγροτικές οικογένειες και των καταδιώξεων που υφίστανται οι γεωργοί των τσιφλικιών από τους κομιτατζήδες και τους αντάρτες, πολλοί απ' αυτούς μετανάστευσαν στην Αμερική ή στις πόλεις, αυτοί δε που παρέμειναν θεωρούσαν βάρος την ίδια τους τη ζωή.

Με τέτοιο λοιπόν περιβάλλον και αραιότητα του πληθυσμού δικαιολογείται η σημερινή θλιβερή κατάσταση των μεγάλων κτημάτων και η εγκατάλειψη ευφορωτάτων γαιών χωρίς καλλιέργεια, απλώς ως βοσκοτόπια. Επί πλέον, επειδή στα τσιφλίκια αυτά τα τμήματα του κάθε συνιδιοκτήτη βρίσκονται ανάμικτα με τα τμήματα των άλλων, πολλές φορές ο ένας εμποδίζει τον άλλον με την αδιαφορία του και με την αντίδρασή του για κάθε ενέργεια βελτίωσης.

6. Αι ιδιαίτεραι συνθήκαι εκάστης περιοχής (καλλιεργούμεναι εκτάσεις εν εκάστω χωρίω της περιφερείας, αριθμός κτηνών και γεωργική πρόοδος αυτών).

Η περιφέρεια Ναούσης περιλαμβάνει σήμερα (1913) εκτός από τη Νάουσα και τα επόμενα 29 χωριά, από τα οποία μόνο τρία, το Αρκουδοχώρι, Τσόρνοβο και Χωροπάνι είναι κεφαλοχώρια με κατοίκους μικροϊδιοκτήτες, τα δε υπόλοιπα είναι μεγάλες ιδιοκτησίες (τσιφλίκια), των οποίων οι γεωργοί δεν κατέχουν καμία έγγειο περιουσία. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα δύο πρώτα κεφαλοχώρια βρίσκονται στα βουνά και κατέχουν κυρίως δασικές και ελάχιστες καλλιεργήσιμες γαίες, το δε Χωροπάνι που κατέχει πολλές καλλιεργήσιμες γαίες αι βρίσκεται στις υπώρειες λόφων κοντά στη Νάουσα, μόλις προ διετίας εξαγοράσθηκε από βλαχοποιμένες. Στη συνέχεια παρατίθενται πληροφορίες για κάθε περιοχή, (παραλείπονται εδώ οι πίνακες με τις κατ' είδος

Γαμήλιο γλέντι σε χωριό του κάμπου της Νάουσας.

καλλιεργούμενες εκτάσεις). Ο μελετητής σημειώνει ότι συνέλεξε τα στοιχεία ο ίδιος, είτε με επιτόπιο μετάβαση, είτε από πληροφορίες που του παρεσχέθησαν από μάλλον καλώς πληροφορημένους κτηματίες και γεωργούς, ενώ προσέθεσε στα χωριά που καθόρισε η Αστυνομική αρχή την Σκουτίνα, το Παλασνίτσιοβο, το Γκόλου-Σέλου, Μπάνια, Μοναστήρι Προδρόμου, Γκολέμα Ρέκα και Ρίζοβο, γιατί αυτά βρίσκονται πιο κοντά από άλλα χωριά που περιλαμβάνονται στην περιφέρεια που καθόρισαν οι αστυνομικές αρχές.

Νάουσα: Έχει περί τους 12.000 κατοίκους που ασχολούνται είτε αποκλειστικά με τη γεωργία (περίπου οι μισοί) είτε με άλλα επαγγέλματα, αλλά που κατέχουν μικρές ή μεγαλύτερες ιδιοκτησίες γης, ώστε μπορεί όλοι να θεωρηθούν ότι είναι ενδιαφερόμενοι περί την γεωργία. Τα κυριότερα γεωργικά εισοδήματα προέρχονται από τα κρασιά και την σηροτροφία, στην οικονομική της όμως ευρωστία συμβάλλουν κατά πολύ και τα εργοστάσια.

Α' Τσιφλίκια: Διαβόρνιτσα (Τρίλοφο): Τσιφλίκι εκτάσεως 4.500 στρ. από τα οποία 4.000 στρ. καλλιεργούμενα. Ανήκει στους Ιωάννη Σαλφατά, Απ. Χατζηγώγο και Δερβίς Μπέη από τη Βέροια. Κατοικείται από 25 οικογένειες, οι περισσότερες ελληνικές και ελάχιστες τουρκικές. Ομιλείται αποκλειστικά η Ελληνική γλώσσα.

Άνω Κοπανός (Κοπανός): Έκταση 6-7 χιλ. στρ., όλα σχεδόν καλλιεργήσιμα. Ανήκει στον Σελήμ Μπέη από τη Βέροια και τους Αφούς Πεχλιβάνου από τη Νάουσα. Υπάρχουν 26 οικογένειες που μιλούν εκτός από την Ελληνική και τη σλαβομακεδονική διάλεκτο.

Κάτω Κοπανός (Χαρίεσσα): Έκταση 11.000 στρ., καλλιεργούνται 10.000 στρ. χωρισμένα μεταξύ των ιδιοκτητών. Ιδιοκτήτες οι Χατζη-μπεώση εφένδης, Χαλίλ αγάς (Θεσσαλονίκη), Δημ. Κιονσές, Χαβούζ-αγάς, Ευάγγελος Πέτσος (Βοδενά) και δύο γεωργοί του χωρίου. Κατοικείται από 30 ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες.

Μονόσπιτο: Έκταση 8.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται τα 6.000 στρ. Ιδιοκτήτες Αριστ. Κόκκινος και Χ. Πλατσούκας (Νάουσα), Γιαχγιά Μπέης, Χασάν αγάς λαι Ιμπραήμ Μπέης (Βέροια). Υπάρχουν περί τις 30 οικογένειες ελλήνων σλαβοφώνων. Στο χωριό αυτό, χάρη μόνο στους Έλληνες γαιοκτήμονες άρχισαν να εισάγονται τα σιδερένια άροτρα (υπάρχουν ήδη 21) καθώς και μία σιτοκαθαριστική μηχανή που δυστυχώς βρίσκεται σε αχρηστία, γιατί δεν γνωρίζουν οι καλλιεργητές τα οφέλη, αλλά και τον τρόπο χρήσεώς της.

Αγία Μαρίνα: Έκταση 9.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται τα 6.000 στρ. τα δε υπόλοιπα είναι βαλτώδη, καλυμμένα από ιτιές, φτελιές και άλλα υδρόφιλα φυτά. Εδώ υπάρχει και λίμνη, όλες δε οι γαίες είναι αρδεύσιμες από τα νερά της Βέροιας. Ιδιοκτήτες οι Κερίμ-μπέης, Μουχαρέμ-μπέης και Αλκό-μπέης (Βέροια). Κατοικείται από 30 Ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες.

Λυκοβίτσα (Λυκογιάννη): Έκταση 8.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται περί τα 5-6.000 στρ. Ιδιοκτήτες Μουχαρέμ-μπέης, Τζαμός εφένδης και μία χανούμισσα (Βέροια) Κατοικείται από 20-25 ως επί το πλείστος σλαβοφώνων οικογενειών ή εκχριστιανισθέντων τσιγγάνων (χριστιανόγυφτοι).

Γιάντσιστα (Αγ. Γεώργιος): Έκταση 10.500 στρ. από τα οποία 9.000 στρ. καλλιεργήσιμα και τα υπόλοιπα βαλτώδη. Ιδιοκτήτες Χανανεάς, Ριζά-μπέης, Ομέρ εφένδης, Εδίπ εφένδης, Μεχμέτ-Τσαμλή εφένδης (Βέροια) Το κτήμα αυτό περιλαμβάνει και λίμνη, ενώ υπάρχουν 20 σιδερένια άροτρα και ένα σιτοκαθαριστήριο σε αχρηστεία.

Επισκοπή: Έκταση 11 χιλ. στρεμμάτων, από τα οποία καλλιεργούνται τα 5-6.000. Ιδιοκτήτες οι αδελφοί Λαπαβίτσα (Νάουσα), Μουσταφά εφένδης, Καροφίλ αγάς, Νετζή-μπέης (Βοδενά), Καραμάν-μπέης (Λισκοβίκιο) και 2-3 άλλοι εντόπιοι γεωργοί. Κατοικείται από 30-40 ελληνικές οικογένειες κατά το πλείστον σλαβόφωνων και ολίγον ελληνόφωνων.

Αρσένι: Έκταση 13.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται περί τα 5.000-7.500 στρ. Ιδιοκτήτες Μουστά-μπέης, Ταχσίν-μπέης, Μεχμέτ-μπέης (Βοδενά) και μερικοί οθωμανοί κάτοικοι του Αρσενίου, που ενδιαφέρονται για το του κτήματος. Κατοικείται από 60 οικογένειες, από τις οποίες οι 40 είναι Ελληνοσλαβόφωνες και οι 20 τουρκικές. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, λόγω της υπερβολικής ευφορίας των

Οικογενειακή φωτογραφία σε αγροικία σε περιοχή του Κοπανού

γαιών της περιοχής, το γαιόμορο των αγρών του καλαμποκιού ανέρχεται στις 150 οκάδες καρπού.

Καμενίκι (Κάμενικ-Πετριά): Έκταση 8.000 στρ. από τα οποία 4.000 καλλιεργούνται. Ιδιοκτήτες Μαχμούτ-μπέης, Ισίμ-μπέης, Γιουσούφ-μπέης (Βοδενά). Κατοικείται από 25 Ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες.

Γιαννάκοβο (Γιαννακοχώρι): Έκταση 15.000 στρ. από τα οποία μόνο 1.000 καλλιεργούνται. Ιδιοκτήτες οι αδελφοί Χατζηδημητρίου. Κατοικείται από 18 Ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες.

Τσερμορίνοβο (Μαρίνα): Έκταση 8.000 στρ., από τα οποία καλλιεργούνται τα 3.000 στρ. Ιδιοκτήτες κατά το ήμισυ Αδελφοί Χατζηδημητρίου (Νάουσα) και κατά το άλλο ήμισυ Ρεσίτ-μπέης, Ρετζέπ αγάς και Νιαζή-μπέης (Βοδενά). Κατοικείται από 30 ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες.

Γκολεσιάνι (Λευκάδια): Έκταση 5.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται τα 3.000 στρ. Ιδιοκτήτες Δημήτριος Χατζηνώτας (Νάουσα), Ρασήμ-μπέης (Βέροια). Κατοικείται από 15 ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες.

Ζερβοχώρι: Έκταση 8.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται τα 3.000 στρ. Ιδιοκτήτες Δερβίς-μπέης, Μασχάρ-μπέης (Βέροια). Κατοικείται από 25 ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες.

Βέτιστα (Αγγελοχώρι): Έκταση 13-14.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται 7-8.000 στρ. Ιδιοκτήτες Χατζή-μπέης, Χαμήτ αγάς, Νετζήπ-μπέης, Βελή-μπέης και μερικοί άλλοι. Κατοικείται από 60 οικογένειες από τις οποίες 10 χριστιανικές ελληνόφωνες, 30 σλαβόφωνες και 20 τουρκικές.

Γκόλου-Σέλου: Έκταση 5.000 στρ. 3.000 στρ. καλλιεργούνται, ενώ τα περισσότερα εδάφη είναι βαλτώδη. Ιδιοκτήτες: Γ. Γιαμαλής, Αδελφοί Μαρκομπίτσι (Νάουσα), Ασίμ-μπέης (Γιαννιτσά). Κατοικείται από 60 οικογένειες, από τις οποίες 25 είναι Ελληνικές σλαβόφωνες, οι υπόλοιπες δε τσιγγάνων, όχι μονίμων, αλλά που εγκαθίστανται εδώ κατά την περίοδο της πολλής εργασίας. Οι Ελληνικές οικογένειες αυτού του χωριού χαρακτηρίζονται για τα ακραιφνέστατα πατριωτικά τους φρονήματα.

Πολασνίτσιοβο: Έκταση 10.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται τα 4.000 στρ., κατά το πλείστον αμμώδη, που δεν έχουν ανάγκη ποτισμάτων για την καλλιέργεια των σκαλιστικών φυτών, λόγω της υπεδάφιας υγρασίας. Κατοικείται από 22 οικογένειες, από τις οποίες η πλειονότητα είναι τσιγγάνοι και οι υπόλοιπες ελληνικές σλαβόφωνες. Από τους τσιγγάνους πάλι οι περισσότερες οικογένειες είναι χριστιανικές.

Μπάνια (Λουτροχώρι): Έκταση 3.000 στρ. από τα οποία καλλιεργούνται τα 1.000 στρ. Ιδιοκτήτες Μεχμέτ-μπέης και γιουσούφ-μπέης (Βοδενά). Κατοικείται από 6 ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες.

Ρίζοβο (Ριζό): Έκταση 8.000 στρ. από τα οποία τα 4.000 στρ. καλλιεργούνται. Ιδιοκτήτες Χατζή Ισλάμ-μπέης και Ισίν-μπέης (Βοδενά) και μερικοί άλλοι.

Όσλιανη (Αγία Φωτεινή): Εντός του δάσους Περισωρίου, ιδιοκτησία Κανέλλη (Αγγλία). Κατοικείται από 17 ελληνικές σλαβόφωνες οικογένειες που ασχολούνται κυρίως με την υλοτομία του δάσους και την παραγωγή κάρβουνου.

Φέτιστα (Πολλά Νερά): Έκταση 6.500 στρ., από τα οποία 500 στρ. καλλιεργήσιμα, τα οποία όμως δεν καλλιεργούνται. Ιδιοκτήτες η οικογένεια Μαρκομπίτση. Δεν έχει μόνιμους κατοίκους, αλλά διαχειμάζουν περί τις 50 ελληνικές βλαχόφωνες οικογένειες. Ενοικιάζεται ως βοσκή.

Μαρούσα: Είναι δάσος, όπου υπάρχουν λίγες καλύβες. Χρησιμεύει αποκλειστικά για χειμερινή και ανοιξιάτικη βοσκή.

Καλύβα-Σέλι (Άνω και Κάτω Βέρμιο-Σέλι): Επίσης δάσος με βοσκές.

Σκουτίνα: Δάσος επίσης με καλοκαιρινές βοσκές.

Μονάδα κοπής και κατεργασίας ξυλείας στο Βέρμιο (περιοχή Γουρνόσοβο)
Η ξυλεία μεταφερόταν με εναέριο σύστημα μέχρι τα Λευκάδια

Μοναστήρι Προδρόμου: Έκταση 3.000 στρ. από τα οποία τα 400 καλλιεργούνται και ανήκουν στην ομώνυμη Ι. Μονή. Κατοικούν 3-4 υπηρέτες της Μονής και καλλιεργούν κατ' έτος περί τα 100-130 στρ. με σιτάρι, αραβόσιτο, σουσάμι και κεχρί.

Γκουλέμα Ρέκα (Μέγα Ρεύμα-Ροδοχώρι): Μεγάλο δημόσιο δάσος 100 και πλέον χιλιάδων στρεμμάτων. Κατοικείται από μερικούς υλοτόμους και βοσκούς.

Β' Κεφαλοχώρια

Αρκουδοχώρι: Μέσα στο ομώνυμο

δάσος, με έκταση 6-7 χιλ. στρ., στο Βέρμιο όρος, πίσω από τη Νάουσα. Κατοικείται από 80 καθαρώς ελληνικές οικογένειες που αποζούν κυρίως από τα δάση. Τα δάση αυτά αποτελούνται από καστανιές, οξιές και λίγες φιλύρες, από τις οποίες υλοτομείται οικοδομική ξυλεία, καθώς και από βελανιδιές και άλλων θάμνων, που προορίζονται για παραγωγή κάρβουνου. Το δάσος αυτό αγοράστηκε από τους κατοίκους από τον τούρκο ιδιοκτήτη πριν από 2-3 χρόνια αντί 10.000 λιρών, από τις οποίες προπληρώθηκαν οι 6.000 λίρες και το υπόλοιπο ξεχρεώνονται τμηματικά με τόκο από τους κατοίκους. Οι καλλιεργήσιμες γαίες είναι ελάχιστες. Ωστόσο, μετά την εξαγορά του άρχισε να επεκτείνεται η καλλιέργεια των μορεοδέντρων και άρχισαν να εκτρέφονται 3-4 κουτιά μεταξόσπορου. Νερό υπάρχει μόνο για τις ανάγκες του χωριού και όχι για αρδεύσεις.

Τσόρνοβο (Φυτιά): Έκταση 8-10.000 στρ. δασώδους περιοχής δίπλα στο Αρκουδοχώρι, από τα οποία περί τα 1.000 στρ. άμπελοι και 2.000 στρ. καλλιεργήσιμοι αγροί. Είναι κτήμα ανέκαθεν των κατοίκων του χωριού. Νερό υπάρχει μόνο για τις ανάγκες του χωριού. Η εκμετάλλευση του δάσους γίνεται όπως στο Αρκουδοχώρι.

Χωροπάνι (Στενήμαχος): Αποτελείται κυρίως από βοσκήσιμες γαίες (γιαζλάς) από τις οποίες καλλιεργήσιμες είναι περί τα 1.500-2.000 στρ., που καλλιεργούνται με σιτάρι, κριθάρι και σουσάμι. Πριν της αγοράς του καλλιεργούνταν κυρίως με ρύζια. Τελευταία εξαγοράσθηκε από μερικούς αγωγιάτες και βλαχοποιμένες (ρουμανίζοντες) αντί 6.000 λιρών και σήμερα κατοικείται από τους ιδιοκτήτες που ενέρχονται σε 100 περίπου οικογένειες βλαχόφωνες και από 30-40 άλλων ελληνικών οικογενειών, ως εκμισθωτών, μια που οι βλαχόφωνοι βοσκοί υστερούν πολύ, κατά γενικό κανόνα, των άλλων στην κυρίως γεωργία.

Το Αρκουδοχώρι (σημερινό Αρκοχώρι) θεωρούνταν κεφαλοχώρι μετά το 1912

7. Ο τρόπος της καλλιεργείας των διαφόρων προϊόντων

α', άμπελοι και οίνοι

«Τα κλήματα σχεδόν όλης της περιφερείας παράγουσι μελαίνας σταφυλάς, λεπτοφλοίους, με σάρκα έκχρουν με ράγα μετρίου μεγέθους. Υποθέτω εκ των περιγραφών, ότι η παραγωγή αύτη των σταφυλών θα είναι παρομοία προς την συνήθη εν Ελλάδι υπό το όνομα «μαυρούδια». Ολίγισται δε παράγονται λευκαί σταφυλαί, ων αι πλείσται εξάγονται νωπαί προς βρώσιν...». Οι αμπελουργοί σχηματίζουν με το κλάδεμα τα κλήματα έτσι ώστε να σχηματίζουν στεφάνη σχεδόν μόλις βγαίνουν από τη γη, αφήνοντας συνήθως τρεις και πλέον πρωτεύοντες κλάδους, από τους οποίους αφήνουν τους δευτερεύοντες, από τους οποίους ο καθένας μετά τα κλάδεμα φέρει έναν λανθάνοντα (τσίμπλα) και δύο ανεπτυγμένους οφθαλμούς. Στη συνέχεια, αφού περιγράφει ακριβώς τις καλλιεργητικές τακτικές (σκαλίσματα, κλαδέματα, θειώσεις και ψεκασμούς, ο μελετητής σημειώνει τις συμβουλές που παρείχε ο ίδιος σε παραγωγούς για βελτίωση της παραγωγής τους.

Κάθε τουρκικό στρέμμα παράγει μόλις 25-300 οκάδες σταφυλιών, ποσόν ελάχιστον σε σχέση με τις αμπελουργικές συνθήκες της παλιάς Ελλάδας, αλλά υπήρξε η διαβεβαίωση ότι παλιότερα η παραγωγή ανέρχονταν στο διπλάσιο περίπου της σημερινής και απορούσαν γι' αυτήν την μείωση της παραγωγικότητας των αμπελώνων.

Ο μελετητής εξηγεί το γεγονός από την έλλειψη επαρκούς λίπανσης με κοπριά και την μη καταπολέμηση των νόσων που επεκτείνονται. Έτσι συνέστησε την χρήση φυσικών και τεχνητών λιπασμάτων, ενώ από επιτόπιους ελέγχους των αποξηραμένων κλημάτων απέδειξε ότι η αιτία δεν οφείλεται στην φυλλοξήρα αλλά κυρίως στην προσβολή τους από τα σάπισμα των ριζών.

Για τον τρόπο οινοποίησης των σταφυλιών σημειώνει ότι τα σταφύλια που συλλέγονται αφού συμπιεστούν λίγο με τα χέρια και τα πόδια μέσα σε μικρούς ανοικτούς κάδους, μεταφέρονται στα οινοστάσια, όπου πιέζονται ισχυρότερα και ρίπτονται συνήθως μέσα σε μεγάλα βυτία (βαένια) για να συντελεστεί η ζύμωση, η οποία συντελείται συνήθως τον Οκτώβριο, και σπανιότερα, όταν το ποσόν του σακχάρου ανέρχεται στα μεγαλύτερα όριά του (12-13 βαθμούς) επαναλαμβάνεται κατά τον Μάρτιο και διαρκεί, με-

ρικές φορές και μέχρι τον Αύγουστο, χωρίς να πάθους καμία νόσο οι οίνοι.

Στην αρχή αναμιγνύονται τα στέμφυλα με το γλεύκος, μέχρι να καθιζήσουν τα στέμφυλα και στη συνέχεια μεταγγίζεται ο οίνος σε άλλο οινοδοχείο, ενώ τα στέμφυλα αποστάζονται για την παραγωγή τσίπουρου. *Ουδέποτε οι οίνοι Ναούσης ρητινούνται. Η σημασία της αυστηράς καθαριότητος και απολυμάνσεως των οινοδοχείων και οιναποθηκών δεν τυγχάνει της δεούσης εκτιμήσεως ενταύθα. Ομοίως το γεγονός ότι κατά την ζύμωσιν η επίδρασις του αέρος επί των στεμφύλων επιφέρει την όξυνσιν του οίνου... Ως προς την γεύσιν οι οίνοι ούτοι έχουσι το λεπτόν άρωμα (bouquet) των ευγενών οίνων της ηπειρωτικής Ευρώπης, λόγω όμως της μακράς παραμονής των στεμφύλων εντός του γλεύκους, αποκτώσι μεν οι οίνοι ωραίον βαθύ ερυθρόν χρώμα αποκλίνον μάλλον προς το μέλαν, αλλ' ενέχουσι, μοι φαίνεται, εκ της γεύσεως δυσαναλόγως μεγάλην ποσότητα τανίνης.*

Η παραγωγή σταφυλιών στη Νάουσα ανέρχεται σε 1,5-2 εκατομμύρια οκάδες, ή σε ένα εκατομμύριο οκάδων οίνου. Τα 95% των παραγόμενων οίνων είναι μαύροι, ελάχιστοι λευκοί και από το σύνολο της παραγωγής το 1/3 καταναλίσκεται επί τόπου τα δε 2/3 αποστέλλονται στη Θεσσαλονίκη (όπου καταναλίσκονται περί τα των εξαγόμενων οίνων), Βέροια, Σέρρες, Δράμα και Καβάλα. Παλιότερα μεγάλο μέρος της παραγωγής εξάγονταν στην Αίγυπτο.

Ελάχιστο μέρος των οίνων διατηρείται πέραν του έτους, οι παλαιότεροι όμως οίνοι είναι γευστικότατοι και έχουν χρώμα ανοικτότερο ερυθρωπό, αλλά αποβάλλουν στα τοιχώματα των φιαλών πολλή τρυγία και τανίνη.

Η τιμή των οίνων κυμαίνεται μεταξύ 60-120 παράδων ή 30-65 λεπτών την οκά και η ολική αξία της παραγωγής υπολογίζεται ετησίως σε μισό περίπου εκατομμύριο φράγκων (;). Υπάρχουν μεγάλες εκτάσεις που μπορούν να καλλιεργηθούν με αμπέλια, αλλά απ' τη μια η μείωση της στρεμματικής απόδοσης κι απ' την άλλη η επαχθέστατη φορολογία του *καταλυθέντος καθεστώτος* παρεμπόδιζαν αυτήν την απόπειρα. Η συνολική φορολογία έφτανε στο 50% της ολικής αξίας του προϊόντος.

Τα τελευταία έτη άρχισε και η εξαγωγή νωπών σταφυλιών στη Σερβία (από 20 βαγόνια το 1907 και 1908) ενώ περί τα 50 βαγόνια από τη Νάουσα και τα Γιαννιτσά εξήχθησαν και στη Γερμανία το 1910 για πρώτη φορά. Τα ναουσαίικα σταφύλια όμως δεν είναι πρόσφορα για τη μεταφορά, οι ευφυείς ναουσαίοι άρχισαν να σκέπτονται σοβαρά να αντικαταστήσουν μέρος των αμπελώνων με άλλο είδος λευκών σταφυλιών που αντέχει περισσότερο στη μεταφορά και είναι πιο τραγανά. Πάντως, σημειώνει ο μελετητής, *οι οίνοι Ναούσης έχουσι το εξαιρετικόν από εμπορικής απόψεως προτέρημα, λόγω της φυσικής μεγάλης οξύτητος και της πληθώρας της τανίνης, να μη χάνωσι τας καλάς ιδιότητάς των κατά την μεταφορά από τόπου εις τόπον.*

β', Σπροτροφία και Μορεώνες

Η επόμενη, μετά το κρασιά, γεωργική απασχόληση των Ναουσαίων είναι η σπροτροφία, η οποία εξασκείται κυρίως στην πόλη και ελάχιστα στα χωριά. Τα μορεόδεντρα αποτελούν ιδιαίτερους κήπους (μπαχτσέδες), φυτεύονται σε αποστάσεις 204 μέτρων ενώ στο έδαφος του κήπου καλλιεργούνται κατά κανόνα καλαμπόκι, τριφύλλι, κρεμμύδια, φασόλια κλπ. Κατά τον χρόνο της εκτροφής κόβονται ολόκληρα τα κλαδιά και μεταφέρονται στα σπίτια, όπου συλλέγονται τα φύλλα και ρίχνονται στους μεταξοσκώληκες, γιατί οι γυναίκες δεν τολμούν να πάνε στους μορεώνες για να συλλέξουν τα φύλλα απ' ευθείας από τα δέντρα.

Τρύγος στη Νάουσα. Η περιοχή της παρήγαγε πάνω από 1 εκ. οκάδες κρασιού, με σημαντικές ποσότητες να εξάγονται στο εξωτερικό.

Έτσι όμως τα δένδρα δεν αναπτύσσονται πλήρως, ενώ σ' αυτό συντελούν οι σπανιότητα των λιπάνσεων και η μέτρια ποιότητα του εδάφους, με αποτέλεσμα να μην αποδίδουν μεγάλες ποσότητες φύλλων (ενάμισι στρέμμα γης αναλογεί για την εκτροφή μιας ουγγιάς (25 γραμμάρια) μεταξόσπορου).

Στη Νάουσα και στα περίχωρα καταναλίσκονται κάθε χρόνο περί τα 2-2.500 κουτιά των 25 γραμμ. μεταξόσπορου. Αυτά ή παράγονται επί τόπου από τους Δημ. και Ευρ. Τσιώμη ανά 1300 κουτιά ο καθένας), ή εισάγονται απ' αλ-

λού από τους Στεφανίδη από την Κίο (Μαρμαρά), Χριστοδουλίδη από Γανοχώρες Ελληνσπόντου και Πασχαλίδη από την Προύσα. Κάθε κουτί 25 γραμμ. παράγει περί τις 35-40 οκάδες χλωρού κουκουλιού. Η συνολική παραγωγή της περιφέρειας ανέρχεται σε 60-80.000 οκάδες, που παράγεται σχεδόν αποκλειστικά στην πόλη. Τα περίχωρα παράγουν μόνο 3-5.000 οκάδες. Τα κουκούλια πωλούνται στους εντόπιους ή εκ Θεσσαλονίκης εμπόρους αντί 3-3,5 δραχμές την οκά.

γ', προϊόντα μεγάλης καλλιεργείας

Σιτάρια: Καλλιεργούνται δύο είδη, ο σκληρός στις πεδιάδες και ο μαλακός στα ορεινά μέρη. Στην περιοχή της Νάουσας συνηθίζουν να καλλιεργούν το λεγόμενο «ασπροσίταρο» και το «ντεβέ-ντισί» και σπανιότερα το «κοκκινοσίταρο», το οποίο αποδίδει το μισό ή και το τρίτο της παραγωγής των άλλων, αλλά καλλιεργείται εκεί που δεν ευδοκιμούν οι άλλες ποικιλίες, σε αργιλώδη κοκκινοχώματα και στα χωριά της περιφέρειας.

Καλαμπόκια: Καλλιεργούνται δύο είδη, ο ερυθρός αραβόσιτος και ο λευκός, ο οποίος φαίνεται ότι εισήχθη από την Αμερική και αποδίδει 50-70% περισσότερο από τον ερυθρό, ο οποίος όμως προτιμάται γιατί ο λευκός απαιτεί πλουσιότερες γαίες, αφθονότατα ποτίσματα και λίπανση.

Φασόλια: Καλλιεργείται σε έκταση περί τα 200 στρ. στη Νάουσα κάποιο λευκό ευτελές είδος για τις τοπικές ανάγκες και τιμάται προς 30 λεπτά την οκά. Καλλιεργούνται επίσης η βρώμη, το κριθάρι, το κεχρί, το λευκό σουσάμι και η μπερνίτσα.

Ο *καπνός* δεν καλλιεργείται, παρ' ότι υπάρχουν πάρα πολλές κατάλληλες γαίες, γιατί η καλλιέργειά του είναι συνδυασμένη με τις διοικητικές δυσκολίες λόγω του μονοπωλίου των καπνών., γιατί όλη η παραγωγή πρέπει να αγοραστεί από το μονοπώλιο των καπνών σε τιμή που το ίδιο καθορίζει. Επειδή δε η τιμή ήταν συνήθως πολύ μικρή, οποιαδήποτε κι αν ήταν η ποιότητα των καπνών, οι καλλιεργητές την εγκαταλείπουν, παρ' ότι πειράματα έχουν αποδείξει ότι σε ορεινά μέρη της περιφέρειας μπορούν να ευδοκιμήσουν τα εκλεκτά καπνά Ξάνθης και Καβάλας.

Η σηροτροφία στη Νάουσα αποτέλεσε σημαντική ενασχόληση των κατοίκων μετά την αμπελουργία. Μία καλλιέργεια που με την πάροδο των χρόνων εξέλειψε.

δ', λαχανοκομία

Μόνο στην περιοχή της πόλης και στα χωριά Αρσένι, Καμενίκι (Πετριά), Τσερμαρίνοβο (Μαρίνα), Βέτσιστα (Αγγελοχώρι), Παλασνίτιοβο και Ρίζοβο (Ριζό) είναι ανεπτυγμένη η κηπουρική και η παραγωγή πεπονιών και καρπουζιών (μποστάνια). Στα υπόλοιπα χωριά παράγονται μόνο τα απολύτως αναγκαία για τη χρήση των γεωργών.

8. Κτηνοτροφία

Συνολικά τα κατοικίδια ζώα στη Νάουσα και στα χωριά είναι τα εξής:

Ίπποι: 1.530
Βόδια: 7.683
Βουβάλια: 3.190
Όνοι: 711
Ημίονοι: 150
Πρόβατα: 40.000
Γίδια: 15.750

Ο κτηνοτροφικός πλούτος της περιφέρειας υπολογίζεται μόλις σε 3-4 εκατομμύρια δραχμών (υπολογίζοντας μέση τιμή ίππου και βοδιού 150-200 δρχ, βούβαλου 200, όνου 50-60, ημιόνου 150-200, προβάτου 15-20 και γιδιού 10-15 δρχ). Είναι εκπληκτικά μικρός σε σχέση με τις ευνοϊκότατες συνθήκες της περιφέρειας για την κτηνοτροφία, και αποδίδεται απ' τη μια μεριά στην εξάσκηση της κτηνοτροφίας μόνο με τις βοσκές και απ' την άλλη στην έλλειψη προοδευτικότητας των γαιοκτημόνων και την έλλειψη των αναγκαίων κεφαλαίων για την επιστημονική εκμετάλλευση των κτημάτων.

Η κτηνοτροφία αποτελεί στην πραγματικότητα πάρεργο των κολλήγων στα μεγάλα κτήματα, που κανονίζουν τον αριθμό των ζώων τους ανάλογα με τις ανάγκες τους, τις διαθέσεις τους, χωρίς ιδιαίτερες γνώσεις και φροντίδες.

Γ', ίπποι: Οι ίπποι της περιφέρειας της Νάουσας, όπως και όλης σχεδόν της Μακεδονίας είναι ελαφροί, με πολύ λεπτά πόδια και δυσανάλογα μεγάλο κεφάλι, σε σχέση με το σώμα. Τρέφονται με άχυρο και χόρτο αποκλειστικά, ιδίως το χειμώνα, συμπληρωματικά δε παίρνουν 2-3 οκάδες κριθάρι ή βρώμη. Ο καθαρισμός τους είναι πλημμελέστατος. Υπάρχει αρκετή έλλειψη ίππων, κυρίως στη Νάουσα λόγω της δι-

πλής επίταξης και από τις τουρκικές και από τις ελληνικές αρχές, γεγονός που δυσκολεύει τις γεωργικές εργασίες. Οι ίπποι δεν χρησιμοποιούνται καθόλου για το όργωμα των αγρών, παρά μόνο για βοηθητικές εργασίες και σπανιότατα για εμπορικούς σκοπούς.

ΙΙ', βόδια: Συναντώνται οι εξής γενιές (α) *κατερινιώτικη*, που είναι καταλληλότατοι για εργασία, (β) *σερβική*, κατάλληλη για κρεατοπαραγωγή και (γ) *καθαρή χαλέπιος*, κατάλληλη περισσότερο για γαλακτοπαραγωγή. Η εκτροφή των βοδιών γίνεται κυρίως για αναπαραγωγή ζώων για όργωμα και για κρεατοπαραγωγή, ενώ το γάλα τους θεωρείται δευτερεύον προϊόν που χρησιμοποιείται για την παραγωγή βουτύρου, τυριού ή γιαουρτιού για τις οικογένειες των γεωργών.

Την άνοιξη και το καλοκαίρι αφήνονται τα βόδια των χωριών να βόσκουν ελεύθερα στις βαλτώδεις περιοχές με τη φροντίδα ενός ή περισσότερων κοινοτικών φυλάκων, ενώ πολύ μικρή ή καθόλου προσοχή δεν δίνεται στην κανονική επιμιξία των ζώων ανάλογα με τις ιδιότητές τους. Ανάλογα ισχύουν και για τα βουβάλια.

ΙΙΙ', όνοι: Υπάρχουν λίγοι μόνο για τις ανάγκες των χωρικών, εκφυλισμένοι και καχεκτικοί. Οι αρσενικοί χρησιμοποιούνται και ως επιβήτορες για τις φοράδες προς παραγωγή ημιόνων (μουλαριών), από τα οποία όμως ελάχιστα υπάρχουν στην περιφέρεια.

IV', πρόβατα: Υπάρχουν δύο γενιές. (α) *Γκέγκικα (ρούντα)*, μόνιμα στην πεδιάδα ή μεταναστευτικά, το χειμώνα στην πεδιάδα και το καλοκαίρι στα βουνά. Ετήσια παραγωγή μαλλιού κατά προβατίνα 400-430 δράμια, ενώ γενούν ένα αρνάκι τον Ιανουάριο ή Φεβρουάριο. Τα πρόβατα αυτά αποδίδουν περί τις 18-20 οκάδες γάλακτος ετησίως κατά προβατίνα, ή 6 οκάδες χλωρό τυρί, ή 4 οκάδες αλατισμένο ή 3 οκάδες κασέρι. (β) *Βλάχικα*, μεταναστευτικά, το χειμώνα στις πεδιάδες, το καλοκαίρι στα βουνά.

Το μαλλί τους είναι παχύτερα και τραχύτερα και χρησιμοποιούνται για την κατασκευή χονδρών σαγιακιών και όχι για χονδρά υφάσματα ενδυμασιών (χακή). Αποδίδουν περί τα 500 δράμια μαλλιού κατά κεφαλή ετησίως άλλα παράγουν περισσότερο γάλα από τα γκέγκικα, κατώτερης όμως ποιότητας. Τα πρόβατα της περιφέρειας αποδεκατίζονται κάθε χρόνο από την ευλογιά και τη διστομία.

V', χοίροι: Συντηρούνται στα χωριά, όπου ο καθένας εκτρέφει 1-2 ζώα για τις ανάγκες της οικογένειας, αλλά και για εκμετάλλευση στα χωριά κοντά στα έλη (Ζερβοχώρι, Βέτιστα (Αγγελοχώρι), Γκόλου-Σέλου) και στα δάση (Περισόρι) όπου τρέφονται με κάστανα και βελανίδια. Κατά τον Τουρκοβαλκανικό πόλεμο παρατηρήθηκε μείωση του αριθμού των ζώων της περιοχής από 30% (πρόβατα) έως 10% (χοίροι και όνοι).

Η κτηνοτροφία ήταν υποτυπώδης, κάλυπτε τις βασικές διατροφικές ανάγκες των κατοίκων και αποτελούσε πάρεργο για τους κολλήγους της εποχής

9. Δάση.

Η περιφέρεια Ναούσης περιλαμβάνει τμήμα του Βερμίου όρους, πλουσιότατο σε δάση σχετικά καλά διατηρημένα. Κατά τη συνήθεια στη Μακεδονία αυτά είναι ιδιωτικά και μόνον ένα δημόσιο, η Γκολέμα ρέκα (Μέγα Ρεύμα-Ροδοχώρι). Αναλυτικά υπάρχουν τα εξής δάση:

Τσόρνοβο (Φυτιά), με έκταση 8-10 χιλ. στρέμματα, ιδιοκτησία της κοινότητας του ομώνυμου χωριού. Περιλαμβάνει δρυς και καστανιές και γίνεται εκμετάλλευση λίγης οικοδομήσιμης ξυλείας και περισσότερο για ανθρακοποιία. Όπως και στο Αρκουδοχώρι η εκμετάλλευσή του είναι επιμελημένη και κατά κανονικούς χρονικούς κύκλους, γιατί απ' αυτό ζουν οι κάτοικοι των χωριών.

Αρκουδοχώρι. Έκταση 6-7 χιλ. στρ. ιδιοκτησία της κοινότητας των κατοίκων του ομώνυμου χωριού. Εδώ υπάρχει μεγαλύτερη ποσότητα φιλύρας για οικοδομική ξυλεία.

Μαρούσια. Έκταση 12 χιλ. στρ. Ιδιοκτησία της εκκλησίας Αγίου Αντωνίου της Βέροιας. Περιέχει κυρίως οξιά αλλά και δρυς και καστανιές.. Το μεγαλύτερο μέρος έχει υλοτομηθεί, και το υπόλοιπο περιέχει μεγάλα δέντρα. Χρησιμοποιείται η ξυλεία του κυρίως για κάρβουνα από τους βλαχόφωνους βοσκούς.

Σέλι. Έκταση 140 χιλ. στρ., ιδιοκτησία Σουλεϊμάν πασά (Κωνσταντινούπολη). Διεκδικείται από τους κατοίκους της Νάουσας και της Βέροιας οι οποίοι ισχυρίζονται ότι μπορούν να αποδείξουν, στηριζόμενοι σε φιρμάνι της

κοινότητας ότι προ 20ετίας δημεύθηκε αυτό παράνομα από τον τουρκικό στέμμα και δωρήθηκε στον πασά, υπασπιστή τότε του Σουλτάνου Χαμίτ. Περιέχει οξιά και λίγα έλατα, με ξυλεία κατάλληλη για οικοδομές.

Τσαναξί. Έκταση 202.500 στρ. ιδιοκτησία κυρίως Χετζήπ-μπέη και Μεχμέτ-μπέη (Βοδενά) και μερικών άλλων, συνολικά 13 ιδιοκτητών. Περιείχε πεύκα και οξιές που υλοτομήθηκαν πριν από μερικά χρόνια και τώρα δεν γίνεται καμία εκμετάλλευση.

Περισώριο. Έκταση 185 χιλ. στρ. Ιδιοκτησία Θεοδώρου Κανέλλη. Περιέχει κυρίως οξιά αλλά και αρκετή δρυ και καστανιά. Επίσης λίγη ελάτη και φιλύρα και πολύ πιξάρι. Είναι κατεστραμμένο κατά το ήμισυ. Δόθηκε προς εκμετάλλευση σε Αγγλική εταιρεία για κατασκευή σιδηροδρομικών δοκών, ο δε ιδιοκτήτης άρχισε την εγκατάσταση εργοστασίου τανίνης

Γκολέμα ρέκα (Μέγα Ρεύμα-Ροδοχώρι). Έκταση 90-100 χιλ. στρ. Ιδιοκτησία του Δημοσίου από τα κατασχεθέντα του Σουλτάνου Χαμίτ. Διατηρείται άριστα. Εκμισθωτής είναι σήμερα ο Ασήμ εφένδης, ο οποίος εξάγει οικοδομήσιμη ξυλεία και κάρβουνα.

Φέτιστα (Πολλά Νερά). Έκταση 1.000-2.000 στρ. Ιδιοκτήτης η οικογένεια Μαρκομπίτση (Νάουσα) υλοτομείται ανά επταετία και η ξυλεία του χρησιμοποιείται για κάρβουνα.

Όπου η υλοτομία έχει αφεθεί σε επιχειρηματίες για μικρά χρονικά διαστήματα η υλοτομία διενεργείται καταστρεπτικότερα απ' ότι στα δάση των κοινοτήτων, γιατί ο ενοικιαστής επείγεται να προσπορισθεί μεγαλύτερο κέρδος επιλέγοντας τα παχύτερα δέντρα, χωρίς να δίνει καμιά προσοχή στην καταστροφή που προκαλεί στα μικρότερα δέντρα κάτω απ' αυτά, που με τον τρόπο αυτό καταστρέφονται αναίτια.

Ο οικισμός του Σελίου, τόπος οξύτατης ανατιπαράθεσης και διεκδίκησης μεταξύ των κατοίκων Βέροιας και Νάουσας

10. Το γεωργικόν μέλλον της περιφερείας Ναούσης.

Το τελευταίο κεφάλαιο της μελέτης του Π. Δεκάζου επικεντρώνεται σε διαπιστώσεις και προτάσεις σχετικές με το γεωργικό μέλλον της περιφέρειας της Νάουσας και όχι μόνο, μια που οι συμβουλές του απευθύνονται στο σύνολο των αγροτικών εκμεταλλεύσεων των λεγόμενων Νέων Χωρών.

Δύο κύρια σημεία επισημαίνονται: Πρώτα το ζήτημα της διευθέτησης των υδραυλικών συνθηκών της πεδιάδας της Θεσσαλονίκης τόσο σε ότι αφορά στην αποστράγγιση όσο και σε ότι αφορά στις αρδεύσεις, ώστε να βελτιωθούν οι γεωργικές συνθήκες, αλλά και οι συνθήκες υγιεινής της περιοχής.

Δεύτερος σπουδαιότατος όρος επισημαίνει ο μελετητής αποτελεί η μέριμνα αποκατάστασης των κολλήγων, ή τουλάχιστον η φροντίδα για διακανονισμό με νόμους των συνεταιρικών σχέσεων μεταξύ κολλήγων και γαιοκτημόνων, γιατί με το μέχρι σήμερα καθεστώς οι γεωργοί των τσιφλικιών έχουν απογοητευθεί σχεδόν απόλυτα και δεν μπορούν να θεωρηθούν ως φιλότιμα όργανα προόδου. *«Είναι ανάγκη να εκκαθαρίσωσι τας σχέσεις των ή να ελευθερωθώσι ούτοι του κυρίου, ον συνήθισαν να θεωρώσιν ως τύραννόν των... Άλλως τε το τοιούτον επιβάλλεται, φρονούμεν, και εκ λόγων πολιτικών, ίνα επανακτήσωσιν οι πλείστοι αυτών ελεύθεροι όντες και τα ελληνικά των φρονήματα, τα οποία, ας μην το αποκρύπτομεν, εις πλείστα σλαυόφωνα χωρία συν τω χρόνω απώλεσαν, δελεασθέντες δια χρημάτων, ή υποκύψαντες εις την βίαν. Δια της αποκαταστάσεως όμως αυτών, δια της συμμείξεως αυτών μεθ' αγνών ελληνικών στοιχείων και δια της δημοτικής εκπαιδεύσεως των τέκνων των και ιδία των κορασίων, θέλουσι ούτοι ασφαλώς φρονηματισθή ελληνοπρεπώς άτε μέχρι τούδε συναισθανόμενοι την εξ Ελλήνων καταγωγήν αυτών...».*

Ακόμη και την αναγκαστική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και την διανομή τους στους κολλήγους και άλλους γεωργούς προτείνει προκειμένου να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα αυτό.

Από γεωπονική άποψη προτείνει την διάδοση της βαμβακοκαλλιέργειας, του καπνού του λιναριού και της κάνναβης, ενώ εισηγείται τη δημιουργία προτύπων αγροκτημάτων με επικεφαλής έμπειρους γεωπόνους, οι οποίοι θα διδάξουν στον πληθυσμό την σταυλική βοοτροφία και την βελτίωση των άλλων κλάδων της κτηνοτροφίας, καθώς και την διάδοση της σηροτροφίας και μελισσοκομίας στα χωριά, με εκ-

παίδευση των ευφυών νέων των χωριών σε γεωργικά ιδρύματα με κρατικές ή κοινοτικές δαπάνες.

Τέλος συστήνει την διάθεση στους καλλιεργητές εξελιγμένων γεωργικών εργαλείων (άροτρα και σβάρνες) και μηχανών (θεριστικές, αλωνιστικές κλπ) μέσω κρατικών αποθηκών σε τιμές κόστους, την θέσπιση βραβείων για κάθε βελτίωση και την διάθεση γεωπόνων που θα περιοδεύουν και θα διδάσκουν επί τόπου μεθόδους για βελτίωση των καλλιεργειών και της εκτροφής των ζώων.

Ειδικά για τη Νάουσα εκτιμά ότι μπορεί ν' αποκτήσει λαμπρή δενδροκομία, όχι μόνο με καρυδιές, βερικοκιές και ροδακινιές, αλλά και με δαμασκηνιές και κερασιές, καθώς και με μηλιές και αχλαδιές. Τα δενδροκομικά αυτά προϊόντα, μαζί με τα πρώιμα επιτραπέζια σταφύλια θα μπορούσαν να δημιουργήσουν σοβαρό εμπόριο με τη Σερβία, την Αυστρία και τη Γερμανία, με τις οποίες η Νάουσα συνδέεται σιδηροδρομικώς.

Για τους Ναουσαίους προέχει πάντως η βελτίωση των οίνων τους και η εδραίωση ορισμένου τύπου απ' αυτούς, ώστε να αποκτήσουν φήμη στις ξένες αγορές. Επειδή όμως οι υπάρχοντες οινοποιοί δεν διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις και πείρα, θα ήταν προτιμότερο να ιδρυθεί συνεταιριστικό οινοποιείο σύμφωνα με αυτά που εφαρμόζονται αλλού και μπορούν να εφαρμοστούν και εδώ. Ανάλογη πρόταση υποβάλλει και για ίδρυση συνεταιριστικού μεταξουργείου για την δημιουργία βιομηχανίας που θα δώσει μεγαλύτερη αξία στα κουκούλια που παράγονται.

«Περί πασών των ανωτέρω βελτιώσεων δια μακρών υπεδείξαμεν τα δέοντα εις τους Ναουσαίους κατά την αυτόθι διαμονήν ημών εν δημοσίαις διαλέξεσι παρακινήσαντες και τους διδασκάλους εν ιδιαιτέρα διαλέξει να υποβοηθήσωσι το έργον των γεωπόνων και να εθίσωσι τους μαθητάς αυτών εις την αγάπην των φυτών και των ζώων και την φιλεργίας διά τε της διδασκαλίας και της ιδρύσεως σχολικών κήπων. Ελπίζομεν δε ότι τόσον οι φιλοπρόοδοι κάτοικοι της πρωτευούσης, όσον και ο απελευθερωθείς πολιτικώς εργατικός πληθυσμός της περιφερείας, καταλλήλως βοηθούμενοι υπό της Πολιτείας, θέλουσι εν ουχί μακρώ χρόνω καταδείξει και εμπράκτως τας θετικάς βελτιώσεις των γεωργικών κλάδων αυτών και θα βελτιωθώσιν οικονομικώς εις ον σημείον επιτρέπει το τοιούτον το εξαίρετον από γεωργικής απόψεως κλίμα και αι άλλαι φυσικαί και οικονομικαί συνθήκαι της περιφερείας αυτών».

Η κατακόρυφη ανάπτυξη της δενδροκομίας ώθησε σημαντικά την αγροτική οικονομία

Αντί επιλόγου

Στα χρόνια που πέρασαν από την δημοσίευση της μελέτης του Παναγιώτη Δεκάζου πολλά απ' όσα είχε προτείνει υλοποιήθηκαν και πράγματι οι γεωργικές συνθήκες της Νάουσας και της περιφέρειάς της βελτιώθηκαν και η περιοχή απετέλεσε και αποτελεί μέχρι σήμερα πρότυπο αγροτικής ανάπτυξης. Με τα μεγάλα εγγειοβελτιωτικά έργα του μεσοπολέμου αποξηράνθηκε η λίμνη των Γιαννιτσών, ο περίφημος Βάλτος και διευθετήθηκε το σύστημα άρδευσής του, ταυτόχρονα με την απόδοση νέων γαιών στις καλλιέργειες. Καταργήθηκαν τα τσιφλίκια και οι κολλήγοι έγιναν κύριοι της γης που καλλιεργούσαν.

Το συνεταιριστικό πνεύμα επικράτησε σχεδόν παντού, ενώ οι νέες καλλιέργειες, ιδιαίτερα των οπωροφόρων δέντρων και οι εξαγωγές των προϊόντων σε αγορές του εξωτερικού απογείωσαν γενικά την τοπική οικονομία, πάντως όχι χωρίς προβλήματα κατά καιρούς. Σ' αυτό συνετέλεσε και η ίδρυση του ερευνητικού κέντρου και του πρότυπου αγροκτήματος στο Φυτώριο που διέδωσε νέες ποικιλίες οπωροφόρων δέντρων, ως συνέχεια των πρωτοπόρων παραγωγών που εισήγαγαν ουσιαστικά τις καλλιέργειες αυτές στα κτήματά τους. Και βέβαια ο ναουσαίικος αμπελώνας και τα ναουσαίικα κρασιά, με την αγάπη των παραγωγών αλλά και την εφαρμογή των πιο σύγχρονων μεθόδων οινοποίησης, συντήρησης και προβολής κατατάσσονται πλέον ανάμεσα στα σημαντικότερα κρασιά όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και ολόκληρου του κόσμου. N

...οι νέες καλλιέργειες, ιδιαίτερα των οπωροφόρων δέντρων και οι εξαγωγές των προϊόντων σε αγορές του εξωτερικού απογείωσαν γενικά την τοπική οικονομία, όχι όμως χωρίς προβλήματα...

Σχεδιάζοντας, ως συντακτική επιτροπή του περιοδικού, το αφιέρωμα αυτό στα 100 χρόνια από την απελευθέρωση της Νάουσας και την ένταξή της στον κορμό του νέου Ελληνικού κράτους απευθυνθήκαμε, μεταξύ των άλλων, σε δύο έγκριτους συμπολίτες μας, τον ιστορικό ερευνητή κ. Στέργιο Αποστόλου και τον τέως Δήμαρχο Νάουσας κ. Δημήτρη Βλάχο και τους ζητήσαμε να αναφερθούν, με βάση τη δική τους ερευνητική ή άλλη εμπειρία και κρίση, σε δέκα σημαντικούς σταθμούς της εκατονταετούς διαδρομής της πόλης μας, από την απελευθέρωσή της ως τις μέρες μας.

Στη συνέχεια παρατίθενται διαδοχικά οι αναφορές τους αυτές (πέντε του κ. Στ. Αποστόλου για την περίοδο 1912-1950 και πέντε του κ. Δ. Βλάχου για την επόμενη περίοδο 1950-2012), ελπίζοντας ότι τα όποια ενδεχομένως «κενά» επισημανθούν από τους αναγνώστες του περιοδικού μας θα συμπληρωθούν στο μέλλον με ανάλογες εργασίες!

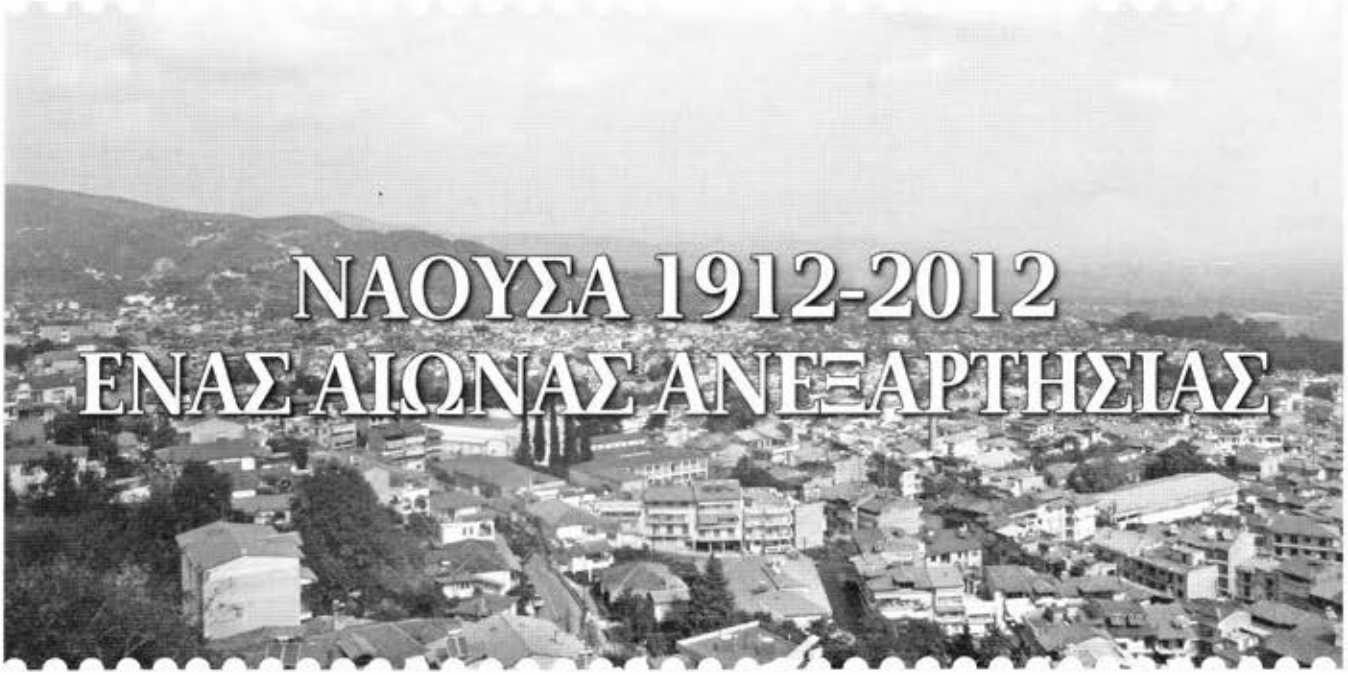

ΝΑΟΥΣΑ 1912-2012
ΕΝΑΣ ΑΙΩΝΑΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

Εισαγωγικά

17 Οκτωβρίου 1912 τα Ελευθέρια. 17 Οκτωβρίου 2012 η Εκατονταετηρίδα. Χρόνος, μετρημένος ιστορικά, ελάχιστος. Μετρημένος με τα ανθρώπινα μέτρα τεράστιος. Τρεις ολόκληρες ανθρώπινες γενιές. Μετρημένος συναισθηματικά ατέλειωτος. Πεντακόσια πενήντα χρόνια σκλαβιάς, δέκα οκτώ ολόκληρες γενιές, να περιμένουν ελεύθερη λαλιά.

Η Νάουσα «γεννήθηκε» στα χρόνια της σκλαβιάς και μολονότι «προικίσθηκε» με εξαιρετικά προνόμια, ήταν το καμίνι της διαρκούς επανάστασης, της ευρύτερης περιοχής. Πολέμησε και καταστράφηκε πολλές φορές, μέχρι και λίγα χρόνια πριν από την απελευθέρωσή της. Στην διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908). Πληρώνοντας βαρύ φόρο αίματος. Τα τραγούδια και οι μουσικές της επικές («ως πότε παλικάρια»), αλλά και λυπητερές («Μακρινίτσα»). Δείχνουν έναν λαό που πονά, αλλά δεν υποτάσσεται. Που μάχεται τον κατακτητή σε κάθε ευκαιρία.

Πεντακόσια χρόνια αγώνων και προσμονής ενός λαού είναι χρόνος ασύλληπτα μεγάλος. Γι' αυτό και τα ελευθέρια το 1912 γιορτάσθηκαν με ξέφρενους πανηγυρισμούς των Ναουσαίων. Γι' αυτό και η Εκατονταετηρίδα είναι μια μεγάλη επέτειος, που αξίζει να γιορτασθεί αναλόγως. Πράγμα που δεν βλέπω να κάνουν οι «άρχοντές» μας. Έτσι το αφιέρωμα της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» είναι ό,τι καλλίτερο για την επέτειο και διασώζει τις μνήμες μας. Αξίζουν συγχαρητήρια στους συντελεστές του.

(Δημήτρης Ευθ. Βλάχος, τέως Δήμαρχος Νάουσας)

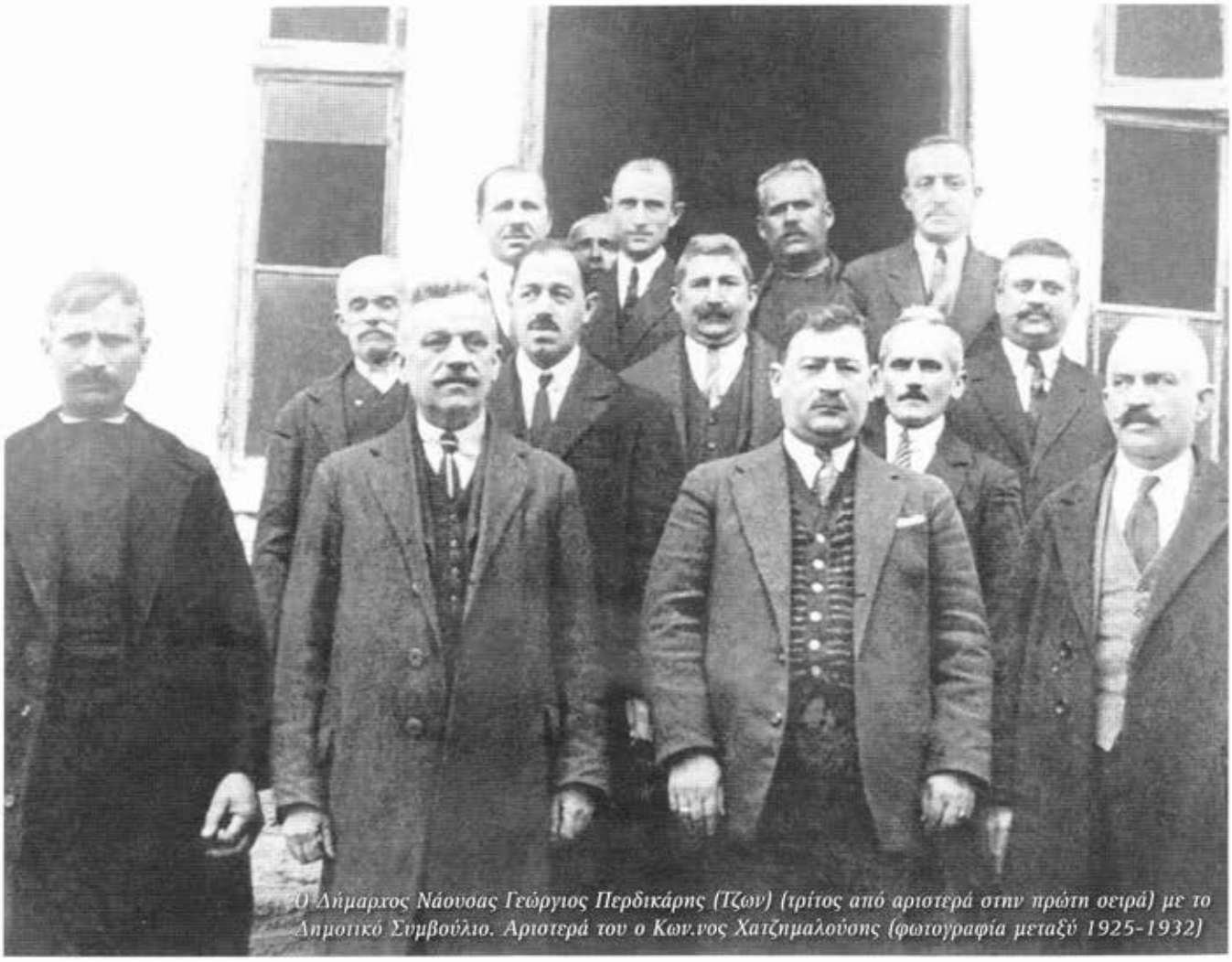

Ο Δήμαρχος Νάουσας Γεώργιος Περδικάρης (Τζων) (τρίτος από αριστερά στην πρώτη σειρά) με το Δημοτικό Συμβούλιο. Αριστερά του ο Κων.νος Χατζημαλούσης (φωτογραφία μεταξύ 1925-1932)

ΝΑΟΥΣΑ 1912 - 1950

Γράφει ο Στέργιος Σπυρ. Αποστόλου, Ιστορικός ερευνητής-Συγγραφέας

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α' ΠΑΓΚ. ΠΟΛΕΜΟΥ

Μετά την είσοδο στη Νάουσα του πρώτου ελληνικού στρατιωτικού τμήματος (17-8-1912), ο αρχηγός του Λαϊκού Συνδέσμου Ναούσης ΑΠΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ή ΠΟΥΠΟΥΛΟ) Κωνσταντίνος ΧατζηΜαλούσης, δήμαρχος της πόλης, ο οποίος είχε υπερισχύσει των αντιπάλων του Τσορμπατζήδων (Πλουσίων) κατά τις εκλογές του Μαρτίου του 1912, συνέχισε να διατηρεί τον τίτλο του δημάρχου σύμφωνα με το από 17-10-1912 έγγραφο του Γενικού Στρατηγείου, το οποίο υπογράφονταν από τον διάδοχο του θρόνου Κωνσταντίνο. Συγχρόνως, διατάσσονταν όπως, μαζί με τους ήδη διορισθέντες διοικητές της στρατιωτικής φρουράς και της χωροφυλακής Νάουσας, προβούν στη ακριβή καταγραφή όλων των περιουσιακών στοιχείων των ανηκόντων στο τουρκικό κράτος, καθιστάμενοι υπεύθυνοι συγχρόνως για τον άμεσο αφοπλισμό των Τούρκων κατοίκων της πόλης και την τήρηση της τάξης σ' αυτήν. Παράλληλα, η Νάουσα και η περιφέρειά της ετέθησαν υπό την δικαιοδοσία του στρατιωτικού διοικητή Βέροιας, ενώ όλες οι απελευθερωθείσες περιοχές κηρύσσονταν προσωρινά σε κατάσταση πολιορκίας με θέση εν ισχύι του στρατιωτικού νόμου.

Τον Λαϊκό Σύνδεσμο Ναούσης, από τα πρώτα κιόλας μετά την απελευθέρωση έτη, απασχολούσε σοβαρά το πρόβλημα της ολοένα αυξανόμενης διαρροής οπαδών του από τις τάξεις του και προσχώρησής τους στο αντίπαλο στρατόπεδο. Τα κρούσματα αυτά, κυρίως, αφορούσαν στους βιομηχανικούς εργάτες κατά πρώτο λόγο και κατά δεύτερο, στους εργαζόμενους σε τσιφλίκια. Οι ανωτέρω δέχονταν απρο-

κάλυπτα εντονότατες πιέσεις από τους Ναουσαίους εργοδότες τους βιομήχανους και τσιφλικάδες που ανήκαν στο κόμμα των Τσορμπατζήδων, να εγκαταλείψουν το ΠΟΥΠΟΥΛΟ και να μεταπηδήσουν στο κόμμα τους, με την απειλή της απόλυσής τους από την εργασία σε αντίθετη περίπτωση.

Ωστόσο, τόσο οι οπαδοί του κόμματος των Τσορμπατζήδων, όσο και αυτοί του ΠΟΥΠΟΥΛΟΥ, διακατέχονταν από συντηρητικά φρονήματα και ανήκαν στη φιλοβασιλική παράταξη. Περιέργως, το ΠΟΥΠΟΥΛΟ, το κόμμα των φτωχών Ναουσαίων το οποίο εφέρετο ως φιλοσοσιαλιστικό, είχε την αμέριστη εύνοια της Μητρόπολης Βεροίας και Ναούσης.

Άλλωστε πολλές διατάξεις του καταστατικού του είχαν ευθέως υποστηρικτικό για την Εκκλησία χαρακτήρα, ενώ αντιθέτως, οι πάμπλουτοι Τσορμπατζήδες, λόγω οξείας διαμάχης με τη Μητρόπολη Βεροίας και Ναούσης, βρίσκονταν σε συνεχή θέση αντιπαλότητας με αυτήν. Πάντως, η θέση του ΠΟΥΠΟΥΛΟΥ κατέστη περισσότερο δυσχερής διότι, μετά παρέλευση τετραετίας, έπαυσε να έχει υπό τον έλεγχό του τη διαχείριση των κοινών. Ήδη, χρέη δημάρχου στη Νάουσα, πριν από τα μέσα του 1916, εκτελεί ο τσορμπατζής πολιτικός αντίπαλος του Κωνσταντίνου Χατζη-Μαλούση Γρηγόριος Περδικάρης.

Ποιος, όμως, ήταν ο αντίκτυπος στην εν γένει οικονομία της Νάουσας από τους προηγηθέντες δύο βαλκανικούς πολέμους των ετών 1912 και 1913 και τον εκραγέντα τον Αύγουστο του 1914 Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι ότι η οικονομία της πόλης δέχτηκε ισχυρότατο κλονισμό. Η βιομηχανία της, συγκείμενη κατά το πλείστον από κλωστοϋφαντουργικές μονάδες αξιόλογου για την εποχή τους επιπέδου, φυτοζωούσαν.

Οι παραδοσιακές εξαγωγές της στην Ευρώπη και σε άλλες χώρες, λόγω του διεξαγομένου πολέμου, βρίσκονταν σε μηδενικό βαθμό. Κάποια επαναδραστηριοποίηση των βιομηχανιών της που παρατηρήθηκε αργότερα λόγω της ανάθεσης σ' αυτές στρατιωτικών παραγγελιών για τις ανάγκες του σταθμεύοντος σε διάφορες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας στρατού της Αντάντ, δεν φαίνεται να συνετέλεσε σημαντικά στη διαφοροποίηση της υφιστάμενης κατάστασης. Επίσης, και στον τομέα της γεωργίας ο δυσμενής αντίκτυπος ήταν εμφανής, κυρίως, προς την κατεύθυνση των εξαγωγών των ονομαστών κρασιών της τα οποία παρήγαγαν οι αμπελοκαλλιεργητές της Νάουσας. Αποτέλεσμα όλων των ανωτέρω ήταν να μειωθεί το εργατικό και αγροτικό εισόδημα σε ανησυχητικά επίπεδα και μεγάλο μέρος του πληθυσμού της Νάουσας να περιπέσει στην εσχάτη ένδεια.

Εν τω μεταξύ, την 17η Αυγούστου 1916 ο Διοικητής της 11ης Μεραρχίας Παμίκος Ζυμβρακάκης και ο Διοικητής της Μοίρας του Βαρέος Πυροβολικού Κωνσταντίνος Μαζαράκης στασίασαν με τα υπ' αυτούς τμήματα κατά της κυβέρνησης των Αθηνών, που δήθεν ακολουθούσε πολιτική ουδετερότητας, ενώ στην ουσία ήταν φιλογερμανική. Με το μέρος των κινηματιών τάχθηκαν ανεπιφύλακτα πολλοί αξιωματικοί και πολιτικοί της Θεσσαλονίκης όπως οι Ζάνας, Αργυρόπουλος, Δίγκας, Ζερβός, Πάζης, Θαλής, Κουτούπης κ.ά. Όμως, ο Επιτελάρχης της 11ης Μεραρχίας Ν. Τρικούπης και άλλοι αξιωματικοί αντιτάχθηκαν, δεν προσχώρησαν στο κίνημα και προσπάθησαν να αντιδράσουν. Πολλοί από αυτούς συνελήφθησαν σε μάχη με τη βοήθεια των Γάλλων στρατιωτών και θεωρήθηκαν «αιχμάλωτοι πολέμου».

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ
ΤΟΥ
ΕΝ ΝΑΟΥΣΗ ΛΑΪΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ
"Ο ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ,,

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ:
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «ΑΛΗΘΕΙΑΣ»
1908

Το καταστατικό του Λαϊκού Συνδέσμου Ναούσης ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (1908)

Στη Νάουσα ολόκληρος Λόχος στρατού αρνήθηκε να προσχωρήσει στις μονάδες των στασιαστών και διέφυγε στην Αθήνα. Μάλιστα, κάποιος Ναουσαίος στρατιώτης ονόματι Κύρκας, ο οποίος πιθανότατα υπηρετούσε στον απειθήσαντα Λόχο, έλαβε μέρος στην Αθήνα σε μάχες κατά των αποβιβασθέντων Αγγλογάλλων και καθήλωσε με το οπλοπολυβόλο του ολόκληρη στρατιωτική μονάδα τους. Για τον ηρωισμό που επέδειξε ο Κύρκας στις μάχες αυτές παρασημοφορήθηκε από την κυβέρνηση των Αθηνών.

Το κίνημα των στασιαστών στρατιωτικών επικράτησε πλήρως στο χώρο της Βόρειας Ελλάδας. Ακολούθως, την 26η Σεπτεμβρίου 1916 από τους Βενιζέλο, Κουντουριώτη και Δαγκλή σχηματίστηκε η υπό τον Βενιζέλο «κυβέρνηση της Εθνικής Αμύνης» με έδρα τη Θεσσαλονίκη, η οποία προσχώρησε στις δυνάμεις της Αντάντ. Έτσι η Ελλάδα απέκτησε δύο κυβερνήσεις. Μία των Αθηνών και μία της Θεσσαλονίκης, τα εδάφη της οποίας προς νότον είχαν επεκταθεί μέχρι τη γέφυρα του Πηνειού. Μάλιστα, η τελευταία, ταχύτατα, άρχισε να προβαίνει σε επιστράτευση εφέδρων από τις περιοχές που ήλεγχε προκειμένου να ενισχύσει τον στρατό της Αντάντ.

Στη Νάουσα το προεδρείο του κόμματος των Φιλελευθέρων κατέστη πανίσχυρο και άρχισε να προβαίνει σε συστηματικές διώξεις των βασιλοφρόνων κατοίκων της. Με εντολή του, οι εκ των ηγετών του ΠΟΥΠΟΥΛΟΥ Κωνσταντίνος Χατζη-Μαλούσης και ο ιατρός και βουλευτής Θεοδόσιος Χατζηδημητρίου συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν στη Θεσσαλονίκη ως εχθροί της κυβέρνησης Εθνικής Αμύνης. Οι Ναουσαίοι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, αρνήθηκαν να προσέλθουν προς κατάταξη στο στρατό της Εθνικής Αμύ-

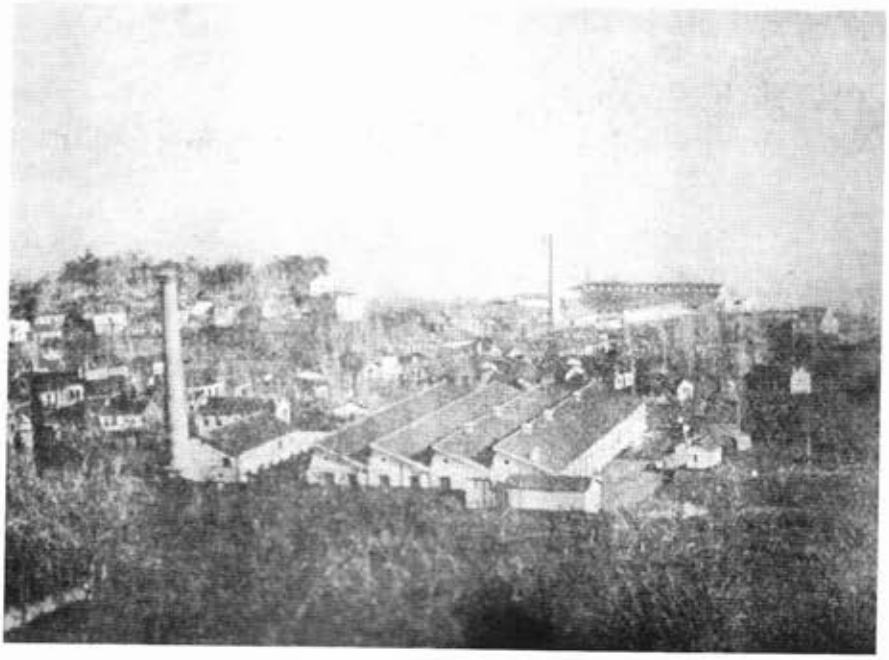

αριστερά: Γειτονιά στη Νάουσα το 1918 δεξιά: Το εργοστάσιο «Λαναρά-Γκούτα & Σία»

νης. Οι μη κατατασσόμενοι κηρύσσονταν ανυπότακτοι και οι συλλαμβανόμενοι κλείνονταν σε στρατιωτικές φυλακές, προκειμένου να προσαχθούν στο Στρατοδικείο για να δικαστούν. Πολλοί Ναουσαίοι, προκειμένου να αποφύγουν τη στράτευση, κατέφυγαν στο Βέρμιο, άλλοι κατόρθωσαν να διαφύγουν προς τις περιοχές Βόλου, Λάρισας κ.ά. και άλλοι επιχείρησαν να μεταναστεύσουν στις Η.Π.Α.

Διαβόητος για την καταπιεστική δράση του κατά των κατοίκων της Νάουσας υπήρξε ο υπεύθυνος της βενιζελικής επιστράτευσης στην πόλη Υπολοχαγός Χρ. Καραπάνος. Με εντολή του, κατά δεκάδες σύρονταν στην Αστυνομία και στη στρατιωτική φρουρά της πόλης οι γονείς και τα λοιπά μέλη των οικογενειών των αρνουμένων να επιστρατευθούν Ναουσαίων, προκειμένου να υποβληθούν σε πολύωρη βασανιστική ανάκριση από τον ίδιο. Η παραβίαση του οικογενειακού ασύλου οποιαδήποτε ώρα του εικοσιτετραώρου ήταν σύνηθες φαινόμενο και, κατά τις αφηγήσεις υπερηλίκων Ναουσαίων, τα όργανα του Καραπάνου διακρίνονταν για την αγριότητά τους.

Από τους αδελφούς Λαναρά Θεόδωρο και Σταύρο, μέλη του κόμματος των Τσορμπατζήδων και αντίπαλοι του βενιζελικού καθεστώτος, ο Θεόδωρος, γνωστός και σαν Χατζής, κατόρθωσε να περάσει τον Αλιάκμονα και να διαφύγει στην Αθήνα.

Όταν, αργότερα, θα επιχειρήσει να επανέλθει κρυφά στη Νάουσα, θα συλληφθεί στον Αλιάκμονα από βενιζελική περίπολο με επικεφαλής τον Λοχία και μετέπειτα έμπιστο στέλεχος του εργοστασίου του Γεώργιο Καρυδάκο. Ο τελευταίος, για λόγους εξυπηρέτησης προσωπικών του συμφερόντων, δεν τον παρέδωσε στον βενιζελικό στρατό και τον έκρυψε στο σπίτι του μέχρις ότου παρασχέθηκε γενική αμνηστία σε όλους τους αντιβενιζελικούς. Ο αδελφός του Χατζή, Σταύρος, δεν κατόρθωσε να διαφύγει και συνελήφθη. Αφού κρατήθηκε σε κάποιο στρατόπεδο συγκέντρωσης των Γάλλων, απεστάλη στη Γαλλία. Την 10η Ιανουαρίου 1917 συνελήφθησαν οι Ηρακλής Χατζηδημούλας, βιομήχανος και Έρνστ Φον Κλέντερ, Γερμανός αρχιμηχανικός του εργοστασίου ΕΡΙΑ, οι οποίοι θεωρήθηκαν αντίπαλοι του βενιζελικού καθεστώτος.

Όλοι οι συλληφθέντες, μετά την πτώση της κυβέρνησης των Αθηνών και την παροχή γενικής αμνηστίας από την βενιζελική κυβέρνηση, θα απολυθούν. Μετά τις νέες δημαρχιακές εκλογές της 12ης Φεβρουαρίου 1917, καθήκοντα δημάρχου Νάουσας θα εξακολουθήσει να ασκεί μέχρι το 1918 πάλι ο Γρηγόριος Περδικάρης, τον οποίο στη συνέχεια θα διαδεχθεί ο βιομήχανος Σπύρος Λαναράς. Εντωμεταξύ, ο Βασιλέας Κωνσταντίνος μετά την εκθρόνιση του τον Ιούνιο του 1917, κατέφυγε στην Ελβετία. Στον θρόνο τον διαδέχτηκε ο δευτερότοκος γιος του πρίγκιπας Αλέξανδρος. Έτσι, η Ελλάδα έπαυσε να είναι χωρισμένη σε δύο κράτη με δύο κυβερνήσεις.

Την 4 Νοεμβρίου 1918 πραγματοποιήθηκε στον Πειραιά το Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο των σοσιαλιστικών οργανώσεων της Ελλάδας το οποίο κατέληξε στην ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας (Σ.Ε.Κ.Ε) με σαφείς μαρξιστικές κατευθύνσεις. Το 1919 από πυρήνα Ναουσαίων σοσιαλιστών και με τη βοήθεια του Αβραάμ Μπεναρόγια και άλλων στελεχών της σοσιαλιστικής οργάνωσης ΦΕΝΤΕΡΑΣΙΟΝ της Θεσσαλονίκης, θα δημιουργηθεί τοπική οργάνωση του εν λόγω κόμματος η οποία, λόγω της προηγηθείσας Οκτωβριανής επανάστασης των Μπολσεβίκων στη Ρωσία, θα αρχίσει να αποκτά μέλη, οπαδούς και φίλους με ταχύτατο ρυθμό. Οι περισσότεροι από αυτούς ανήκαν προηγουμέ-

αριστερά: Η πλατεία στη συνοικία «Καμμένα» δεξιά: Τζαμί στη Νάουσα το 1918

νως στο ΠΟΥΠΟΥΛΟ, που περιέπεσε ήδη σε αφάνεια. Την 11η Νοεμβρίου 1918 έληξε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος με νίκη των δυνάμεων της Αντάντ. Στη Νάουσα οι φιλοβασιλικοί κάτοικοι θα εξακολουθήσουν να υπερτερούν, όμως ο συσχετισμός των πολιτικών δυνάμεων θα διαφοροποιηθεί στο μέλλον σημαντικά με την έλευση και εγκατάσταση στην πόλη προσφύγων από την Τουρκία, μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης.

ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τον Ιανουάριο του 1919, με απόφαση του Βενιζέλου, η Ελλάδα απέστειλε στο ουκρανικό μέτωπο δύο Μεραρχίες για να υποβοηθήσουν την αγγλογαλλική επέμβαση στην Ουκρανία κατά του στρατού των Μπολσεβίκων. Ένεκα τούτου οι Ρώσοι Μπολσεβίκοι θεώρησαν την Ελλάδα ως εχθρική χώρα και στο μέλλον, κατά τη διάρκεια του Μικρασιατικού πολέμου, θα εφοδιάσουν αφειδώς τον στρατό του Κεμάλ Ατατούρκ με μεγάλες ποσότητες πολεμικού υλικού.

Επίσης, την 15η Μαΐου του ιδίου έτους, με απόφαση πάλι του Βενιζέλου, ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε και κατέλαβε τη Σμύρνη. Η ενέργεια αυτή αποτέλεσε την απαρχή της Μικρασιατικής εκστρατείας και της εξ αυτής μελλοντικής ομώνυμης τραγωδίας.

Στη Νάουσα χρέη δημάρχου εξακολουθεί να ασκεί ο Σπύρος Λαναράς. Εντωμεταξύ, ο πόλεμος στο Μικρασιατικό Μέτωπο έχει αρχίσει να μαίνεται. Ο ελληνικός στρατός έφθασε μέχρι τα πρόθυρα της Άγκυρας. Όμως, η εκστρατεία στον Σαγγάριο τον Ιούλιο του 1921 απέτυχε, ήταν εμφανής η κόπωση του ελληνικού στρατού και το ηθικό του μειώθηκε σημαντικά. Στη Νάουσα επέρχεται αλλαγή στα δημαρχιακά. Τον Σπύρο Λαναρά διαδέχτηκε το 1922 ο νέος δήμαρχος Θωμάς Αρνής ο οποίος θα παραμείνει στη θέση αυτή μέχρι το 1925. Ο Αρνής βρέθηκε αντιμέτωπος με σοβαρά προβλήματα όπως η σύνταξη πολεοδομικού σχεδίου, η απαλλοτρίωση μέρους της βασιλικής δασοκτησίας, η προμήθεια καυσοξύλων κατά τους χειμερινούς μήνες για τους δημότες, η κατασκευή οδικού, ηλεκτρικού και υδρευτικού δικτύου της πόλης κ.ά.

Την 13η Αυγούστου 1922 οι δυνάμεις του Κεμάλ εξαπέλυσαν ευρείας κλίμακας αντεπίθεση η οποία οδήγησε σε άτακτη υποχώρηση του ελληνικού στρατού και σε μία άνευ προηγουμένου τραγωδία. Ο ελληνικός στρατός διαλύθηκε και μεγάλο μέρος του αιχμαλωτίστηκε. Τα υπολείμματα έφυγαν προς τη Σμύρνη. Ο απολογισμός του πολέμου ήταν: νεκροί 50.000, ανάπηροι και τραυματίες 75.000, ενώ χιλιάδες ήταν οι σφαγμένοι από τον άμαχο πληθυσμό.

Την 17η Ιανουαρίου 1923, με την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης, 1.500.000 πρόσφυγες κατέφυγαν στην Ελλάδα, από τους οποίους πολλοί εγκαταστάθηκαν στη Νάουσα. Αρχές Οκτωβρίου του ιδίου έτους δολοφονήθηκε στη Νάουσα εν ψυχρώ από βασιλικούς δασοφύλακες ο Ναουσαίος Τζιόκας (Γεώργιος) Τσίτσης, ο οποίος επιχείρησε να κόψει ξύλα από το βασιλικό δασόκτημα. Οι κάτοικοι της Νάουσας εξεγέρθηκαν και εφοδιασμένοι με κασμάδες και άλλα γεωργικά εργαλεία κατευθύνθηκαν προς τον Άγιο Νικόλαο και γκρέμισαν μέρος του βασιλικού «παλατιού». Τα χειρότερα αποφεύχθηκαν με τη παρέμβαση του δημάρχου Αρνή και της έφιππης αστυνομίας από τη Βέροια. Εντωμεταξύ, στη Νάουσα το προσφυγικό στοιχείο βρίσκονταν σε μεγάλη διαμάχη με τους γηγενείς κατοίκους, λόγω των χορηγηθέντων στους πρώτους αγροτεμαχίων από την Δ.Α.Π. (Διαχείριση Ανταλλαξίμου Περιουσίας), με-

ρικά από τα οποία κατείχαν Ναουσαίοι.

Στα μέσα Ιανουαρίου του 1925 γηγενείς Ναουσαίοι αγρότες επιχείρησαν να καταλάβουν βίαια προσφυγικά αγροτεμάχια. Επενέβη η αστυνομία και αποφεύχθηκαν αιματηρά επεισόδια. Στο ίδιο διάστημα, στον προσφυγικό συνοικισμό άγνωστοι πυρπόλησαν την οικία του μεταξέμπορου Κοντόπουλου.

Στα μέσα του 1925 κηρύχτηκε η δικτατορία του Θ. Πάγκαλου, η οποία εξαπέλυσε κύμα διώξεων με συλλήψεις και εξορίες κατά των αντιφρονούντων και κυρίως κατά του Κ.Κ.Ε.

Την 24η Οκτωβρίου 1925 διεξήχθησαν δημοτικές εκλογές σε όλη τη χώρα. Στη Νάουσα ο συντηρητικός Γεώργιος (Τζων) Περδικάρης, σφοδρός αντίπαλος του βιομηχανικού κατεστημένου της πόλης, υποστηριχθείς και από τους κομμουνιστές στις διώξεις των οποίων αντετίθετο, επικράτησε του αντιπάλου του Θωμά Αρνή. Τονίζεται ότι το αριστερό κίνημα στη Νάουσα ενδυναμώθηκε τελευταία με την απόκτηση τριών δυναμικών στελεχών. Πρόκειται για τους Μάρκο Μαρκοβίτη, φοιτητή της Νομικής, Γεώργιο Δαούτη του Μιχαήλ, φοιτητή της Φιλοσοφικής και τον Γεώργιο Ερυθριάδη, εργάτη, μετέπειτα μέλος της Κ.Ε του Κ.Κ.Ε., ο οποίος θα διαδραματίσει βασικό ρόλο σε όλες τις εργατικές απεργίες. Ο Μάρκος Μαρκοβίτης τον Οκτώβριο του 1926 θα τεθεί επικεφαλής μεγάλης διαδήλωσης από Ναουσαίους νεολαίους κομμουνιστές, θα συλληφθεί και θα αφεθεί ελεύθερος αργότερα.

Εν τω μεταξύ, την 22α Αυγούστου 1926 ανετράπη από τον Γ. Κονδύλη η δικτατορία του Θ. Πάγκαλου. Ήδη μέχρι το 1927, με καθοδηγητή και οργανωτή τον Γ. Ερυθριάδη, στα εργοστάσια της Νάουσας είχαν δημιουργηθεί αριστεροί πυρήνες, απεργιακές επιτροπές, και άλλοι αγωνιστικοί εργατικοί σχηματισμοί. Ο Ναουσαίος κομμουνιστής Μάρκος Μαρκοβίτης, ο οποίος υπηρετούσε τη στρατιωτική του θητεία, συνελήφθη στις αρχές του 1929 για σύσταση παράνομης κομμουνιστικής οργάνωσης στη μονάδα του και φυλακίστηκε στο Καλπάκι που θεωρούνταν πραγματικό μεσαιωνικό κολαστήριο. Την 25η Ιουλίου 1929 δημοσιεύτηκε ο νόμος περί «ΙΔΙΩΝΥΜΟΥ». Σε όλη την Ελλάδα ακολούθησαν συλλήψεις, φυλακίσεις και εξορίες κομμουνιστών και δημοκρατικών πολιτών.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΛΑΟΥ ΝΑΟΥΣΗΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΞΑΓΟΡΑΣ
ΤΟΥ ΚΤΗΜΑΤΟΣ ΘΕΟΔ. ΚΑΝΕΛΛΗ
ΝΑΟΥΣΑ 26/12/1922

Έγγραφο της «Επιτροπής Λαού της Ναούσης» για την εξαγορά του δάσους «Κανέλλη» με τις σφραγίδες των τότε εν ενεργεία συλλόγων και σωματείων της Νάουσας (1922)

Στις δημοτικές εκλογές της 4ης Αυγούστου 1929, ο ήδη δήμαρχος της Νάουσας Γεώργιος (Τζων) Περδικάρης επανεξελέγη, υπερισχύσας των αντιπάλων του Φιλώτα Κοκκίνου και Θεοδοσίου Χατζηδημητρίου. Οι βιομήχανοι της πόλης φέρουν βαρέως το γεγονός ότι ο ευνοούμενός τους Φιλώτας Κόκκινος απέτυχε. Την 28η Νοεμβρίου 1930 το Στρατοδικείο Ιωαννίνων καταδίκασε σε θάνατο τους έγκλειστους στις φυλακές Καλπακίου κομμουνιστές Ναουσαίο Μάρκο Μαρκοβίτη και Πανούση. Εξ αυτού σημειώθηκε μεγάλο κύμα διαμαρτυριών τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, όχι μόνο από επιφανείς προσωπικότητες, όπως ο Αϊνστάιν κ.ά. αλλά και από πολλούς διεθνείς δημοκρατικούς φορείς. Ένεκα τούτου, το Αναθεωρητικό Δικαστήριο μείωσε την 12η Ιανουαρίου 1931 τις ποινές των ανωτέρω από θάνατο σε πρόσκαιρα δεσμά. Την 15η Απριλίου 1931, από τις φυλακές Συγγρού όπου κρατούνταν, δραπέτευσαν και διέφυγαν στη Σοβιετική Ένωση ηγετικά κομμουνιστικά στελέχη, μεταξύ των οποίων και ο Ναουσαίος Μάρκος Μαρκοβίτης. Ο τελευταίος υπήρξε θύμα των εκκαθαρίσεων του 1938, όμως, η μνήμη του αποκαταστάθηκε το 1987.

Εν τω μεταξύ, εμφανίστηκαν και δρούσαν στη χώρα φασιστικές οργανώσεις, όπως π.χ στη Βόρεια Ελλάδα η Ε.Ε.Ε (Εθνική Ένωσις ΕΛΛΑΣ) και ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΛΑΣ, οι οποίες προέβησαν σε φόνους, βιασμούς και εμπρησμούς στην Εβραϊκή συνοικία Κάμπελ της Θεσσαλονίκης. Στα μέσα του 1932, στη Νά-

Τηλεγράφημα του Δημάρχου Σπύρου Λαναρά προς τον Υπουργό Γεωργίας για την εξαγορά του δάσους «Κανέλλη» (1921)

ουσα, οξύνθηκε η αντιπαράθεση μεταξύ των βιομηχάνων της πόλης και του δημάρχου Γεωργίου (Τζων) Περδικάρη, επειδή οι πρώτοι αρνούνταν να καταβάλουν τους ψηφισθέντες από το δημοτικό συμβούλιο φόρους και απειλούσαν με κλείσιμο ή μεταφορά των εργοστασίων στην Αθήνα.

Με απειλή την απόλυση, υποχρέωναν τους εργάτες να διαδηλώνουν συχνά κατά του δημάρχου, με αποκορύφωμα την υποκινηθείσα από αυτούς ογκώδη εργατική διαδήλωση της 22ας Ιανουαρίου 1933. Την ημέρα εκείνη, μπροστά από το κτίριο του Δημαρχείου της πόλης στο οποίο βρίσκονταν κλεισμένοι δήμαρχος και δημοτικό συμβούλιο, είχαν αναπτυχθεί σε καίριες θέσεις στρατιώτες και έφιπποι χωροφύλακες. Το πλήθος, παρά τις συστάσεις του εισαγγελέα Βεροίας Στοματίου Χυτήρη, αρνήθηκε να διαλυθεί, οπότε μετά τη χρήση εκφοβιστικών πυρών έγινε και χρήση πραγματικών πυρών. Νεκροί κατέπεσαν πέντε εργάτες. Ο Γεώργιος Περδικάρης συνελήφθη κατηγορούμενος ότι πυροβόλησε από το γραφείο του και σκότωσε τον εργάτη Σύρκο. Από το πόρισμα όμως της ιατροδικαστικής έκθεσης απεδείχθη ότι ο Σύρκος δέχθηκε σφαίρα από άλλη κατεύθυνση. Κατόπιν τούτου ο Γεώργιος Περδικάρης κρίθηκε αθώος και αποφυλακίστηκε.

Την 29η Ιανουαρίου 1934 ιδρύθηκε στη Νάουσα η ακροδεξιά φασιστική οργάνωση ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΝΑΟΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ, η οποία συγκρότησε και στρατιωτικό σκέλος αποτελούμενο από άτομα νεαρής ηλικίας. Ωστόσο, η δράση αυτής της οργάνωσης στη Νάουσα δεν υπήρξε αξιόλογη. Την 11η Φεβρουαρίου 1934 διεξήχθησαν δημοτικές εκλογές σε όλη τη χώρα. Υποψήφιοι δήμαρχοι στη Νάουσα οι Γεώργιος (Τζων) Περδικάρης και Φιλώτας Κόκκινος. Τα δραματικά γεγονότα της 22ας Ιανουαρίου 1933 συνετέλεσαν ώστε νικητής να αναδειχθεί ο Φιλώτας Κόκκινος. Μέσα στο 1935, από τον αριστερό καθηγητή του Λαππείου Γυμνασίου Ναούσης Χρόνη δημιουργήθηκε κομμουνιστικός μαθητικός πυρήνας στον οποίο, μεταξύ των άλλων, συμμετείχαν και οι Ρούλα Κουκούλου, Ιωάννης Μήττας, Γεώργιος Τσιότσης κ.ά.

Την 4η Αυγούστου 1936 ο στρατηγός Ιωάννης Μεταξάς και ο βασιλέας Γεώργιος Β΄ επέβαλαν στην Ελλάδα το ομώνυμο στυγνό δικτατορικό καθεστώς. Σε όλη την χώρα ακολούθησαν αθρόες συλλήψεις, φυλακίσεις και εκτοπίσεις κομμουνιστών και δημοκρατικών πολιτών. Στη Νάουσα οι συλλαμβανόμενοι εγκλείονταν στις φυλακές της οικοδομής Γιαμαλή, (όπου σήμερα η λαϊκή αγορά της πόλης) και υφίσταντο βασανιστικές ανακρίσεις. Όλα τα αρχεία της τοπικής οργάνωσης του Κ.Κ.Ε συγκεντρώθηκαν και κάηκαν από την Αστυνομία.

Ο δήμαρχος της Νάουσας Φιλώτας Κόκκινος θα παυθεί οριστικά από την δικτατορία και θα αντικατασταθεί από δοτό. Την 17η Νοεμβρίου 1937, η δικτατορία θα ιδρύσει στη Νάουσα άτυπα το ΕΘΝΙΚΟΝ ΕΡΓΑΤΟΫΠΑΛΛΗΛΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΝΑΟΥΣΗΣ, με το οποίο στόχευε στον πλήρη έλεγχο των αγώνων και των διεκδικήσεων της εργατικής τάξης. Το δικτατορικό καθεστώς θα δημιουργήσει την Ε.Ο.Ν (Εθνική Οργάνωση Νεολαίας), κατά τα πρότυπα των φασιστικών νεολαιών Γερμανίας και Ιταλίας, στην οποία θα κληθούν να ενταχθούν υποχρεωτικά οι νέοι. Κατά τα άλλα, μέχρι την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου την 28η Οκτωβρίου 1940, παράλληλα με την κατάλυση όλων των δημοκρατικών ελευθεριών, οι διώξεις κατά των κομμουνιστών και δημοκρατικών πολιτών θα ενταθούν ακόμα περισσότερο.

Την 28η Οκτωβρίου 1940 κηρύχθηκε ο ελληνοϊταλικός πόλεμος. Στη Νάουσα, κατά τις πρώτες ημέρες της επιστράτευσης, αλλά και διαρκούντος του πολέμου, συγκεντρώθηκαν σημαντικές ποσότητες μάλλινων ειδών, τροφίμων και άλλα χρειώδη για τον ελληνικό στρατό. Πολλά μέλη του γυναικείου συλλόγου της πόλης ΜΕΡΙΜΝΑ, τα οποία είχαν εκπαιδευθεί ως εθελόντριες νοσοκόμες, κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών προσέφεραν πολύτιμες υπηρεσίες. Μεταξύ των άλλων, συνέβαλλαν στη μεταφορά τραυματιών από τον Σ.Σ.Ν στο νοσοκομείο της πόλης και τους παρείχαν τις νοσηλευτικές τους υπηρεσίες.

Μετά από νικηφόρες μάχες κατά των Ιταλών, ο ελληνοϊταλικός πόλεμος στον οποίο θα εμπλακούν και Γερμανοί, θα

αριστερά: Ο Δήμαρχος Φιλώτας Κόκκινος δεξιά: Το καφενείο «Ομόνοια» στη Νάουσα το 1928

λήξει την 21η Απριλίου 1941 με την υπογραφή από τον γερμανόφιλο Σωματάρχη Γεώργιο Τσολάκογλου πρωτοκόλλου παράδοσης του ελληνικού στρατού του αλβανικού μετώπου στους Γερμανούς, χωρίς την έγκριση της ελληνικής κυβέρνησης. Η πράξη αυτή θα θεωρηθεί προδοσία.

Πριν κλείσω αυτό το κεφάλαιο, για λόγους αναφοράς στους κοινωνικούς αγώνες τους, θα αναφερθώ συνοπτικά και στα εξής σωματεία που ιδρύθηκαν από το 1912 μέχρι το 1940 από τους Ναουσαίους, οι διοικήσεις των οποίων αγωνίστηκαν με συνέπεια για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών τους. Αγροτικά σωματεία: Συντεχνία κηπουρών Ναούσης ΑΓΙΟΣ ΤΡΥΦΩΝ, Συντεχνία κλαδευτών και αμπελουργών Ναούσης, Γεωργικός Πολιτικός Σύνδεσμος Ναούσης Η ΔΗΜΗΤΡΑ (22/6/1922), Σύνδεσμος ακτημόνων Ναούσης Η ΔΗΜΗΤΡΑ (31/1/1931). Επαγγελματικά σωματεία: Συντεχνία βαρελοποιών Ναούσης, Σύνδεσμος εμπόρων και παντοπωλών Ναούσης, Συντεχνία Κρεοπωλών Ναούσης ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Συντεχνία ιχθυοπωλών Ναούσης ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Συντεχνία αρτοποιών Ναούσης ΑΓΙΟΣ ΣΑΒΒΑΣ, Επαγγελματικό σωματείο συντεχνίας μαστόρων Ναούσης ΑΓΙΟΙ ΤΑΞΙΑΡΧΑΙ (Μάρτιος 1921), Σωματείο αγωγέων (αγωγιατών) Η ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ (1923), Ομοσπονδία επαγγελματικών και βιοτεχνικών σωματείων Ναούσης (30/5/1936). Εργατικά σωματεία: Ένωσις ιδιωτικών υπαλλήλων Ναούσης (9/5/1923), Πανεργατική Ένωσις Ναούσης (13/2/1924), η οποία λειτούργησε και σαν Εργατικό Κέντρο. Στα τέλη Αυγούστου 1924 υποκίνησε τις μεγάλες απεργίες στα εργοστάσια ΕΡΙΑ και ΛΑΝΑΡΑ, Επαγγελματική ένωση εργατών, εργατριών και βιοπαλαιστών Ναούσης (26/6/1928), Ένωσις δημοσίων υπαλλήλων Ναούσης και περιφερείας (31/5/1930), Επαγγελματικός εργατικός σύλλογος Ναούσης Η ΕΝΩΣΙΣ (27/11/1930), Σωματείο εργατών κλωστοϋφαντουργών Ναούσης (16/11/1934). Πρωτοστάτησε στις μεγάλες απεργίες των εργοστασίων ΒΕΤΛΑΝΣ και ΕΡΙΑ. Σωματεία παλαιών πολεμιστών: Αλληλοβοηθητική Ένωσις παλαιών πολεμιστών Ναούσης και περιφερείας (19/7/1923). Η διοίκηση αυτού του σωματείου ακολούθησε φιλοκομμουνιστική πολιτική. Άλλα σωματεία: Γηγενείς Ναουσαίοι: Ένωσις Γηγενών Ναούσης και περιφερείας Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (24/10/1928), Πρόσφυγες Ναούσης: Προσφυγικός σύλλογος Ναούσης Η ΕΝΩΣΙΣ (19/3/1924), Παμπροσφυγικός σύλλογος Ναούσης Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ (1924), Κάτοικοι συνοικισμού Αγίου Γεωργίου: Σύλλογος κατοίκων Αγίου Γεωργίου Ναούσης Η ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ (24/10/1929).

ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1941-1944)

Την 12η Απριλίου 1941 εμφανίστηκε στην είσοδο της Νάουσας μικρή γερμανική μονάδα. Ο δοτός δήμαρχος Σταύρος Κούλης, οι δημοτικοί σύμβουλοι, ο αστυνομικός διευθυντής και ο ευρισκόμενος την εποχή εκείνη στην πόλη αρχιηλεκτρολόγος της Ηλεκτρικής Εταιρείας Νάουσας Γερμανός Ζάουερβαλντ που χρησιμοποιήθηκε σαν διερμηνέας κ.ά., αφού δήλωσαν στους Γερμανούς ότι δεν υπάρχουν ελληνοβρετανικά στρατεύματα, τους παρέδωσαν και τυπικά την πόλη. Μέχρι τα τέλη περίπου του 1942 οι σχέσεις των Γερμανών (που θα ενισχυθούν στο μέλλον και με Ιταλούς στρατιώτες) με τους Ναουσαίους δεν θα διαταραχθούν.

Την 31η Μαρτίου 1943, το Αρχηγείο του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (Ε.Λ.Α.Σ) Βερμίου που ελέγχονταν από το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Ε.Α.Μ), αποφάσισε να επιτεθεί κατά της γερμανικής φρουράς της Νάουσας. Για το σκοπό αυτό διατάχτηκαν οι αντάρτικές δυνάμεις του

αριστερά: Γενική άποψη της Νάουσας κατά το Μεσοπόλεμο δεξιά: Ο Περικλής Μεσημέρης, διοικητής του Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ.

Βερμίου των Μαύρου (Χρήστου Παλαμά, από την Νάουσα) με 30 άνδρες, Κολοκοτρώνη (Κωνσταντίνου Κολίντζα, από την Βλαχέρνα Αρκαδίας) με 40 άνδρες, Κωνσταντίνου και Αδάμ Ιγνατιάδη από το Μεσόβουνο Βερμίου, με 20 Μεσοβουνιώτες και του Μπαρούτα (Θωμά Λιόλιου, από την Φυτιά Βερμίου, με 20 άνδρες, συνολική δύναμη 110 άνδρες, με επικεφαλής τον Μαύρο να προσβάλουν τα ξημερώματα της 31ης Μαρτίου την Νάουσα.

Κατά τις μάχες, η αντίσταση της γερμανικής φρουράς του νοσοκομείου Νάουσας κάμφθηκε ταχύτατα και οι άνδρες της παραδόθηκαν. Αντιθέτως, οι άνδρες της γερμανικής φρουράς του γηπέδου απάντησαν με πυκνά πυρά αυτομάτων και οπλοπολυβόλων και δεν παραδόθηκαν. Στη μάχη αυτή σκοτώθηκε ένας αντάρτης. Μετά την κατάληψη του νοσοκομείου, πλήθος Ναουσαίων από όλες τις συνοικίες της πόλης εισέβαλαν σ' αυτό και αφού άρπαξαν τρόφιμα και ρουχισμό από τις γερμανικές αποθήκες, λεηλάτησαν μερικώς και το νοσοκομείο.

Πριν αποχωρήσουν το βράδυ οι αντάρτες, έκαψαν τα αρχεία της Αστυνομίας, του Ειρηνοδικείου, του Δασαρχείου και της Οικονομικής Εφορίας και άφησαν ελεύθερους τους Γερμανούς αιχμαλώτους. Αργά το βράδυ και μέχρι τις μεταμεσονύκτιες ώρες κατέφθασε στη Νάουσα ισχυρή γερμανική δύναμη των Ες-Ες. Επικρατεί η άποψη ότι οι Γερμανοί είχαν εντολή να πυρπολήσουν την πόλη. Με την μεσολάβηση όμως, όπως λέγεται, της Γερμανίδας Χέλμας Σταρκ, συζύγου του Ναουσαίου χημικού-μηχανικού των εργοστασίων Λαναρά Δημητρίου Παπαλώλα προς τον Διοικητή της Στρατιωτικής Διοίκησης Θεσσαλονίκης Μαξ Μέρτεν, η πόλη διέφυγε αυτόν τον κίνδυνο.

Μετά την αποχώρηση τους από τη Νάουσα, οι αντάρτες προωθήθηκαν σε οχυρές θέσεις μεταξύ των εξωκκλησίων της Έξω Υπαπαντής και του Προφήτη Ηλία. Προσπάθεια των Γερμανών να τους εξουδετερώσουν απέτυχε. Στη μάχη αυτή έχασαν τη ζωή τους τρείς αντάρτες και ένας δασοφύλακας. Οι Γερμανοί αφού συνέλαβαν πολλούς Ναουσαίους που ενέχονταν, κατά τις πληροφορίες που είχαν, στη λεηλασία του νοσοκομείου, καταδίκασαν σε θάνατο 8 από αυτούς τους οποίους εκτέλεσαν την 23η Απριλίου 1943 έξω από το γήπεδο της Νάουσας. Την 2α Μαΐου 1943 ο Ε.Λ.Α.Σ αναδιοργανώθηκε σε τακτικό στρατό.

Στην περιοχή Βερμίου ιδρύθηκε το 16ο Σύνταγμα με την ακόλουθη διοικητική διάρθρωση: Πρώτος Διοικητής του Συντάγματος ο Γεώργιος Οικονομόπουλος (Μπαρμπαγιώργος) (Ιανουάριος 1943 με 8 Φεβρουαρίου 1944), δεύτερος ο Περικλής Μεσημέρης (9 Φεβρουαρίου 1944 μέχρι τέλη Απριλίου 1944) και τρίτος ο Γεώργιος Παπαζήσης (τέλη Απριλίου 1944 μέχρι τη Συμφωνία της Βάρκιζας 12 Φεβρουαρίου 1945). Βασίλειος Μελίδης (Βερμιώτης), Καπετάνιος του Συντάγματος (απ' αρχής μέχρι 12 Φεβρουαρίου 1945), με αναπληρωτή τον Κωνσταντίνο Κολίντζα (Κολοκοτρώνη), Αναστάσιος Σπανίδης (Βύρων), πολιτικός εκπρόσωπος του Ε.Α.Μ., Βασίλειος Μπαμπάτσης (Γρανίτης), υπεύθυνος του ΙΙΙ Γραφείου του Συντάγματος, Νικόλαος Αποοστολίδης (Γάτσος), υπεύθυνος (για ένα διάστημα) του Γραφείου Στρατολογίας, Ιωάννης Κοτανίδης, Διοικητής του Λόχου Διοίκησης του Συντάγματος, Αθανάσιος Απάλας, Καπετάνιος του ίδιου Λόχου και Ιωάννης Αληχανίδης, ιατρός, υπεύθυνος των Υγειονομικών Υπηρεσιών του Συντάγματος.

Το 16ο Σύνταγμα αποτελούνταν από τρία Τάγματα. Διοικητής του 1ου Τάγματος ο Μαύρος (Χρήστος Παλαμάς), Καπετάνιος ο Νικόλαος Φραγκιδάκης ή Φραγκιάς και πολιτικός εκπρόσωπος του Ε.Α.Μ ο Νικόλαος Καλογήρου.

αριστερά: Ο Κων/νος Κολίντζας (Κολοκοτρώνης) δεξιά: Αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του 16ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ Βερμίου

Διοικητής του 2ου Τάγματος ο Κωνσταντίνος Κολίντζας (Κολοκοτρώνης), τον οποίο αντικατέστησε ο Νικόλαος Καραμάνης μετά τον θάνατό του στη μάχη του Σταυρού Βεροίας το 1944. Καπετάνιος ο Δημήτριος Μωραϊτόπουλος (Παγώνας), αναπληρωτής του ο Μαρίνος Μαρινέλλης Διάκος) και πολιτικός εκπρόσωπος του Ε.Α.Μ ο Ευστάθιος Αμανατίδης. Διοικητής του 3ου Τάγματος ο Ακρίτας (Ανέστης Κοντοζής), Καπετάνιος ο Αναστάσιος Σπορίδης και πολιτικός εκπρόσωπος του Ε.Α.Μ ο Πολύκαρπος Σταυρίδης.

Απόσπασμα Βερμίου: Διοικητής Διονύσιος Καράντζος (Μελάς) και Καπετάνιος ο Βασίλειος Μελίδης (Βερμιώτης). Κλιμάκιο Χ Μεραρχίας Ε.Λ.Α.Σ: Διοικητής Διονύσιος Καράντζος (Μελάς) και Καπετάνιος ο Χρήστος Μόσχος (Πέτρος). Το 1/3 σχεδόν των ανδρών του 16ου Συντάγματος Ε.Λ.Α.Σ ήταν Ναουσαίοι. Επομένως, αναλογικά, το 1/3 της πολεμικής δράσης του αντιστοιχεί σε Ναουσαίους αντάρτες. Σημειώνεται ότι οι προσπάθειες της συνεργασθείσας στενά με τους Γερμανούς οργάνωσης Π.Α.Ο (Πατριωτική Απελευθερωτική Οργάνωση) να στρατολογήσει ένοπλους από την Νάουσα απέτυχαν παταγωδώς. Επιλεκτικά, παρατίθεται περιληπτική αναφορά και στη λοιπή στρατιωτική δράση του Ε.Λ.Α.Σ Βερμίου: Τέλη Απριλίου 1943 προσβάλλονται έξω από τα Γιαννιτσά Γερμανοί και γερμανοντυμένοι άνδρες του Πούλου, γνωστοί και ως Πουλικοί. Με εντολή του Αρχηγείου του Ε.Λ.Α.Σ τα τμήματα του Βερμίου συμπτύχθηκαν προς το Σινιάτσικο – Πίνδο, πλην του τμήματος του Ναουσαίου Φιλώτα Αδαμίδη (Κατσώνης) και των σαμποτέρ του Μπαρούτα. Ο τελευταίος, την 14 Ιουνίου 1943 ανατίναξε γερμανικό τρένο στο Σκυλίτσι.

Αρχές Ιουλίου 1943 ο Ναουσαίος αντάρτης Χρήστος Εξηντάρας (Λύκος) σκότωσε στη Βεροιώτικη γέφυρα τον Γερμανό φρούραρχο Νάουσας. Τον Αύγουστο του 1943 ο Λοχαγός της Π.Α.Ο Δημήτριος Σαρρής, εκμεταλλευόμενος την απουσία του Ε.Λ.Α.Σ από το Βέρμιο, εγκαταστάθηκε με 300 ΠΑΟτζήδες στην περιοχή Κουτσούφλιανης- Δραζιλόβου. Το Τάγμα του Ε.Λ.Α.Σ του Ακρίτα διατάχθηκε να επανέλθει στο Βέρμιο και την 29η Αυγούστου 1943 επιτέθηκε και διέλυσε κυριολεκτικά το τμήμα του Σαρρή. Στη μάχη αυτή σκοτώθηκε ο Χρήστος Εξηντάρας. Στον ίδιο μήνα, το Τάγμα Κολοκοτρώνη επιτέθηκε στην περιοχή Κιλκίς στους ΠΑΟτζήδες των Τζαμαλούκα και Μήτσου. Την 10η Σεπτεμβρίου 1943, το ίδιο Τάγμα προσέβαλε ΠΑΟτζήδες στο χωριό Ακρινή και την 21η το χωριό Πελαργός. Προηγουμένως, την 19η του ιδίου μηνός, τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ κατέλαβαν το Νησέλι και εξουδετέρωσαν τους οχυρωμένους σ' αυτό Γερμανο-ΠΑΟτζήδες.

Αρχές Οκτωβρίου 1943 το Τάγμα Κολοκοτρώνη προσέβαλε εκ νέου τμήματα ΠΑΟτζήδων στις περιοχές Κιλκίς, Χαλκιδικής και αλλού. Εντωμεταξύ, ο Διοικητής του 16ου Συντάγματος Ε.Λ.Α.Σ Γεώργιος Οικονομόπουλος και το Τάγμα του Μαύρου δρούσαν σε άλλες περιοχές, εκτός Βερμίου. Μεταξύ 14ης και 29ης Οκτωβρίου τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ Βερμίου προσέβαλαν γερμανική αυτοκινητοπομπή στο δρόμο Έδεσσας-Άγρα.

Στη Νάουσα τμήματα της Ο.Π.Λ.Α (Οργάνωση Προστασίας Λαϊκών Αγωνιστών) προσέβαλαν ιταλικό τμήμα στο Παλάτι του Αγίου Νικολάου Νάουσας και τρία αυτοκίνητα με Γερμανούς στο Κρατικό Φυτώριο. Αρχές του έτους 1944 διορίζεται από τους Γερμανούς ως δοτός δήμαρχος της πόλης ο γερμανόφιλος ιερέας Παπα-Γρηγόριος Μιχαλόπουλος. Την 9η Ιανουαρίου 1944 τμήμα του Τάγματος Ακρίτα προσέβαλε γερμανική αυτοκινητοπομπή στα στενά του Χάντοβου και την 13η τμήμα του Κολοκοτρώνη παρόμοια αυτοκινητοπομπή στην οδό Βέροιας-Νάουσας.

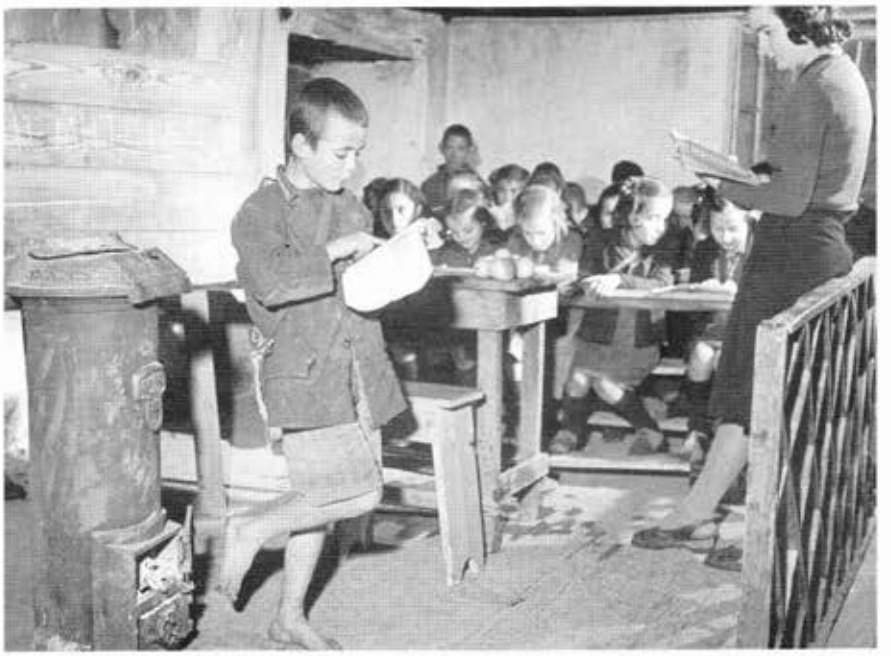

αριστερά: Μάθημα σε σχολείο στην Κατοχή δεξιά: Παιδιά στα τέλη της Κατοχής, πριν την έναρξη του Εμφυλίου

Την 8η Φεβρουαρίου 1944, σε επίθεση του Ε.Λ.Α.Σ Βερμίου κατά του χωριού Πελαργός σκοτώθηκε ο Διοικητής του 16ου Συντάγματος Γεώργιος Οικονομόπουλος. Νέος Διοικητής ορίστηκε ο Περικλής Μεσημέρης. Την 18η Φεβρουαρίου 1944 οι ΠΑΟτζήδες του χωριού Κλείτος δέχτηκαν επίθεση ανδρών του Κολοκοτρώνη. Την 7η Μαρτίου 1944 οι Γερμανοί πραγματοποίησαν επίθεση κατά του Ε.Λ.Α.Σ Βερμίου. Συνάντησαν όμως σθεναρή αντίσταση και αναγκάστηκαν να συμπτυχθούν. Την 14η Μαρτίου 1944 Τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ προσέβαλαν γερμανική αυτοκινητοπομπή στο δρόμο Κοζάνης-Βέροιας.

Την 24η του ιδίου μηνός το Τάγμα Κολοκοτρώνη προσέβαλε στα χωριά Άγιος Δημήτριος και Ρυάκια Κοζάνης τμήματα ΠΑΟτζήδων, ενώ την ίδια ημέρα, άλλα τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ προσέβαλαν φάλαγγα 500 Γερμανών στο χωριό Κέδρος Έδεσσας. Την 6η Απριλίου 1944 τμήμα κρούσης του Τάγματος Κολοκοτρώνη προσέβαλε μέσα στη Βέροια άνδρες του Πούλου και σκότωσε 83 από αυτούς. Την 8η Απριλίου 1944, μεταξύ Καστανιάς και Τριποτάμου Βέροιας προσεβλήθη γερμανική αυτοκινητοπομπή. Την ίδια ημέρα το Τάγμα του Ακρίτα προσέβαλε στα χωριά Λευκάδια και Ροδοχώρι τμήματα Γερμανο-ΠΑΟτζήδων. Την 11η Απριλίου 1944 σαμποτέρ του Μπαρούτα εκτροχίασαν γερμανική αμαξοστοιχία έξω από τη Βέροια, ενώ την 17η του ιδίου μηνός τμήμα του Τάγματος Κολοκοτρώνη προσέβαλε στο χωριό Ακρινή μεγάλη δύναμη ΠΑΟτζήδων.

Την 22α Απριλίου 1944 εκδηλώθηκε μεγάλη εκκαθαριστική επιχείρηση των Γερμανών και των εθνοπροδοτικών τμημάτων της Π.Α.Ο, του Πούλου κ.ά. κατά του 16ου Συντάγματος Ε.Λ.Α.Σ Βερμίου, η δύναμη του οποίου ανέρχονταν σε 1800 άνδρες, Στην επιχείρηση αυτή έλαβαν μέρος 13.000 Γερμανοί και 3.000 ΠΑΟτζήδες. Μετά από τετραήμερο ηρωικό αγώνα ο κύριος όγκος των τμημάτων του Ε.Λ.Α.Σ συμπτύχθηκε προς το Σινιάτσικο, ενώ μικρή δύναμη κρύφτηκε στη περιοχή της Νάουσας. Οι επιτεθέντες προέβησαν σε μαζικές εκτελέσεις και πυρπολήσεις χωριών του Βερμίου. Κατά τις μάχες, ο Διοικητής του 16ου Συντάγματος Ε.Λ.Α.Σ Περικλής Μεσημέρης έπεσε σε γερμανική ενέδρα και συνελήφθη.

Στη δίκη του αρνήθηκε να ποδοπατήσει το σήμα του Ε.Λ.Α.Σ. Εκτελέστηκε μερικές ημέρες αργότερα. Αντικαταστάτης του ορίστηκε ο Γεώργιος Παπαζήσης. Την 11η Μαΐου 1944 σαμποτέρ του ΕΛΑΣ εκτροχίασαν γερμανικό τρένο έξω από την Βέροια. Την 17η Μαΐου 1944 τμήμα του 30ού Συντάγματος Ε.Λ.Α.Σ, στο οποίο συμμετείχε και ο Ναουσαίος Φιλώτας Αδαμίδης (Κατσώνης), προσέβαλε ΠΑΟτζήδες και Πουλικούς στο Αγγελοχώρι. Την 21η Μαΐου 1944 ιταλικό τμήμα προσέβαλε στη θέση «Χώρας Νερό» ανταρτική ομάδα. Σκοτώθηκαν 4 Ναουσαίοι αντάρτες.

Την 23η του ιδίου μηνός, ΠΑΟτζήδες κατακρεούργησαν τον Παντελή Βασιλειάδη (Αντωνάκης), γραμματέα του Ε.Α.Μ Νάουσας. Σε αντίποινα, η Ο.Π.Λ.Α Νάουσας εκτέλεσε μέσα στην πόλη τον Τίγρη, έναν από τους καπετάνιους των ΠΑΟτζήδων. Τα ξημερώματα της 23ης Μαΐου 1944, κατόπιν προδοσίας (για την οποία ενοχοποιήθηκε ο δήμαρχος παπα-Γρηγόριος Μιχαλόπουλος), ισχυρή δύναμη Γερμανών και Ιταλών προσέβαλε αιφνιδιαστικά στη μονή Έξω Προδρόμου Νάουσας μικρή ομάδα κρούσης του Ε.Λ.Α.Σ υπό τον Ανθυπολοχαγό Κωνσταντίνο Αθανασίου. Σκοτώθηκαν 13 αντάρτες και 6 πολίτες. 4 ΕΛΑΣίτες διέφυγαν.

Μεταξύ 27ης και 31ης Μαΐου 1944, τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ εξουδετέρωσαν πλήρως Βουλγαροκομιτατζήδες της ΟΧΡΑΝΑ στα χωριά Πλατάνι, Βρυτά και Καρυδιά Έδεσσας. Την 25η Ιουνίου 1944 το Τάγμα Κολοκοτρώνη προ-

σέβαλε τα εργοστάσια ΛΑΝΑΡΑ στη Νάουσα και φόρτωσε ύφασμα χακί και κουβέρτες για τις ανάγκες του Ε.Λ.Α.Σ Βερμίου. Την 4η Ιουλίου 1944 άνδρες της Ο.Π.Λ.Α εκτέλεσαν στο κέντρο της Νάουσας τον γερμανοντυμένο Ναουσαίο Αντώνιο Γκουντό. Την 13η και 14η Ιουλίου 1944 το Τάγμα Κολοκοτρώνη προσέβαλε Γερμανούς στο χωριό Αιμιλιανός, ενώ άλλα τμήματα τα χωριά Μελίκη και Παλατίτσια.

Την 27η Ιουλίου 1944, Ναουσαίοι αντάρτες και άλλοι προσέβαλαν ιταλική δύναμη στο Α΄ δημοτικό σχολείο Νάουσας. Σκοτώθηκαν 4 αντάρτες, εξ ων ο ένας Ναουσαίος. Πολλοί Ιταλοί αυτομόλησαν στο Ε.Λ.Α.Σ. Την 6η Αυγούστου 1944 προσεβλήθη γερμανικό τρένο στο Μουχαρέμ Χάνι. Την ίδια ημέρα το Τάγμα του Μαύρου προσέβαλε ΠΑΟτζήδες στο χωριό Κλείτος. Την 8η του ιδίου μηνός το Τάγμα Κολοκοτρώνη προσέβαλε γερμανική αμαξοστοιχία έξω από την Νάουσα.

Την 10η Αυγούστου 1944 το Τάγμα Μαύρου προσέβαλε έξω από Χωροπάνι (Στενήμαχος) φάλαγγα αυτοκινήτων με Γερμανο-ΠΑΟτζήδες, ενώ την ίδια ημέρα Λόχος του Κολοκοτρώνη και άλλοι προσέβαλαν τις φυλακές Βέροιας και απελευθέρωσαν 60 κρατουμένους. Την 16η Αυγούστου 1944 τμήμα του 30ού Συντάγματος Ε.Λ.Α.Σ προσέβαλε γερμανική αυτοκινητοπομπή στη Σκύδρα. Την 28η Αυγούστου 1944 το Τάγμα του Μαύρου και άλλοι προσέβαλαν ΠΑΟτζήδες στο χωριό Βαθύλακος. Σκοτώθηκε ο Ναουσαίος Διοικητής Λόχου Θωμάς Μπιγκάνος. Την 1η Σεπτεμβρίου 1944 ΕΛΑΣίτες προσέβαλαν Πουλικούς και ΠΑΟτζήδες στην Κρύα Βρύση, ενώ την επομένη, έξω από την Νάουσα, 3 γερμανικά αυτοκίνητα. Την 5η Σεπτεμβρίου 1944 ΕΛΑΣίτες και Άγγλοι σαμποτέρ κατέστρεψαν σιδηροδρομικές γραμμές και γέφυρες έξω από την Νάουσα και την Έδεσσα.

Την 8η Σεπτεμβρίου το Τάγμα Κολοκοτρώνη προσέβαλε στο Μουχαρέμ Χάνι Βουλγαροκομιτατζήδες και Γερμανούς. Την 9η Σεπτεμβρίου 1944 αποχώρησε από την Νάουσα η γερμανο-ιταλική φρουρά και εγκαταστάθηκε για ένα περίπου μήνα στον Σ.Σ.Ν. Στη συνέχεια, ακολούθησε τις άλλες γερμανικές δυνάμεις που υποχωρούσαν εσπευσμένα προς τη Γιουγκοσλαβία. Αμέσως εισήλθαν στη Νάουσα τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ Βερμίου και η πόλη ανάσανε τον αέρα της ελευθερίας. Εγκαταστάθηκαν αμέσως λαϊκές διοικητικές αρχές ενώ αιρετός δήμαρχος εξελέγη ο Στέργιος Φετλής. Η περίοδος της ΕΑΜοκρατίας κράτησε μέχρι την 12η Φεβρουαρίου 1945, ημέρα κατά την οποία ο Ε.Λ.Α.Σ παρέδωσε τα όπλα του σύμφωνα με την Συνθήκη της Βάρκιζας.

Αντάρτισσες του 16ου Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1945–1949)

Είναι επώδυνο για τον ιστορικό ερευνητή να αναφερθεί σε μια περίοδο αδελφικού αλληλοσπαραγμού, ιδιαίτερα για την Νάουσα, που, ενώ τα παιδιά της πολέμησαν τους κατακτητές και τους ντόπιους συνεργάτες τους και έχυσαν το αίμα τους για την ελευθερία της πατρίδας, η αμοιβή που έλαβαν από το ελεύθερο ελληνικό κράτος ήταν φυλακίσεις, βασανισμοί, εκτοπίσεις σε ξερονήσια, παραπομπές στα στρατοδικεία και εκτελέσεις.

Η περίοδος της Λευκής Τρομοκρατίας (12/2/1945-31/3/1946, δηλαδή οι συστηματικές διώξεις των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης από τον στρατό, την χωροφυλακή και τις ένοπλες παρακρατικές συμμορίες που δρούσαν με την ανοχή του κράτους, σήμανε τελικά την έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου, που έληξε την 29η Αυγούστου 1949 με ήττα του Δ.Σ.Ε (Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας). Η αναφορά σ' αυτήν την περίοδο, ειδικά για τη Νάουσα και την περιοχή της, προτιμήθηκε να είναι επιλεκτική και περιληπτική και να αφορά στις κυριότερες ένοπλες συγκρούσεις.

Η πρώτη ήταν την νύχτα της 30ής Ιουνίου προς την 1η Ιουλίου 1946, κατά την οποία δύναμη 200 περίπου ανδρών του Δ.Σ.Ε προσέβαλε αναγνωριστικά τις ευρισκόμενες στη Νάουσα δυνάμεις της χωροφυλακής, του στρατού και των μαυροσκούφηδων (ένοπλοι άτακτοι). Κάηκαν σπίτια χωρίς να υπάρξουν απώλειες εκατέρωθεν. Την 9η Ιουλίου 1946 απόσπασμα χωροφυλακής σκότωσε σε ενέδρα τον Μπαρούτα (Θωμάς Λιόλιος). Την 28η Αυγούστου 1946 άνδρες του Δ.Σ.Ε υπό τον Μαύρο (Χρήστος Παλαμάς) προσέβαλαν στρατιωτικό τμήμα στην Ντορντόπολη. Την 1η προς την 2α Οκτωβρίου, 1946 δύναμη 500-600 ανδρών του Δ.Σ.Ε υπό τους Μαύρο και Μαρίνο Μαρινέλλη (Διάκος), προσέβαλαν εκ

Παρέλαση μελών Συλλόγου των ΕΛΑΣιτών Νάουσας στις 28/10/1945

νέου τη Νάουσα στην οποία στάθμευε ισάριθμη δύναμη στρατού, χωροφυλακής και μαυροσκούφηδων.

Κατά τις μάχες κάηκαν 60-70 περίπου σπίτια της πόλης, ενώ υπήρξαν και έμψυχες απώλειες εκατέρωθεν. Μεταξύ 6ης και 12ης Δεκεμβρίου 1946 διεξήχθησαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο Βέρμιο κατά του Δ.Σ.Ε. Από τις αρχές του 1947 ο στρατός άρχισε να εκκενώνει τα ορεινά χωριά από τους κατοίκους τους και να τα μεταφέρει στα πλησιέστερα αστικά κέντρα, με συνέπεια ο Δ.Σ.Ε να στερηθεί πολύτιμες πηγές προμήθειας τροφίμων και λοιπών αναγκαίων ειδών. Την 26η Φεβρουαρίου μέχρι την την 10η Μαρτίου 1947 ο στρατός προέβη σε εκκαθαριστική επιχείρηση κατά του Δ.Σ.Ε στο Βέρμιο με το όνομα ΓΛΑΡΟΣ. Επίσης, μεταξύ 23ης και 30ής Απριλίου 1947 ο στρατός πραγματοποίησε νέες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο Βέρμιο με το όνομα ΦΙΛΙΠΠΟΣ.

Την νύχτα της 18ης προς 19η Αυγούστου 1947 δύναμη 500-600 ανδρών του Δ.Σ.Ε υπό τους Μαύρο και Μαρινέλλη πραγματοποίησαν θυελλώδη επίθεση κατά της Νάουσας. Κάηκαν πολλά σπίτια και υπήρξαν απώλειες εκατέρωθεν. Μεταξύ 25ης Αυγούστου με 5η Σεπτεμβρίου 1947 ο στρατός πραγματοποίησε εκ νέου επιχειρήσεις στο Βέρμιο κατά του Δ.Σ.Ε με το όνομα ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ. Ακολούθησαν και άλλες επιχειρήσεις, μία μεταξύ 12ης και 17ης Νοεμβρίου 1947 με το όνομα ΑΘΗΝΑ και άλλη μεταξύ 10ης και 13ης Ιανουαρίου 1948 με το όνομα ΙΕΡΑΞ. Την 1η Μαρτίου 1948 τμήμα του Δ.Σ.Ε έβαλε με ορειβατικό πυροβόλο από τη Ντορντόπολη κατά της Νάουσας. 6 πολίτες σκοτώθηκαν και 14 τραυματίστηκαν.

Την 3η μέχρι την 16η Μαρτίου 1948 ο στρατός πραγματοποίησε άλλη εκκαθαριστική επιχείρηση στο Βέρμιο με το όνομα ΣΑΡΙΣΑ, την 16η με 23η Μαΐου 1948 την επιχείρηση ΑΕΤΟΣ και μεταξύ της 4ης και 18ης Ιουνίου 1948 την επιχείρηση ΚΕΝΤΑΥΡΟΣ.

Μεταξύ 21ης και 23ης Δεκεμβρίου 1948 τμήμα του Δ.Σ.Ε προσέβαλε το βόρειο τμήμα της Νάουσας, με αποτέλεσμα να έχει 24 νεκρούς. Ταυτόχρονα, εκδηλώθηκε μεγάλη επίθεση του Δ.Σ.Ε κατά της Έδεσσας χωρίς αποτέλεσμα. Την 28η Δεκεμβρίου 1948 δυνάμεις του Δ.Σ.Ε πραγματοποίησαν ανεπιτυχή επίθεση προς κατάληψη της Αριδαίας.

Τη νύχτα της 11ης Ιανουαρίου 1949, από την Χ Μεραρχία του Δ.Σ.Ε με Διοικητή τον Νίκο Θεοχαρόπουλο (Σκοτίδας) και Πολιτικό Επίτροπο τον Νίκο Μπελογιάννη και Διοικητές των τριών Ταξιαρχιών που έλαβαν μέρος τους Ελευθέριο Λαζαρίδη (Λευτεριάς), Αχιλλέα Παπαϊωάννου και Παντελή Βοϊνά, εκδηλώθηκε μεγάλη επίθεση κατά της Νάουσας με σκοπό την κατάληψή της. Ακολούθησαν σφοδρές μάχες με τις δυνάμεις του στρατού, της χωροφυλακής και των μαυροσκούφηδων που βρίσκονταν σ' αυτήν. Μέχρι αργά το απόγευμα της 13ης Ιανουαρίου 1949, αφού εξουδετερώθηκαν όλες οι εστίες αντίστασης, κατελήφθη η πόλη.

Σοβαρές απώλειες σε νεκρούς και τραυματίες είχαν και οι δύο πλευρές. Όλα τα δημόσια κτίρια πυρπολήθηκαν και κατά τις μάχες κάηκαν σχεδόν τα μισά σπίτια της πόλης. Ακολούθως, ο Δ.Σ.Ε προέβη σε αναγκαστική επιστράτευση όλων των ικανών να φέρουν όπλα αγοριών και κοριτσιών. Μεγάλες ποσότητες πολεμικού υλικού των κυβερνητικών δυνάμεων περιήλθαν στα χέρια του. Την νύχτα της 14ης προς την 15η Ιανουαρίου 1949 ο Δ.Σ.Ε, πιεζόμενος παντοχόθεν, εγκατέλειψε την Νάουσα. Κατά τους υποχωρητικούς ελιγμούς του, με υπόδειξη Ναουσαίου αξιωματικού του, πέτυχε να αποφύγει βέβαια πανωλεθρία στο Μουχαρέμ Χάνι, με αλλαγή πορείας προς τον κάμπο της Πτολεμαΐδας.

Την 19η Ιανουαρίου 1949 δυνάμεις του Δ.Σ.Ε επιτέθηκαν στο Καρπενήσι, το κατέλαβαν και αποχώρησαν από αυτό την 22α του ιδίου μηνός. Την 12η Φεβρουαρίου 1949 δυνάμεις του Δ.Σ.Ε επιτέθηκαν κατά της Φλώρινας, χωρίς τελικά να κατορθώσουν να την καταλάβουν. Την 29η Αυγούστου 1949 από το Αρχηγείο του Δ.Σ.Ε δόθηκε εντολή στα τμήματά του να εγκαταλείψουν το ελληνικό έδαφος και να καταφύγουν προς τις γειτονικές χώρες Αλβανία και Βουλγαρία. Ο Εμφύλιος Πόλεμος έληξε με ήττα του Δ.Σ.Ε. Μικρά τμήματά του μόνο παρέμειναν στην Ελλάδα. Στη περιοχή της Νάουσας ένα τέτοιο τμήμα με επικεφαλής Ναουσαίο αξιωματικό, θα παραμείνει και θα δρα μέχρι τα μέσα Ιουνίου 1950. Ακολούθως, οι άνδρες του θα καταφύγουν στην Αλβανία και τη Βουλγαρία.

Το εργοστάσιο «Βέλλας Νάουσα» από τη δεκαετία του '60 και έπειτα

ΝΑΟΥΣΑ 1950 - 2012

Γράφει ο Δημήτρης Ευθ. Βλάχος, τέως Δήμαρχος Νάουσας

Λέγεται και είναι αλήθεια, ότι σε περιόδους ειρηνικές και ομαλότητας, ούτε ήρωες αναδεικνύονται ούτε μεγάλα γεγονότα συμβαίνουν. Η περίοδος 1950-2012 ήταν ειρηνική και αν εξαιρέσουμε την περίοδο της επάρατης χούντας (1967-1974), ήταν σχετικά ομαλή. Έτσι ούτε ήρωες είχαμε ούτε συνταρακτικά γεγονότα. Από μια άλλη όμως ματιά, τα πρώτα της χρόνια είναι τα πρώτα μετά τον εμφύλιο.

Η Νάουσα, ...όπως το είχε συνήθειο, μπαίνει στον εμφύλιο πόλεμο με όλες τις δυνάμεις της. Τα αποτελέσματα γνωστά. Διωγμοί, φυλακές, εξορίες για τους ηττημένους του εμφυλίου, ο φόβος του χωροφύλακα και ο κίνδυνος να σε «τυλίξουν σε μια κόλλα χαρτί» νο ελλοχεύει σε κάθε βήμα των ηττημένων. Όμως το χειρότερο απ' όλα ήταν η καταστροφή.

Η απόλυτη καταστροφή. Το 1950 η Νάουσα είναι ένας σωρός ερειπίων. Όλες οι υποδομές της κατεστραμμένες, σχολεία καμένα, το ίδιο η πλειονότητα των σπιτιών, το ίδιο τα εργοστάσια. Μοναδικός φάρος η γεωργία. Για να γίνει αντιληπτό από τους νεώτερους το μέγεθος της καταστροφής, αρκεί να πούμε ότι όλη η αγορά της Νάουσας, ήταν η σημερινή πλατεία Καρατάσιου (τότε Τρούμαν), περιμετρικά της οποίας το κράτος είχε ανεγείρει πρόχειρης κατασκευής μικρά καταστήματα, όπου εγκαταστάθηκαν το σύνολο σχεδόν των επαγγελματιών και βιοτεχνών. Ένα ανάλογο κτίριο, πολύ μεγαλύτερο φυσικά, κτισμένο στο σημερινό προαύλιο του 7ου Δημοτικού Σχολείου, ήταν το Δημαρχείο. Το κτίριο μετά το 1956 στέγαζε Νηπιαγωγείο και κατεδαφίσθηκε με περισσή ελαφρότητα από τους «άρχοντές» μας στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Εκείνους λοιπόν τους καιρούς αρχίζει η μεγάλη εποποιία της ανασυγκρότησης. Ήταν το πρώτο σημαντικό γεγο-

νός αυτής της περιόδου. Και οι ήρωες ήταν το σύνολο των Ναουσαίων.

Ι. Η ΝΑΟΥΣΑ ΑΝΑΣΤΑΙΝΕΤΑΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ

Οι ανάγκες ατέλειωτες και από πού να αρχίσεις. Όμως είμαστε έλληνες συνεπώς πρώτο μέλημα το σπίτι. Το 80% των κατοικιών ήταν σωρός ερειπίων. Η μεγάλη «φιλοδοξία» της εποχής ήταν «να στήσουμε δυο κεραμίδια να βάλουμε το κεφάλι μας από κάτω». Αρχίζει με ξέφρενους ρυθμούς η ανοικοδόμηση. Πολλές φορές με προσωπική εργασία. Πρώτη ύλη οι πουρόπετρες των καμένων σπιτιών και ίσως κάποια κολώνα από μπετόν, που τότε πρωτοεμφανίζεται στα ιδιωτικά κτίσματα.

Φτωχές κατασκευές, κακότεχνες, ασοβάτιστες εξωτερικά, κεραμοσκεπείς, χωρίς ταβάνι εσωτερικά και αν είχε πέσει πλάκα από μπετόν, χωρίς ξύλινο πάτωμα. Ελάχιστα από αυτά τα σπίτια υπάρχουν σήμερα και κανένα δεν χρησιμοποιείται. Όμως έγιναν η βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκε η αναζωογόνηση της Νάουσας. Θα αναρωτηθεί ο αναγνώστης που βρέθηκαν τα χρήματα.

Η Νάουσα πριν τον πόλεμο ήταν μια ευημερούσα πόλη. Χιλιάδες οι εργαζόμενοι στα εργοστάσια, με μια αναπτυγμένη γεωργία και την δενδροκομία να κάνει δειλά την εμφάνισή της, υπό την καθοδήγηση των ιταλών δενδροκόμων Βιγκάτο, που η οικογένεια Λαναρά είχε μετακαλέσει από την Ιταλία, για να δημιουργήσουν την πασίγνωστη «φάρμα Λαναρά» στην περιοχή του Σιδηροδρομικού Σταθμού. Όλα αυτά κάτι είχαν αφήσει στην «άκρη» για ώρα ανάγκης.

Επόμενο βήμα η επαναλειτουργία των μεγάλων εργοστασίων, τα οποία όπως ήταν φυσικό είχαν υποστεί μεγάλες καταστροφές. Ο Οργανισμός Χρηματοδοτήσεως Οικονομικής Αναπτύξεως (Ο.Χ.Ο.Α. που αργότερα μετεξελίχθηκε στην Ε.Τ.Β.Α.) με κονδύλια της Αμερικάνικης Βοήθειας, χρηματοδοτεί τις βιομηχανίες, που αποκαθιστούν τις καταστροφές και προμηθεύονται σύγχρονο μηχανολογικό εξοπλισμό.

Αρχίζει η ανάκαμψη, νέες θέσεις εργασίας δημιουργούνται και όλοι πια πιστεύουν ότι το κακό πέρασε. Όμως τα δάνεια του Ο.Χ.Ο.Α. είναι σε δολάρια, το 1953 η κυβέρνηση Παπάγου, με υπουργό συντονισμού τον Σπύρο Μαρκεζίνη, υποτιμά την δραχμή σε σχέση με το δολάριο κατά 50% και έτσι αυτομάτως διπλασιάζεται το χρέος προς τον Ο.Χ.Ο.Α.

Αυτό είναι αβάσταχτο και αρχίζει μια ραγδαία πτωτική πορεία των εργοστασίων. Οι εργάτες απλήρωτοι για μήνες, παίρνουν, έναντι του μισθού, μερικά μέτρα κασμήρι, μια κουβέρτα ή κάτι σχετικό, που προσπαθούν να το πωλήσουν για να πληρώσουν τον μπακάλη ή τον ψωμά. Το ευτύχημα είναι ότι οι εργάτες της Νάουσας δεν είναι προλετάριοι κατά την Μαρξιστική θεωρία, αλλά έχουν κάποια κομμάτια γης που τα καλλιεργούν και έχουν ένα πρόσθετο εισόδημα που τους επιτρέπει να επιβιώσουν. Η κατάσταση αυτή συνεχίζεται για αρκετά χρόνια και βυθίζει τη Νάουσα σε βαθιά ύφεση.

Όμως η πόλη μας είναι εφτάψυχη. Την ίδια αυτή περίοδο αρχίζει μια ξέφρενη ανάπτυξη της δενδροκαλλιέργειας, ενώ ιδρύονται η κονσερβοποιία «ΒΕΡΜΙΟΝ ΝΑΟΥΣΑ» και τα μεγάλα ψυγεία, με κεφάλαια της Α.Τ.Ε. με συνέπεια να γίνει η Νάουσα το μεγάλο εξαγωγικό κέντρο φρούτων. Ακολουθεί η δημιουργία δεκάδων μικρών ψυγείων μέσα στην πόλη και στην περιοχή του Σ.Σ.Ν. μεγάλες ιδιωτικές μονάδες ψύξης και διαλογής («ΤΡΑΜΕΛΚΟ», Χρυσοχόου, Γεωργιάδης-Ζαχαριάδης κλπ.). Όλα αυτά δίνουν μια ραγδαία ανάπτυξη στη Νάουσα. Την ίδια αυτή εποχή (τέλη δεκαετίας 1960, αρχές 1970) αρχίζει μια αναζωογόνηση της Βιομηχανίας.

Το εργοστάσιο «Λαναρά - Κύρτση» στις άκθες της Αράπιτσας

Τα εριουργεία Λαναρά μετεξελίσσονται σε νηματουργία βόμβακος, ενώ εισέρχεται στην παραγωγή η «ΒΕΤΛΑΝΣ ΝΑΟΥΣΑ» του Γρηγόρη Λαναρά, με τις κουβέρτες «Κρυλόρ» που κατακτούν τις αγορές της Ευρώπης, και το νηματουργείο του Γρηγόρη Βαρβαρέσου. Η Νάουσα δέχεται εργάτες από όλη την γύρω περιοχή και ιδίως από την Δυτ. Μακεδονία. Η λέξη ανεργία είναι άγνωστη, ενώ οι επιχειρήσεις κάνουν αγώνα για να βρουν εργατικά χέρια.

Για να γίνει αντιληπτό αυτό το τελευταίο αρκεί να αναφέρω το εξής περιστατικό. Το 1976 είναι το δεύτερο έτος της Δημαρχίας μου και έχουμε τεράστιο πρόβλημα εξεύρεσης εργατοτεχνιτών για τα δημοτικά έργα. Πλήρες αδιέξοδο.

Ένα καλοκαιρινό απόγευμα εκστρατεύω στους Προμάχους, το παλιό Μπάχοβο. Συγκεντρώνονται οι κάτοικοι του χωριού στην πλατεία και τους ζητώ να έλθουν να εργασθούν στη Νάουσα. Καμιά εικοσαριά οικοδόμοι δέχονται την πρόσκληση και έρχονται στη Νάουσα. Τους κοιμίζουμε πάνω από το δημοτικό θέατρο, εκεί που λίγους μήνες μετά κάναμε το Πολιτιστικό Κέντρο. Σε λιγότερο από ένα μήνα οι εργολάβοι ...εξαγόρασαν τους εργάτες με υψηλότερα μεροκάματα και ο Δήμος έμεινε και πάλι χωρίς εργάτες. Αυτό ήταν το πρώτο μεγάλο γεγονός της εξεταζόμενης περιόδου, που κατέταξε τη Νάουσα στις 2-3 πιο ευημερούσες πόλεις της Ελλάδας.

ΙΙ. Η ΝΑΟΥΣΑ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟ ΦΡΟΥΤΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Το δεύτερο που θέλω να αναφερεύσω ως σημαντικό είναι η ανάπτυξη της γε-

αριστερά: Οι εγκαταστάσεις του Αγροτικού Συνεταιρισμού Νάουσας δεξιά: Η βιομηχανία Βαρβαρέσου στη Στενήμαχο Νάουσας

ωργίας και των σχετιζόμενων με αυτήν επιχειρήσεων. Όπως ήδη προανέφερα η γεωργία την περίοδο αυτή αναπτύσσεται ραγδαία. Περνά μια περίοδο κρίσης, με κύριο χαρακτηριστικό της «τα ανοιχτά κι αζύγιαστα», όπως με πικρό χιούμορ χαρακτήριζαν οι παραγωγοί τις συναλλαγές τους με τους εμπόρους, αλλά το 1965 ιδρύεται η «Φρουτένωση», που συγκεντρώνει το σύνολο των παραγωγών της Νάουσας και σημαντικό μέρος των παραγωγών 9 χωριών (Κοπανός, Χαρίεσσα, Μαρίνα, Επισκοπή, Αγγελοχώρι, Πολυπλάτανος, Μονόσπιτα, Στενήμαχος, Λευκάδια). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εκλογικευτεί η εμπορία των φρούτων και να αυξηθούν ραγδαία οι εξαγωγές.

Στον οδικό άξονα Βέροια-Νάουσα-Σκύδρα, ιδρύονται δεκάδες επιχειρήσεις εξαγωγών και εγκαταστάσεις ψυγείων, συσκευαστηρίων, παραγωγής πάγου και κονσερβοποιεία, όπου απασχολούνται χιλιάδες εργάτες, κυρίως γυναίκες. Όμως η κορωνίδα όλων αυτών ήταν η ίδρυση της «ΕΛΛΑΣ ΦΡΟΥΤ», μιας εταιρίας στην οποία συμμετείχαν η «Φρουτένωση», η «Φρουτοκηπευτική Σκύδρας» και ένα τμήμα της Ε.Γ.Σ. Έδεσσας, με έδρα τη Νάουσα. Η Βέροια ως συνήθως απουσίαζε. Αφορμή η απόφαση κάποιων ανόητων εθναμυντόρων, της Ασφάλειας και της Νομαρχίας, να παύσουν τον πρόεδρο της «Φρουτένωσης» Θόδωρο Τσάτσα, έναν άνθρωπο σώφρονα και μετριοπαθή, «δια λόγους δημοσίας τάξεως και ασφαλείας».

Η εξέλιξη της εταιρίας αυτής ήταν ραγδαία. Τον πρώτο κιόλας χρόνο ήλεγχε το 80% των εξαγωγών ροδακίνων, άνω του 50% των βερίκοκων της Κορινθίας και είχε μεγάλα όνειρα. Την διέλυσαν οι ανεγκέφαλοι της χούντας, με προτροπή κάποιων εξαγωγέων που ονειρεύονταν τις εποχές της ασυδοσίας, πράγμα που το κατάφεραν την εποχή της χούντας. Στην διάρκεια της χούντας οι συνεταιρισμοί τελούν υπό αυστηρή κηδεμονία των καραβανάδων και φυσικά φυτοζωούν.

Με την μεταπολίτευση η κατάσταση αλλάζει, αλλά τα «αστέρια» της χούντας εξακολουθούν να ηγεμονεύουν στην κρατική μηχανή και πάνω κάτω συνεχίζεται το ίδιο καθεστώς εκμετάλλευσης των παραγωγών. Το 1976 τα ροδάκινα πάνε κατά κρημνού. Αρχίζουν κάποιες διαμαρτυρίες, χωρίς αποτέλεσμα. Στα τέλη Ιουνίου γίνεται μια σύσκεψη των αγροτικών συλλόγων Ημαθίας, Πέλλας και Πιερίας στο Δημαρχείο της Νάουσας και αποφασίζεται μεγάλη πορεία προς την Θεσσαλονίκη. Η κινητοποίηση είχε τεράστια συμμετοχή. Η Νάουσα είναι και σε αυτόν τον τομέα πρωτοπόρος. Χιλιάδες αγροτικά, τρακτέρ και φορτηγά κατακλύζουν τον δρόμο προς Θεσσαλονίκη.

Στην παλιά γέφυρα του Αξιού, μετά τη Νέα Χαλκηδόνα, είναι παρατεταγμένες ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις και δυο γκρέιντερ δεν επιτρέπουν την είσοδο στην γέφυρα. Με τον τρόπο αυτό, η αστυνομία «διδάσκει» στους αγρότες τον αποκλεισμό των αστικών κέντρων, θέλοντας να αποφύγει την πορεία στην πόλη. Τελικώς η κινητοποίηση λήγει με θρίαμβο των αγροτών. Ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής επιδοτεί τις εξαγωγές ροδακίνων με 350.000.000 δρχ. και σώζεται το ροδάκινο, αλλά ταυτόχρονα αρχίζει μια ανοδική πορεία. Αρκεί να σημειώσω ότι το 1977 εξήχθησαν στις αγορές της Ευρώπης 150.000 τόνοι ελληνικών ροδακίνων, εξοβελίζοντας τα Ιταλικά.

Τελειώνοντας αυτό το κεφάλαιο θέλω να επισημάνω ότι εκείνη την εποχή, με κέντρο τη Νάουσα και εμπροσθοφυλακή το «ΒΕΡΜΙΟ-ΝΑΟΥΣΑ» αναπτύσσεται η κονσερβοποιία που καθιστά την Ελλάδα την πρώτη παγκόσμια εξαγωγική δύναμη στις κομπόστες ροδακίνου μέχρι και σήμερα. Επίσης στον οδικό άξονα Βέροιας Νάουσας Σκύδρας και κυρίως περί τον Κοπανό ιδρύονται δεκάδες εγκαταστάσεις ψυγείων, διαλογητηρίων και παγοποιείων, με συνέπεια η περιοχή μας να γίνει το κέντρο

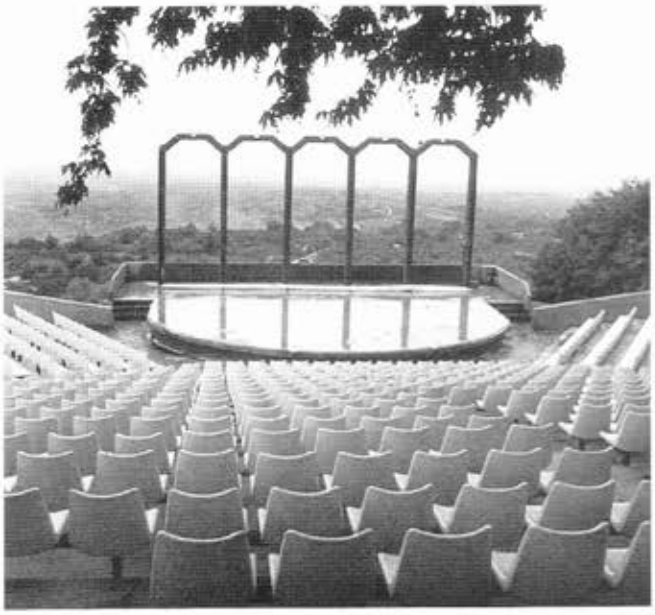

Τα Θερινό Δημοτικό Θέατρο και το συγκρότημα του Πολιτιστικού Κέντρου, συνέβαλαν στην έκρηξη του πολιτισμού στη Νάουσα

όπου μεταφέρονται, ψύχονται, διαλέγονται συσκευάζονται και εξάγονται το σύνολο σχεδόν της παραγωγής βερίκοκων, πορτοκαλιών και άλλων οπωροκηπευτικών.

Θα ήταν σημαντική παράλειψη αν δεν ανέφερα τον τομέα της αμπελουργίας και οινοποιίας. Τα τελευταία χρόνια του 20ου και τα πρώτα του 21ου αιώνα ιδρύονται πρότυπα μικρά οινοποιεία, που φέρνουν τη Νάουσα στην πρωτοπορία της παραγωγής εκλεκτών οίνων.

III. Η ΝΑΟΥΣΑ ΦΑΡΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Το τρίτο σημαντικό γεγονός της εξεταζόμενης περιόδου είναι ο πολιτισμός ή για την ακρίβεια η πολιτιστική έκρηξη της Νάουσας κατά την περίοδο αυτή. Είναι αλήθεια ότι η Νάουσα είχε πάντα μια πολιτιστική πρωτοπορία στην περιοχή. Αλλά αυτό που συνέβη την 16ετία 1975-1990 είναι πρωτοφανές. Όλα ξεκινούν με την αγορά του συγκροτήματος του Δημοτικού Θεάτρου από την χήρα του αείμνηστου Γρηγορίου Τρόμπακα.

Γίνονται οι ανάλογες διαμορφώσεις και προσαρμογές και αρχίζει η λειτουργία Κινηματογραφικής Λέσχης, εντευκτηρίου, αίθουσας πολλαπλών χρήσεων, την ευθύνη της οποίας αναλαμβάνει ο Σύλλογος Ναουσαίων Φοιτητών, χώρος εικαστικών εκθέσεων και πάνω απ' όλα του Λαϊκού Πανεπιστημίου. Ήταν η πανελλήνιως κορυφαία πολιτιστική δημιουργία. Οι μεγαλύτεροι έλληνες διανοητές και επιστήμονες θεωρούσαν ύψιστη τιμή να προσκληθούν και να διδάξουν εδώ. Κάθε εβδομάδα στην αίθουσα εκδηλώσεων γίνονταν το αδιαχώρητο, με ένα ακροατήριο γεμάτο πάθος, απορίες, δίψα για μάθηση, αλλά μερικές φορές και έτοιμο για συγκρούσεις, όμως πάντα με σεβασμό στον διδάσκοντα, αλλά και στην αντίθετη άποψη.

Η Νάουσα εκείνα τα χρόνια ήταν ένα καμίνι μάθησης. Κράτησε περί τα 6 χρόνια. Από το 1982 άρχισε να φυλλορροεί, για δυο κυρίως λόγους. Το 1981 με την κυβερνητική αλλαγή, το Υπουργείο Πολιτισμού μας «καπέλωσε» και με το πρόσχημα της επέκτασής του σε όλη την Ελλάδα, επέλεγε ομιλητές με αδρή αμοιβή και συνήθως «τενεκέδες» κομματόσκυλα. Παράλληλα το ΚΚΕ και η ΚΝΕ είχε εισέλθει σε φάση απομονωτισμού, θεωρώντας ότι κατείχε την μοναδική αλήθεια. Έτσι έστελνε στα μαθήματα εντεταλμένους «εξυπνάκηδες» για να αποδοκιμάσουν όποια γνώμη ήταν αντίθετη με την γραμμή, αλλά και τον φορέα της.

Το 1980 με «μαγιά» ένα κληροδότημα του ελληνοαμερικάνου Θ. Μπουρδάνου, κατασκευάστηκε το μέγαρο της Εστίας Μουσών, όπου άρχισε να λειτουργεί το Δημοτικό Ωδείο και η Σχολή Μπαλέτου και στεγάζεται η Χορωδία του σωματείου Ωδείο Ναούσης. Στην ίδρυσή του Δημοτικού Ωδείου σημαντική ήταν η συνεισφορά του Νίκου Ταούλα και στην λειτουργία του Νίκου Καλλιδάκη. Όμως η έκρηξή του έγινε όταν ανέλαβε πρόεδρος ο Κώστας Μπασιακούλης. Στελεχώθηκε με κορυφαίους μουσικούς, έλληνες και ξένους, έφθασε να έχει 600 μαθητές, αναγνωρίσθηκε ως ένα από τα καλύτερα δημοτικά ωδεία της Ελλάδας, ενώ διοργάνωνε κορυφαίες μουσικές εκδηλώσεις, με καλλιτέχνες παγκόσμιου βεληνεκούς, έλληνες και ξένους.

Το 1981 ανακατασκευάσθηκε (το κτίριο ήταν δωρεά Τουρπάλη που είχε καεί κατά τον εμφύλιο) και τέθηκε σε λειτουργία η Δημοτική Βιβλιοθήκη, με πολλές χιλιάδες τίτλους βιβλίων και ανάλογη στελέχωση. Τέλος το 1985 άρχισε να λειτουργεί το Ανοικτό Δημοτικό θέατρο με 1.100 θέσεις, στα πρανές του Δημοτικού Πάρκου «Κιόσκι». Δεκάδες σπουδαίοι μουσικοί, ορχήστρες, θίασοι, χορευτικά συγκροτήματα από όλο τον κόσμο το φεστιβάλ του «ΠΥΡΣΟΥ» και οι εκδηλώσεις του Λ.Ε.Ν. και των Συλλόγων «Γενίτσαροι και Μπούλες» έκαναν τη Νάουσα πρωτοπόρο και στον τομέα αυτό. Ο Μάνος Χατζηδάκης ήταν ο πρώτος των κορυφαίων που έδωσε

συναυλία. Τυχεροί όσοι ήταν παρόντες.

Η θεατρική Ομάδα του Πολιτιστικού Κέντρου συγκεντρώνει τη νεολαία της πόλης μας, ανεβάζει πλήθος έργων του ελληνικού και παγκόσμιου ρεπερτορίου, συνεργάζεται με διακεκριμένους σκηνοθέτες, αλλά ταυτόχρονα «παράγει» δικούς μας, σκηνοθέτες και ηθοποιούς. Συμμετέχει σε μεγάλα φεστιβάλ και κερδίζει βραβεία.

IV. Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, Η ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΑ, ΟΙ ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Η Νάουσα δεν είχε παράδοση στον Τουρισμό. Αν εξαιρέσεις κάποιους παραθεριστές της προπολεμικής περιόδου, που έρχονταν στη Νάουσα για να αποφύγουν τα κουνούπια του κάμπου και την ελονοσία, σπάνια έβλεπες περιηγητή. Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια με την υποτυπώδη λειτουργία του χιονοδρομικού κέντρου στο Σέλι, αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρώτοι επισκέπτες-χιονοδρόμοι, κυρίως μέλη της αθηναϊκής «αριστοκρατίας», που είχαν εμπειρίες από Ελβετία. Να σημειώσω ότι αυτά τα χρόνια (1950-1960) το Σέλι είναι απολύτως συνδεδεμένο με τη Νάουσα, δεδομένου ότι οι Ναουσαίοι του Ε.Ο.Σ. είναι οι δημιουργοί του Χ.Κ.

Οι γείτονές μας από την Βέροια, με εξαίρεση κάποιους φανατικούς της χιονοδρομίας, εμφανίζονται αργότερα, όταν η χιονοδρομία είχε αρχίσει να κατακτά ευρύτερα στρώματα και πλέον είχε αρχίσει να έχει οικονομικό ενδιαφέρον. Έτσι αρχίζει μια σύγκρουση μεταξύ Νάουσας και Βέροιας, με νικήτρια την Βέροια, δεδομένου ότι Γ.Γ. Αθλητισμού διορίζει σχεδόν αποκλειστικά κατοίκους της Βέροιας στην διοίκηση του Εθνικού Χιονοδρομικού Κέντρου και διανοίγεται και ασφαλτοστρώνεται δρόμος από Βέροια προς Σέλι και έτσι η Νάουσα αποκόπτεται de facto από το δημιούργημά της. Να σημειώσω ότι ο από προπολεμικά διανοιγμένος δρόμος Νάουσα Σέλι, ασφαλτοστρώνεται πολύ αργότερα.

Όμως οι Ναουσαίοι δεν παραμένουν στην σύγκρουση. Το «επαναστατικό» DNA τους ενεργοποιείται και στις αρχές της δεκαετίας του 1970 ο ΕΟΣ (πρόεδρος Μιχ. Ξανθίδης) επιλέγει την περιοχή των 3-5 Πηγαδιών και της Ντορντόπολης για την ίδρυση νέου Χ.Κ. και αρχίζουν οι πρώτες εργασίες (διάνοιξη πίστας, ανέγερση καταφυγίου, συρόμενο λιφτ κλπ). Το 1975 αναλαμβάνει η πρώτη μεταχουντική και δημοκρατικά εκλεγμένη δημοτική αρχή (δήμαρχος ο υπογράφων), ενστερνίζεται τα οράματα του ΕΟΣ και σε αγαστή (αρχικά) συνεργασία, αρχίζει η ραγδαία ανάπτυξη του Χ.Κ., με την βοήθεια καλών φίλων μας (εξέχοντες ο Νίνος Τζήκας, ο Γιώργος Λιάνης-ο Ναουσαίος και άλλοι).

Οι εγκαταστάσεις τεχνητής χιόνωσης στα 3-5 Πηγάδια, μοναδικές στην Ελλάδα

Τελειώνει και εξοπλίζεται το μεγάλο καταφύγιο-ξενοδοχείο, εγκα-θίσταται ο μεγαλύτερος στον ελλαδικό χώρο (τότε) αναβατήρας και άλλοι συρόμενοι, αναγείρονται το σαλέ στα 5 Πηγάδια, κτιριακό συγκρότημα ξενοδοχείου, εστιατορίου, αναψυκτηρίου, με κλειστή πισίνα, διανοίγονται νέες πίστες και το μέγιστο, εγκαθίσταται σύστημα τεχνητής χιόνωσης (εγκαινιάζεται το 2002) υπερσύγχρονο και το μοναδικό στην Ελλάδα.

Όλα αυτά, επενδύσεις πολλών εκατομμυρίων ευρώ, φέρνουν το Χ.Κ. στην κορυφή των ελληνικών, προσελκύουν χιλιάδες επισκέπτες και καθιστούν τη Νάουσα το καρυφαίο προπονητικό κέντρο της χώρας μας. Μετά από την επιτυχία αυτή δραστηριοποιείται και ο ιδιωτικός τομέας, που μετατρέπει την Κουτσούφλιανη σε σύγχρονο τουριστικό και προπονητικό θέρετρο.

Παράλληλα πάει και η αξιοποίηση του άλσους Αγίου Νικολάου. Διαμόρφωση της έκτασης με σεβασμό στο περιβάλλον, τεράστια παιδική χαρά, εκτροφείο πέστροφας και λίμνη ψαρέματος, διαμόρφωση πεζοδρόμων, γήπεδο ποδοσφαίρου, γήπεδα αθλοπαιδιών, σύγχρονα γήπεδα τένις και το πλέον σύγχρονο κλειστό κολυμβητήριο ολυμπιακών διαστάσεων.

Όμως πάνω από όλα αυτά δημιουργείται το ξενοδοχειακό συγκρότημα «ΒΕΡΜΙΟΝ» με 75 δωμάτια και σουίτες, αίθουσα συνεδρίων, εστιατόριο, καφετέρια, γυμναστήριο κλπ. Το συγκρότημα αυτό γίνεται η ναυαρχίδα της τουριστικής ανάπτυξης της Νάουσας. Η διοίκηση και διαχείριση γίνεται από Δημοτική Επιχείρηση, η οποία είναι η μοναδική στην Ελλάδα επιχείρηση του δημόσιου τομέα που λειτουργεί άψογα και με κέρδη.

Αλλά το σημαντικότερο είναι ότι, σε συνεργασία με την ΔΕΤΑΒ των 3-5 Πηγαδιών, αναγορεύεται στο μεγαλύτερο

Το ξενοδοχείο «Βέρμιον» στον Άγιο Νικόλαο, πόλος έλξης χιλιάδων τουριστών

προπονητικό κέντρο της χώρας, ενώ τον Άγιο Νικόλαο τον επισκέπτονται πάνω από 1.000.000 άνθρωποι κάθε χρόνο. Όλα αυτά γίνονται η «μαγιά» για την ανάπτυξη δεκάδων μικρών ξενοδοχείων, ταβερνών κλπ. που ιδρύουν ιδιώτες.

Στον τομέα αυτό είναι σημαντική η προσφορά των οινοποιείων που ιδρύονται από ιδιώτες και δρουν συναγωνιστικά με την μεγάλη οινοποιητική βιομηχανία του Μπουτάρη και αυτήν του συνεταιρισμού «ΒΑΕΝΙ». Ο οινικός τουρισμός, χωρίς να το πολυκαταλάβουμε, γίνεται σημαντικός παράγοντας ανάπτυξης. Τα μικρά οινοποιεία, όλα ιδιοκτησίας Ναουσαίων, είναι μικρά αμπελουργικά και οινικά μουσεία και πρατήρια οίνων επωνύμων και υψηλής ποιότητας, δεχόμενα χιλιάδες επισκέπτες.

Στους Γιαννίτσαρους και τις Μπούλες δεν κάνω ιδιαίτερη μνεία, μολονότι συνέβαλαν σημαντικά σε αυτόν τον τομέα και τούτο διότι είναι μια σταθερή και διαχρονική αξία αιώνων και όχι δημιούργημα της εξεταζόμενης περιόδου.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει και στις αρχαιότητες. Ο καθηγητής Πέτσας είχε ανακαλύψει την Σχολή Αριστοτέλους, όμως παρά τα κατά καιρούς συνέδρια, μικρού είναι αλήθεια βελτνεκούς, η Σχολή δεν βγαίνει από την αφάνεια. Η αρχαιολογική υπηρεσία κάνει κάποιες σημαντικές παρεμβάσεις που αναδεικνύουν το τοπίο, αλλά πλέον τούτου ουδέν. Η έκρηξη του παγκόσμιου ενδιαφέροντος για την Σχολή γίνεται τον Σεπτέμβριο του 2001. Ο Δήμος Νάουσας σε συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο διοργανώνουν ένα παγκόσμιο συνέδριο με θέμα «Ο Αριστοτέλης Σήμερα» στο οποίο συμμετέχουν οι κορυφαίοι Αριστοτελιστές από όλο τον κόσμο. Η λαμπρή έναρξη γίνεται στη σχολή. Αυτό έχει ως συνέπεια να ακουστεί στα πέρατα της γης ότι στη Νάουσα υπήρξε η σχολή, όπου ο Αριστοτέλης δίδαξε τον Μέγα Αλέξανδρο.

Το επόμενο μεγάλο βήμα ήταν το Πολιτιστικό Κέντρο της Σχολής Αριστοτέλους, δωρεά του μεγάλου ευεργέτη της Νάουσας αείμνηστου Χρήστου Λαναρά, που φέρνει στη Νάουσα συνέδρια και εκδηλώσεις. Ατυχώς τα τελευταία 1-2 χρόνια και αυτό το συγκρότημα ουσιαστικά εγκαταλείφθηκε από τον Δήμο μας και μαραζώνει στην απραξία.

Έτσι η Νάουσα το δεύτερο ήμισυ του 20ου αιώνα μπαίνει πλησίστια στον τομέα του τουρισμού, με ευεργετικές επιπτώσεις στην οικονομική της ζωή και την απασχόληση, που αντισταθμίζουν κατά ένα ποσοστό τις απώλειες από την πτώση της βιομηχανίας.

V. Η ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ 2ου ΑΙΩΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ

Η 17η Οκτωβρίου 2012 είναι η πρώτη ημέρα του 2ου αιώνα της ενσωμάτωσης της Νάουσας στο ελληνικό κράτος. Ο 1ος αιώνας ξεκίνησε αισιόδοξα, με όνειρα για τα καλλίτερα. Και τα καλλίτερα ήλθαν. Παρά τους πολέμους, τον εμφύλιο, τις διώξεις, η Νάουσα έκανε άλματα, που την τοποθέτησαν στην πρωτοπορία των ελληνικών πόλεων.

Όμως τελείωσε άσχημα. Η κραταιά βιομηχανία της κατέρρευσε μέσα σε λιγότερο από 15 χρόνια. Η αρχή έγινε με την «ΥΦΕΝ», την «ΒΕΤΛΑΝΣ ΝΑΟΥΣΑ» και την «ΠΕΛΛΑ ΟΛΥΜΠΟΣ» το 1990. Αποτέλεσμα άνω των 900 άνεργοι. Ακολούθησε η πρωτοπόρα κονσερβοποιία «ΒΕΡΜΙΟΝ ΝΑΟΥΣΑ». Στη συνέχεια η «ΤΡΙΚΟΛΑΝ», η βιομηχανία ενδυμάτων του ομίλου Λαναρά. Άλλοι 800 άνεργοι. Και ο κύκλος κλείνει (;) με τα «ΚΛΩΣΤΗΡΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ» και τις θυγατρικές της, που αφήνουν άλλους 700 ανέργους.

Έτσι καταρρέουν επιχειρηματικές «αυτοκρατορίες» με ζωή πολλών δεκαετιών και τεράστια συμβολή τόσο στην τοπική όσο και στην εθνική οικονομία. Ήταν οι βιομηχανίες που προσέδωσαν στη Νάουσα τον τίτλο «Μάντσεστερ της Ελλάδας» Απομένει η «ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ» Α.Ε. να φυλάσσει θερμοπύλες, ελπίζουμε για πολλά ακόμη χρόνια.

Ο 2ος αιώνας ξεκινά χωρίς παλμό μέσα σε ένα κλίμα μιζέριας, που αντανακλά και την εθνική κατάθλιψη.

Όμως η Νάουσα είναι πλούσια, έχει ανθρώπους εργατικούς και δημιουργικούς, έχει υποδομές τεράστιες, που και αν σήμερα μαραζώνουν, εν τούτοις αποτελούν ένα κεφάλαιο που μας αφήνει τεράστια αποθέματα αισιοδοξίας. Αρκεί να μην ξεπουληθούν, μέσα στα πλαίσια της νεοφιλελεύθερης λαίλαπας που μαστιγώνει τον κόσμο, την Ελλάδα, αλλά φαίνεται πως συγκινεί και τους άρχοντές μας.

Παρ' όλα αυτά ας είμαστε αισιόδοξοι. Η Νάουσα θα ξαναβρεί τους δρόμους της ανάπτυξης και της ευημερίας. Η ιστορία της το αποδεικνύει. N

Μπουλούκι του 1961 με τον Τρύφων Χατζηστεφάνου, πρωτεργάτη της ανάπτυξης του τόπου «Μπουλές» το 1955

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Γράφει ο Νίκος Καλλιδάκης

Εάν μια επαρχιακή πόλη πρέπει να αισθάνεται και να είναι περήφανη για την πολιτιστική της δραστηριότητα από τις αρχές του εικοστού αιώνα και μέχρι σήμερα αυτή αναμφισβήτητα είναι η ΝΑΟΥΣΑ, η όμορφη πόλη των νερών, του πολιτισμού και της παράδοσης, με τις ποικίλες δραστηριότητες των κατοίκων της στη ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ-ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ-ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑ (ΟΙΝΟΠΟΙΪΑ) και σε άλλα είδη αγροτικής παραγωγής (ΜΗΛΟ-ΡΟΔΑΚΙΝΟ-ΑΧΛΑΔΙ, κλπ.) καθώς και στο εμπόριο.

Η παραγωγική όμως δραστηριότητα των κατοίκων και γενικά αυτών που απασχολούνται με κάθε είδους εργασία συνοδεύτηκε, με μια σειρά παράλληλων δραστηριοτήτων πολιτιστικού ή αθλητικού χαρακτήρα μέσα από τη δημιουργία διαφόρων συλλόγων και σωματείων που καλλιεργούσαν τη μουσική, το θέατρο, τα παραδοσιακά τραγούδια και τους χορούς και κάθε άλλη μορφή πολιτισμού αλλά και τον αθλητισμό (ποδόσφαιρο, στίβο, κλπ.). Από καταγεγραμμένα στοιχεία και από δημοσιεύσεις αλλά και αφηγήσεις παλαιοτέρων συμπολιτών μας γνωρίζουμε ότι στις αρχές του 20ου αιώνα, πριν την απελευθέρωση του 1912, υπήρχαν στη Νάουσα πολυμελή μουσικά σχήματα με τη μορφή Φιλαρμονικών ορχηστρών που ασχολούνταν και με το θέατρο.

Μετά την απελευθέρωση, στη δεκαετία του 1920 δημιουργούνται και αναπτύσσονται ξανά κάποιες δραστηριότητες κυρίως στη μουσική, στο χορό,

το θέατρο και το ποδόσφαιρο. Δημιουργείται τότε από φιλόμουσους νέους της εποχής ο σύλλογος «ΠΡΟΟΔΟΣ» (1923) με μπάντα αλλά και με μικρή συμφωνική ορχήστρα. Ο σύλλογος «ΑΘΗΝΑ» (1924) επίσης με μπάντα και ομάδα ποδοσφαίρου. Η πρώτη μαντολινάτα με μαέστρο τον Αλέκαντη (Απόστολο Κουϊμτζή) συγκροτείται το 1925. Το 1924 γεννιέται ένας άλλος σύλλογος ο «ΑΚΡΙΤΑΣ» από ομάδα ποντίων προσφύγων που στην αρχή λειτούργησε σαν φορέας που θα διατηρούσε την παράδοση τον αλησμόνητων πατρίδων και θα φρόντιζε για την ψυχαγωγία των μελών του και όχι μόνο. Με την πάροδο του χρόνου (1927) ο ίδιος σύλλογος δημιουργεί ποδοσφαιρική ομάδα καθώς και θεατρική με πλούσια δράση τόσο στο αθλητισμό όσο και στο θέατρο με πλειάδα εμφανίσεων και παραστάσεων που φτάνουν μέχρι το 1962 περίπου.

Το 1924 δημιουργείται ο αθλητικός σύλλογος «ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ» ο οποίος λίγο αργότερα, πέρα από την ποδοσφαιρική ομάδα που είχε συστήσει, δημιούργησε και θεατρική ομάδα, που με τα έργα ανέβασε στη σκηνή άφησε εποχή. Είναι πολλοί αυτοί που θυμούνται και νοσταλγούν εκείνες τις παραστάσεις. Αργότερα δημιουργείται άλλος ποδοσφαιρικός σύλλογος ο «ΑΧΙΛΛΕΑΣ» (1935) που μπαίνει δυναμικά στο προσκήνιο του αθλητισμού στην πόλη μας.

Με την πάροδο του χρόνου, το 1962 οι τρεις σύλλογοι ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ, ΑΚΡΙΤΑΣ και ΑΧΙΛΛΕΑΣ διαλύθηκαν μαζί με τις ποδοσφαιρικές τους ομάδες, και με την ένωση που επακολούθησε αποτέλεσαν την ομάδα του «ΠΑΝΑΟΥΣΑΪΚΟΥ» και αργότερα τη «ΝΑΟΥΣΑ», όπως καθιερώθηκε και υπάρχει μέχρι σήμερα.

Η αγάπη για το βουνό και ιδιαίτερα για την φύση και τις χιονοδρομίες, οδήγησαν στις 10 Οκτωβρίου του 1932 μία ομάδα φίλων, στην ίδρυση του Ελληνικού Ορειβατικού Συνδέσμου (Ε.Ο.Σ Νάουσας). Στην ιστορία του έχει διοργανώσει με επιτυχία τους πρώτους Πανελλήνιους Αγώνες Χιονοδρομίας (ΠΑΧ) στο Σέλι το 1937 και τα τελευταία 25 χρόνια διοργανώνει ανελλιπώς στα 3-5 Πηγάδια τους ΠΑΧ Δρόμων Αντοχής και Καταβάσεων. Από το 1953 έως σήμερα πάρα πολλοί αθλητές του Ε.Ο.Σ. Νάουσας αναδείχθηκαν Πρωταθλητές Ελλάδας στο σκι.

Ξαναγυρνώντας και πάλι στα προηγούμενα χρόνια, στην περίοδο Κατοχής σημειώνουμε μια αξιοζήλευτη δραστηριότητα.. Έτσι με πρωτοβουλία Ναουσαίων, επίλεκτων μελών ομάδων που απασχολήθηκαν στα προηγούμενα χρόνια με τη μουσική ή το θέατρο, δημιουργείται και οργανώνεται συμφωνική ορχήστρα με την επωνυμία Σύλλογος Νέων «ΟΡΦΕΥΣ», με μαέστρο στην αρχή κάποιον ονόματι Καράγια και αργότερα με τον Μαρίνο Βασιλειάδη. Ο Δημήτρης Βαρβέρης ιδρύει και διευθύνει ως μαέστρος διάφορες χορωδίες, ήδη από το 1932 μέχρι το τέλος της Κατοχής. Τα μουσικά αυτά σχήματα ψυχαγωγούσαν τους Ναουσαίους αλλά και τους κατοίκους άλλων γειτονικών πόλεων (Έδεσσα-Βέροια-Γιαννιτσά κ.ά.).

Τα μέλη των χορωδιών αυτών συνέχισαν να προσφέρουν και στα επόμενα χρόνια μέχρι και το 1951 όταν δημιουργήθηκε το Μουσικό Σωματείο «ΩΔΕΙΟ ΝΑΟΥΣΗΣ», το οποίο το 1952 επισημοποιήθηκε πλέον με καταστατικό, το οποίο επικύρωσε στο Πρωτοδικείο Βέροιας ο νέος τότε δικηγόρος και πρώτος πρόεδρος του ΩΔΕΙΟΥ Άγγελος Βαλταδώρος. Αυτός, μαζί με μια ομάδα φιλόμουσων ξαναοργανώνουν τη χορωδία, που πλαισιώθηκε από όλα τα μέλη των χορωδιών που λειτούργησαν από το 1932 και έως την αναγνώριση του ΩΔΕΙΟΥ ΝΑΟΥΣΗΣ. Σιγά-σιγά στη χορωδία και στη Μαντολινάτα που ξαναοργανώθηκε κι αυτή εντάχθηκαν και νέα μέλη που ήθελαν να προσφέρουν στο χορωδιακό τραγούδι στη Μαντολινάτα και γενικά στη εξέλιξη του σωματείου. Στα επόμενα χρόνια το ΩΔΕΙΟ έγινε γνωστό στο πανελλήνιο με πάρα πολλές εμφανίσεις σε αρκετές πόλεις της χώρας μας, αλλά και στο εξωτερικό, και με συμμετοχές σε φεστιβάλ και συναντήσεις χορωδιών με πάρα πολλά βραβεία και επαίνους. Το ΩΔΕΙΟ ΝΑΟΥΣΗΣ με την πολυετή δράση του στο χορωδιακό τραγούδι με τα μουσικά του τμήματα πιάνου – κιθάρας και μαντολίνου έγινε ο προάγγελος για τη δημιουργία του Δημοτικού Ωδείου αναπτύσσοντας ακόμα περισσότερο τη μουσική παιδεία.

Ακολουθεί η δημιουργία της «ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» (1958) η οποία πλαισιώθηκε από τα μέλη που συμμετείχαν στις μουσικές μπάντες που αναφέρθηκαν. Και στα επόμενα χρόνια δημιουργήθηκε φυτώριο από νέα παιδιά της εποχής και από τότε και μέχρι σήμερα έχει να επιδείξει μια αξιοζήλευτη δράση με πάρα πολλές εμφανίσεις, συναυλίες και συμμετοχές σε φεστιβάλ και συναντήσεις φιλαρμονικών και βρίσκεται μέχρι σήμερα, παρά τις δυσκολίες και τα προβλήματα των καιρών, σε συνεχή άνοδο και σε δυναμικό, όσον αφορά στα παιδιά που την πλαισιώνουν, αλλά και σε κοινωνικές συμμετοχές. Η Φιλαρμονική αφού ανανεώθηκε στα επόμενα χρόνια σε ανθρώπινο δυναμικό και σε όργανα κάλυπτε και καλύπτει όλες τις εκδηλώσεις (εθνικές και θρησκευτικές εορτές) καθώς δίνει και ετήσιες συναυλίες με ποικίλο πρόγραμμα.

Περνώντας τα χρόνια και μεγαλώνοντας η πόλη μας, αφού επούλωσε τις πληγές της από τους πολέμους και τις άλλες καταστροφές που υπέστη, και αναβιώνει το παλιό έθιμο «ΜΠΟΥΛΕΣ», συνεχίζοντας την παράδοση που για αρκετά χρόνια είχε σταματήσει λόγω των γεγονότων της κατοχής και του εμφυλίου. Η επανασύσταση των μπουλουκιών έγινε στο τέλος του 1954 με αρχές του 1955 (εμφάνιση στις Απόκριες του ίδιου έτους) από τον τότε δήμαρχο Αλέξανδρο Χωνό ώστε οι Ναουσαίοι, αλλά και χιλιάδες ξένοι επισκέπτες, απόλαυσαν όχι μόνο τα μπουλούκια με τις Μπούλες, αλλά και μια από τις λαμπρότερες απόκριες που έζησε πότε η πόλη μας, όπου πήραν μέρος και αρκετά σατυρικά συγκροτήματα από παλαιούς καρναβαλιστές.

Αργότερα, τη δεκαετία του '70 ιδρύεται και ο σχετικός σύλλογος με το όνομα «ΓΕΝΙΤΣΑΡΟΙ ΚΑΙ ΜΠΟΥΛΕΣ», με άμεσο σκοπό την καλύτερη προστασία του εθίμου και τη σωστότερη προβολή του. Στη διάρκεια της δραστηριότητάς του έχει συμμετάσχει σε πολλές εκδηλώσεις

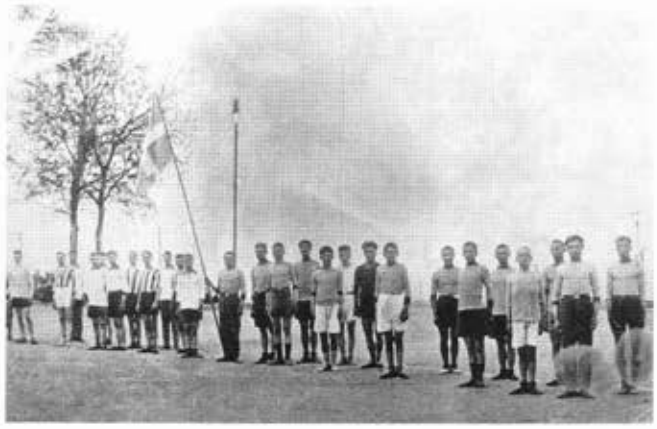

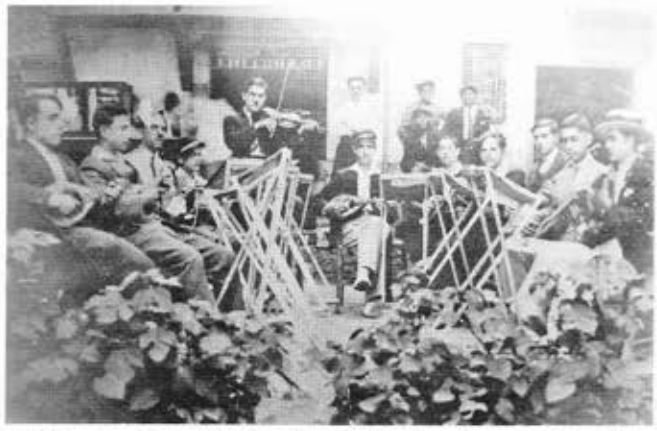

επάνω αριστερά: Ποδοσφαιρικός αγώνας μεταξύ των ομάδων Ακρίτας-Ολυμπιακός το 1928 επάνω δεξιά: Η ποδοσφαιρική ομάδα του Ολυμπιακού Νάουσας το 1928 κάτω αριστερά: Η φιλαρμονική του Φιλοπρόοδου Συλλόγου Νέων «Η Αθηνά» το 1928 κάτω δεξιά: Μαντολινάτα του Συλλόγου

εντός Ελλάδας και στο εξωτερικό, όπου κατόρθωσε να αποσπάσει σπουδαίες τιμητικές διακρίσεις. Το 2000 ο Όμιλος αγόρασε το διατηρητέο αρχοντικό Κτίριο «Μάκη» με σκοπό να το αναπαλαιώσει και ήδη στεγάζεται εκεί.

Από τη δεκαετία του '70 και άλλοι σύλλογοι με παρόμοιο περιεχόμενο δημιουργήθηκαν στη Νάουσα. Ενδεικτικά αναφέρονται ο σύλλογος Μπούλες και Γενίτσαροι «ΛΕΒΕΝΤΙΑ» (1976, 1989), ο σύλλογος «ΝΤΑΒΕΛΗΣ» (1998-99) και ο σύλλογος «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» (2011), που δραστηριοποιούνται κυρίως την περίοδο της αποκριάς, συμμετέχουν όμως και σε εκδηλώσεις εκτός πόλεως, σε φεστιβάλ κλπ.

Ο «ΠΥΡΣΟΣ» ξεκινά το 1960-61 πρώτα ως «Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Βαλσαμίδη» και το 1970 γίνεται ανεξάρτητος σύλλογος, με καταστατικό και με χορευτικά τμήματα, με πανελλήνια και διεθνή ακτινοβολία και καθιέρωση, καθώς δημιουργεί και οργανώνει το διεθνές χορευτικό φεστιβάλ CIOFF – ΠΥΡΣΟΥ που πραγματοποιείται κάθε χρόνο στην πόλη μας εδώ και πάρα πολλά χρόνια κάθε Ιούλιο, δίνοντας άλλο χρώμα την εποχή εκείνη, συγκεντρώνοντας χορευτές από τα πέρατα της Γης.

Το 1966 ιδρύεται το «ΛΥΚΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΝΑΟΥΣΑΣ», ως Παράρτημα του Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών, με καταστατικούς σκοπούς την εξύψωση της θέσης της Ελληνίδας στη κοινωνία και την διάσωση και διάδοση της εθνικής μας κληρονομιάς. Δημιούργησε μεγάλο χορευτικό συγκρότημα, πλούσιο βεστιάριο στολών από όλη σχεδόν την Ελλάδα καθώς και με δεκάδες εμφανίσεις στα επόμενα χρόνια τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό και με διεθνή αναγνώριση όσον αφορά στη διατήρηση των παραδοσιακών χορών χωρίς τροποποιήσεις και αλλαγές.

Από τις παλαιότερες δραστηριότητες του ΛΥΚΕΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ απετέλεσε η συγκρότηση του Λαογραφικού Μουσείου που αρκετές φορές το επισκέφτηκαν αρκετά ξένα γκρουπ ή μεμονωμένα άτομα, μαθαίνοντας τη Λαογραφική μας παράδοση μέσω των στολών και των άλλων εκθεμάτων, ενώ σήμερα το Λύκειο είναι υπερήφανο για την απόκτηση δικής του στέγης, με την αγορά ενός όμορφου παραδοσιακού κτιρίου στην Πουλιάνα.

Το 1962 ιδρύεται η «ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΛΕΣΧΗ ΠΟΝΤΙΩΝ» που αποκτά δικό της κτήριο, όπου στεγάστηκε η παλιά βιβλιοθήκη της Αργυρουπόλεως του Πόντου, ενώ δημιουργείται και χορευτικό συγκρότημα όλων των ηλικιών. Η νέα βιβλιοθήκη της ΛΕΣΧΗΣ, μαζί με τη Δημοτική Βιβλιοθήκη βοήθησαν και βοηθούν εκατοντάδες μαθητές των σχολείων μας, αλλά και κάθε πολίτη αυτής της πόλης με τα σπάνια βιβλία που διαθέτουν καθώς και δεκάδες συγγράμματα και εκδόσεις. Επίσης με το χορευτικό της συγκρότημα συνέχισε και συνεχίζει την παράδοση του Πόντου έχοντας παράλληλα και ενεργή συμμετοχή σε πολλά κοινωνικά θέματα.

Ακολουθεί ο ΕΓΣ «ΖΑΦΕΙΡΑΚΗΣ» (1974) ο οποίος είχε ως βάση τον Αθλητισμό (Στίβος – Μπάσκετ – Βόλεϊ κλπ.), ανέπτυξε όμως δραστηριότητα και σε άλ-

επάνω αριστερά: Χορωδία του Ο.Φ.Ν. «Η Πρόοδος» επάνω δεξιά: Ανδρική Χορωδία το 1938 κάτω αριστερά: Μέλη της Φιλαρμονικής Εταιρείας Νάουσας με τον Δήμαρχο Αλέξανδρο Χωνό στο ρολόι το 1958 κάτω δεξιά: Η χορωδία και η μαντολινάτα του Ωδείου Ναούσης με τον μαέστρο Ηλία Μόρα

λους τομείς, ιδιαίτερα στο ερασιτεχνικό θέατρο, όπου διέπρεψε κατά τις δεκαετίες του 1980 και '90 κυρίως. Ο Ζαφειράκης με τη θεατρική του ομάδα και με πλειάδα ερασιτεχνών ηθοποιών έδωσαν παραστάσεις που άφησαν άριστες εντυπώσεις και θα μείνουν αξέχαστες στο πολυπληθές κοινό που της παρακολούθησε καθώς και με τα αθλητικά του τμήματα ήταν και είναι ένας καλός πρεσβευτής της πόλης μας σε όποιο μέρος κι αν εμφανίστηκε.

Η δημιουργία του ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΝΑΟΥΣΑΣ το 1977 και η ανάπτυξη των διαφόρων δραστηριοτήτων που στέγαζε (Δημοτική Βιβλιοθήκη με πάρα πολλά βιβλία, Λαϊκό Πανεπιστήμιο, με συμμετοχές επιφανέστατων προσωπικοτήτων της διανόησης, Κινηματογράφος, με επιλογές από τις καλύτερες ταινίες της ιστορικής του διαδρομής και θέατρο (ερασιτεχνικό) με σημαντικές δικές του παραγωγές, από τις οποίες αρκετές απέσπασαν πανελλήνια βραβεία κλπ) απετέλεσε τον σημαντικότερο ίσως παράγοντα για την εξέλιξη της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας στην πόλη.

Επίσης η ίδρυση της «ΕΣΤΙΑΣ ΜΟΥΣΩΝ» (ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΩΔΕΙΟ) το 1981 όπου λειτουργούν μουσικές σχολές καθώς και σχολή κλασικού μπαλέτου απετέλεσε σταθμό στα πολιτιστικά πράγματα της Νάουσας. Μέσα σε αυτό το Μουσικό σχολείο εκατοντάδες παιδιά ασχολήθηκαν και ασχολούνται με τη θεία τέχνη της μουσικής καθώς και με τον κλασικό χορό. Έτσι καλλιεργούνται και παίρνουν εφόδια για την παραπέρα εξέλιξη τους στη ζωή και στην κοινωνία.

Από το 1997 οι παραπάνω φορείς μετεξελίχθηκαν σε Δημοτική Επιχείρηση με τον τίτλο ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΝΑΟΥΣΑΣ (ΔΗ.Π.Ο.Ν.), ενώ εντάχθηκαν σ' αυτόν και νέα τμήματα, όπως τα ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ που λειτουργούν οκτώ τμήματα εικαστικών όλο το χρόνο έχοντας μεγάλη απήχηση από όλες τις ηλικίες. Αρωγός στα Εικαστικά Εργαστήρια αποτελεί ο «ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ», που ιδρύθηκε το 2009 με σκοπό την καλλιέργεια και διάδοση των εικαστικών τεχνών και την ανάπτυξη της καλλιτεχνικής παιδείας και δημιουργίας γενικότερα. Ο Σύλλογος όλα αυτά τα χρόνια έχει αναπτύξει σημαντικές δράσεις γύρω από το βασικό του αντικείμενο.

Ο «ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΛΑΧΩΝ» ιδρύθηκε το 1980 με σκοπό την διάσωση και προβολή της βλάχικης παράδοσης της περιοχής, και έκτοτε ανέπτυξε σημαντική δραστηριότητα, οργανώνοντας χορευτικά τμήματα με πλούσιο βεστιάριο, αλλά κυρίως με την απόκτηση και ανακαίνιση ενός παραδοσιακού κτιρίου της πόλης που στεγάζει τις δραστηριότητές του.

Στις πολιτιστικές δραστηριότητες των διαφόρων φορέων θα πρέπει να προστεθούν οι σημαντικές δράσεις που ανέπτυξε το Κέντρο Εργαζόμενης Νεότητας (ΚΕΝΕ), με διοργάνωση εκθέσεων, θεατρικών παραστάσεων, διαλέξεων κλπ, αλλά και τα σχολεία της πόλης, ιδιαίτερα τα Λύκεια, με τη δημιουργία θεατρικών ομάδων που ασχολήθηκαν ιδι-

επάνω αριστερά: Το Διεθνές Φεστιβάλ CIOFF-Πυροού που διοργανώνεται κάθε χρόνο στη Νάουσα επάνω δεξιά: Αναπαράσταση του παραδοσιακού τρύγου από το Λύκειο Ελληνίδων Νάουσας κάτω αριστερά: Χιονοδρόμοι του ΕΟΣ Νάουσας, πρωταθλητή Ελλάδος σε συλλογικό επίπεδο κάτω δεξιά: Η ομάδα χάντμπολ του Ζαφειράκη, με αξιοζήλευτη πορεία σε όλες τις κατηγορίες των ηλικιών

αίτερα με το αρχαίο δράμα και κέρδισαν βραβεία πανελλήνιας εμβέλειας.

Το 2006 δημιουργήθηκε ο «ΟΜΙΛΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Η ΑΡΑΠΙΤΣΑ» με πολλαπλή και αξιοζήλευτη δράση σε πολλούς τομείς και πάρα πολλά ταξίδια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό – Αμερική, Καναδά και αλλού – πάντα με επιτυχία δείχνοντας όπως και τα άλλα χορευτικά συγκροτήματα την πλούσια παράδοσή μας, παρ' ότι είναι νεοσύστατος σύλλογος.

Στην πρώτη δεκαετία του αιώνα μας νέοι μουσικοί φορείς άρχισαν να δραστηριοποιούνται στην πόλη μας. Το ιδιωτικό ΩΔΕΙΟ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, πέρα από την παροχή μουσικής παιδείας δημιούργησε από το 2007 τετράφωνη χορωδία η οποία από το 2010 μετεξελίχθηκε στον «ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΦΙΛΩΝ ΤΟΥ ΩΔΕΙΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ» συμμετέχοντας σε διάφορες εκδηλώσεις και σε συναντήσεις χορωδιών.

Στον τομέα της μουσικής πάλι, έχουμε την ίδρυση και δραστηριοποίηση από το 2009 του «ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΙΚΗΣ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ», με έδρα τη Νάουσα που πραγματοποίησε πλήθος κυρίως μουσικών αλλά και άλλων εκδηλώσεων μορφωτικού και κοινωνικού περιεχομένου τόσο στην έδρα του όσο και σε άλλες πόλεις του νομού.

Την ίδια περίοδο και ιδιαίτερα μετά το 2004 δημιουργήθηκαν διάφορες ανεξάρτητες θεατρικές ομάδες («ΕΡΑΣΤΕΧΝΕΣ», «ΘΕΑΤΡΟΡΑΜΑ ΚΩΣΚΟΛ», «ΑΙΡΕΣΙΣ», «ΕΠΙ ΣΚΗΝΗΣ»), με άτομα που συμμετείχαν σε παλιότερες θεατρικές ομάδες, πλαισιωμένα και με νέα μέλη, που παρουσίασαν σημαντικές δουλειές τους τόσο στη Νάουσα όσο και σε άλλες πόλεις, συμμετέχοντας σε φεστιβάλ θεάτρου, αποσπώντας διακρίσεις και επαίνους.

Όλοι αυτοί οι πολιτιστικοί φορείς έδωσαν ο καθένας στο τομέα που υπηρετούσε και υπηρετεί ότι μπόρεσαν περισσότερο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού επιπέδου των κατοίκων της Νάουσας και όχι μόνο. Ασχολήθηκαν με τους χορούς του τόπου καθώς και με άλλες δραστηριότητες που σαν σκοπό είχαν τη διατήρηση της λαογραφικής και της μουσικής-χορωδιακής μας παράδοσης, του θεάτρου και διαφόρων άλλων εκφάνσεων του πολιτισμού.

Στο σημείο αυτό θα αναφερθώ στην ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ» (τον παλαιό Σύλλογο Αποφοίτων Γυμνασίου Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος» όπως ονομαζόταν παλιότερα, που πρωτοϊδρύθηκε το 1936, επανιδρύθηκε το 1952 και μετά από κάποια περίοδο αδράνειας, επαναδραστηριοποιήθηκε από το 1968) που από τη δημιουργία του και μέχρι σήμερα κάλυπτε και καλύπτει επιτυχώς ένα τομέα πολιτισμού, συμβάλλοντας στην έρευνα της τοπικής Ιστορίας, Λαογραφίας, Οικονομίας, Πολιτισμού κλπ.

Η Πολιτιστική Εταιρεία ανέπτυξε πολυσχιδή δραστηριότητα διοργανώνοντας διαλέξεις, θεατρικές παραστάσεις, παρουσιάσεις βιβλίων, αλλά κυρίως εκδόσεις, με σημαντικότερη την επί τριανταπέντε χρόνια συνεχή έκδοση και κυκλοφορία του τριμηνιαίου περιο-

επάνω αριστερά: Εκδήλωση της Ευξείνου Λέσχης Ποντίων για τον εορτασμό 80 χρόνων της Γενοκτονίας των Ποντίων επάνω δεξιά: Ο Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων σε εκδήλωση στο Αρκοχώρι κάτω αριστερά: Ο Σύλλογος «Αράπιτσα» σε διεθνές φεστιβάλ στη Γαλλία κάτω δεξιά: «Άλκηστις» του Ευριπίδη, θεατρική παράσταση της θεατρικής ομάδας του Πολιτιστικού Κέντρου

δικού «Νιάουστα». Ανάμεσα στις άλλες εκδόσεις της Πολιτιστικής Εταιρείας συγκαταλέγονται η επανέκδοση της «Ιστορίας της Πόλεως Νεοΰσης» του Ε. Στουγιαννάκη, η συγγραφή και έκδοση της νεότερης ιστορίας της πόλης στον συλλογικό τόμο «Νάουσα, 19ος - 20ος αιώνας», τα Αρχεία του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή μας κ.ά. Άρα πρόκειται για ένα φορέα που αναπτύσσει μία σπάνια για επαρχιακή πόλη δράση και προσφορά.

Στο αφιέρωμά μου αυτό θα ήταν άδικο να παραλείψω και να μην αναφερθώ (όχι βέβαια επώνυμα γιατί θα χρειαζόταν αρκετές σελίδες) σε όλους αυτούς τους ανθρώπους που επάνδρωσαν και επανδρώνουν ακόμα από τις αρχές του εικοστού αιώνα και μέχρι σήμερα τα διοικητικά συμβούλια όλων αυτών των συλλόγων και σωματείων. Όπως επίσης και για όλους αυτούς που πρόσφεραν με τη συμμετοχή τους σαν μέλη στις μπάντες, στις χορωδίες, στις χορευτικές, αλλά και στις θεατρικές ομάδες όλων αυτών των συλλόγων. Οι θυσίες που έκαναν για να δώσουν στην πόλη μας τη δυνατότητα να νιώθει απέραντη υπερηφάνεια και να ξεχωρίζει από πολλές επαρχιακές πόλεις, να αισθάνεται περήφανη για την πολιτιστική της δράση και το επίπεδο του λαού της.

Εκατοντάδες λοιπόν συμπολίτες μας με μεράκι και όρεξη για προσφορά στο κοινό μόχθησαν, προσπάθησαν και αφιλοκερδώς δημιούργησαν και κράτησαν στα χέρια τους συλλόγους για ένα και πλέον αιώνα. Σύλλογοι που ψυχαγώγησαν σε δύσκολες αλλά και εύκολες περιόδους το λαό αυτής της πόλης και ανέβασαν το επίπεδό του. Τον έκαναν να ξεχωρίζει από πολλούς άλλους πολίτες επαρχιακών πόλεων και τη Νάουσα μας να χαίρεται όλους τους τομείς του πολιτισμού. Δικαίως λοιπόν έχει την πρωτιά και αυτό είναι ιστορικά αποδεδειγμένο και καταγράφεται από τον υποφαινόμενο χωρίς ενδοιασμούς.

Από αυτούς τους ανθρώπους που προσέφεραν στα πολιτιστικά δρώμενα κατά συνέπεια πολλοί έχουν φύγει από τη Ζωή, υπάρχουν όμως οι νεώτερες γενιές και αρκετοί από αυτούς εξακολουθούν να προσφέρουν με οποιονδήποτε τρόπο είτε σε διοικητικά συμβούλια ή ως απλά μέλη στους συλλόγους που προαναφέρθηκαν.

Τέλος υπάρχουν και αυτοί που για σειρά ετών εξακολουθούν να είναι εν ενεργεία και με το παράδειγμά τους θέλουν να κινήσουν το ενδιαφέρων των νέων της Νάουσας να συνεχίσουν αυτοί στο μέλλον για να διατηρηθούν όλου αυτοί οι σύλλογοι και πολιτιστικού φορείς για να εξακολουθήσουν να επιτελούν το έργο τους προς όφελος του κοινωνικού συνόλου της Νάουσας και της ευρύτερης περιοχής της.

Τελειώνοντας εύχομαι οι νέοι της πόλης μας να παραδειγματιστούν από όλους αυτούς που έδωσαν την ψυχή τους, το μεράκι τους και κάθε ηθική και υλική βοήθεια.

Διέθεσαν επίσης το περίσσευμα ή το υστέρημα του χρόνου τους για να χαίρεται και να απολαμβάνει ή Νάουσά μας όλους αυτούς τους συλλόγους και το θαυμαστό έργο που επιτελούν. ■

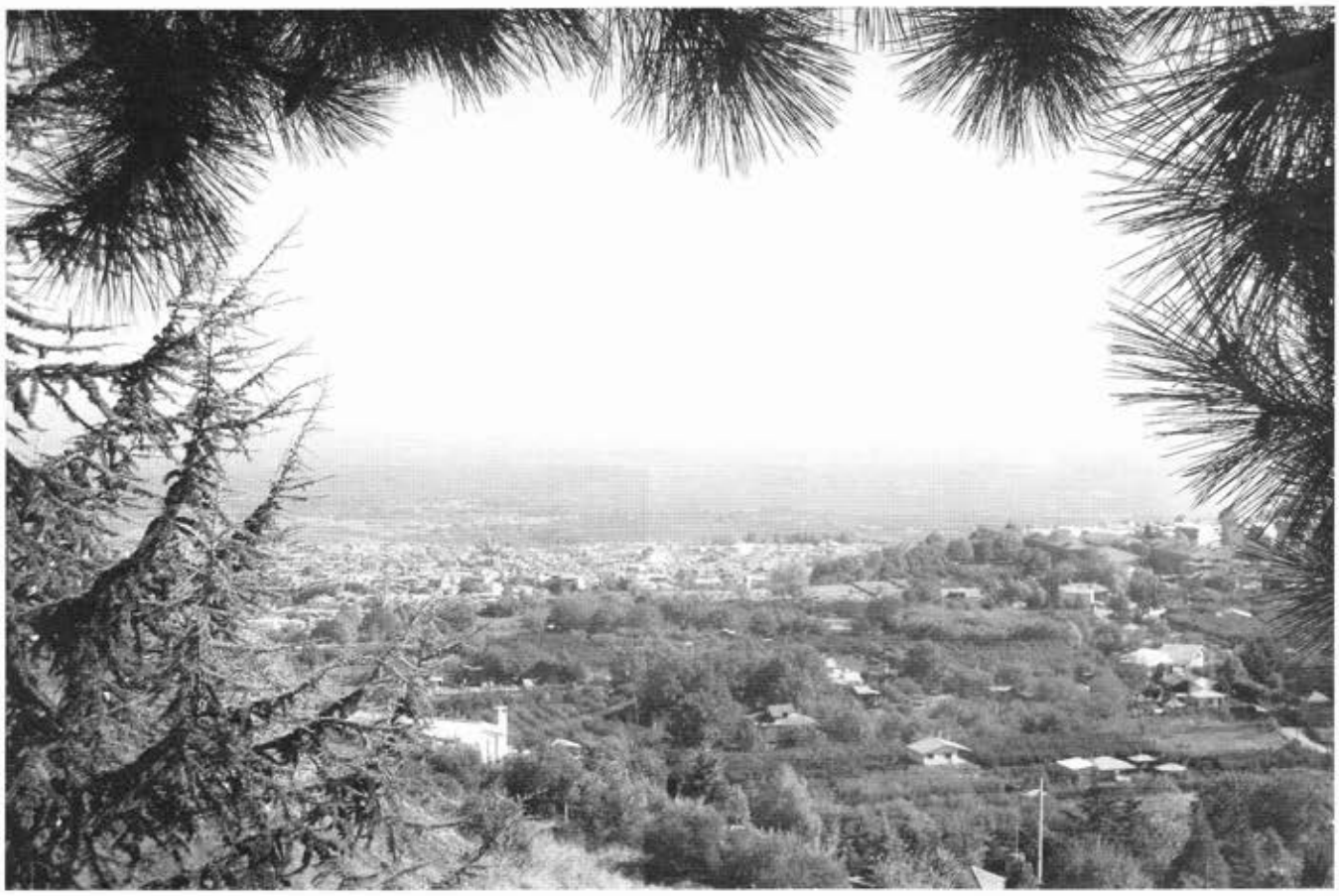

Η ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΟ ΝΕΟ ΑΙΩΝΑ

Γράφει ο Αναστάσιος Καραμπατζός, Δήμαρχος Νάουσας

Εκατό χρόνια συμπληρώνονται φέτος από το κορυφαίο γεγονός της σύγχρονης ιστορίας της Ελλάδας, την απελευθέρωση της Μακεδονίας και ειδικότερα της Νάουσας από τον τουρκικό ζυγό. Ένας ολόκληρος αιώνας ελευθερίας, δημιουργίας και προόδου που σφράγισε ανεξίτηλα μια λαμπρή διαδρομή στην κοινωνική, την πολιτιστική και την οικονομική ζωή της πόλης.

Η προικισμένη Ναουσαίικη γη, με τους δημιουργικούς και πρωτοπόρους κατοίκους της γεύτηκε περιόδους μεγάλης ακμής, καταφέρνοντας να προοδεύει ακόμα και στις δύσκολες περιόδους των δύο παγκοσμίων πολέμων και του εμφυλίου. Αξιοποιώντας τα άφθονα νερά της Αράπιτσας και την εύφορη γη, εξελίχθηκε σε σπουδαίο βιομηχανικό και παραγωγικό κέντρο της Ελλάδας (κλωστοϋφαντουργία, νηματουργία, δενδροκομία, αμπελουργία κ.ά.). Ευτύχησε να διαθέτει σπουδαίους ευεργέτες (Γαλάκης, Σεφερτζής, Λάππας, Οικογένεια Λαναρά, Φ. Πεχλιβάνος, Αντ. Κωνσταντινίδης κ.ά.) οι οποίοι με τις δωρεές τους πρόσφεραν στη γενέτειρά τους αξιόλογες υποδομές στην εκπαίδευση, την υγεία, τον πολιτισμό, τον αθλητισμό: δημοτικά σχολεία, γυμνάσιο, νοσοκομείο, αθλητικό κέντρο κ.ά. Η Νάουσα σε αυτή τη διαδρομή διατήρησε την ταυτότητά της, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, την πλούσια λαϊκή παράδοση και τα έθιμά της, τα οποία ακόμη και σήμερα εντυπωσιάζουν, αλλά και συγκινούν, όπως το μοναδικό δρώμενο «Γενίτσαροι και Μπούλες».

Αξιόλογη ήταν η προσφορά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Όλες οι δημοτικές

αρχές, ιδιαίτερα μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο (Φιλώτα Κόκκινου, Αλέξανδρου Χωνού, Δημήτρη Βλάχου, Γιώργου Πολάκη, Γρηγόρη Λιόλιου), πάντα με τη στήριξη της εκάστοτε πολιτείας (Υπουργεία, Νομαρχίες, Περιφέρεια), με τα έργα τους ενίσχυσαν τις υποδομές της Νάουσας και ανέδειξαν τις δυνατότητες, την ιστορία, την παράδοση και τον πολιτισμό του τόπου μας.

Ενδεικτικά αναφέρω: την αγορά του δασοκτήματος «Κανέλλη» στο Βέρμιο, την κατασκευή του δικτύου ύδρευσης-αποχέτευσης, τη διάνοιξη των δρόμων προς Σέλι και Πηγάδια, την εγκατάσταση του Στρατοπέδου στον Άγιο Νικόλαο, την αναβίωση της Αποκριάς, τη δημιουργία του Δημοτικού Πάρκου, την ίδρυση των Τεχνικών Σχολών, τη δημιουργία του Πολιτιστικού Κέντρου και του Δημοτικού Ωδείου, την κατασκευή του θερινού Δημοτικού Θεάτρου, τη δημιουργία του Ιστορικού-Λαογραφικού Μουσείου, την κατασκευή της γέφυρας «Στουμπάνων», τη σύσταση της Δημοτικής Επιχείρησης Τουρισμού-Ξενοδοχείο Βέρμιον, του Χιονοδρομικού Κέντρου «3-5 Πηγάδια», την εγκατάσταση συστήματος τεχνητής χιόνωσης, τις εγκαταστάσεις του βιολογικού καθαρισμού, την κατασκευή του νέου δικτύου ύδρευσης, τα έργα ανάπλασης στο Άλσος Αγίου Νικολάου που βραβεύθηκε από το πρόγραμμα Life της Ευρωπαϊκής Ένωσης κ.ά.

Η μεγάλη κρίση στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας, η οποία ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του '80, κορυφώθηκε στις αρχές του αιώνα μας (2002-2005) και δυστυχώς συνεχίζεται μέχρι σήμερα, οδήγησε στην αποβιομηχάνιση με το κλείσιμο μεγάλων και ιστορικών βιομηχανιών («ΥΦΕΝ», «ΠΕΛΛΑ-ΟΛΥΜΠΟΣ», «ΒΕΤΛΑΝΣ», «ΤΡΙΚΟΛΑΝ», «ΚΛΩΣΤΗΡΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ») και άφησε ανέργους περισσότερους από 2.000 εργαζόμενους. Το πλήγμα ήταν βαρύ και επηρέασε αρνητικά την κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης. Ακόμη και σήμερα οι αρνητικές επιπτώσεις εξακολουθούν να είναι ορατές στην τοπική οικονομία.

Από το 2003, ο Δήμος σε συνεργασία με τους παραγωγικούς και κοινωνικούς φορείς της περιοχής, ξεκίνησε τη μεγάλη προσπάθεια αναστροφής της φθίνουσας πορείας και τη δημιουργία προϋποθέσεων εξόδου από την κρίση. Μια προσπάθεια ασφαλώς πολύ δύσκολη και επίπονη, γιατί ο επαναπροσδιορισμός της τοπικής οικονομίας σε τομείς όπου η Νάουσα και η ευρύτερη περιοχή διαθέτουν τα στρατηγικά και συγκριτικά πλεονεκτήματα (αγροτική παραγωγή, υπηρεσίες-τουρισμός), είναι μια διαδικασία συλλογική, σύνθετη και δυναμική.

Η αλλαγή του βιομηχανικού αναπτυξιακού μοντέλου, το οποίο ξεκίνησε στη Νάουσα στα τέλη του 19ου αιώνα και εξελίχθηκε μέχρι περίπου το 2000, προϋποθέτει σημαντικές δημόσιες επενδύσεις, δημιουργία νέων και σύγχρονων υποδομών, ιδιωτικές επενδύσεις, κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού και την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής.

Τα τελευταία δέκα χρόνια στο Δήμο μας ολοκληρώσαμε μεγάλα δημόσια έργα, πολλά από τα οποία ήταν διαχρονικά αιτήματα και οράματα για τους Ναουσαίους, με σημαντικότερα: την ίδρυση του Πανεπιστημιακού Τμήματος, την επίλυση με ειδική νομοθετική ρύθμιση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στο δημοτικό δάσος έκτασης 72.000 στρεμμάτων (το μεγαλύτερο δημοτικό δάσος της χώρας μας) και το αναπτυξιακό σχέδιο για το χιονοδρομικό κέντρο «3-5 Πηγάδια», την κατασκευή του Δημ. Κολυμβητηρίου στον Άγιο Νικόλαο (ένα έργο που καθυστέρησε περίπου 50 χρόνια), τη δημιουργία του Πολιτιστικού Κέντρου Σχολής Αριστοτέλους (δωρεά στο Δήμο του αείμνηστου ευεργέτη Χρήστου Λαναρά και της οικογένειάς του), το έργο ανάπλασης του ποταμού Αράπιτσα, την ανάπλαση του αξιόλογου-παραδοσιακού οικισμού Αρκοχωρίου, την εγκατάσταση του Ευρυζωνικού Δικτύου Οπτικών Ινών, την αποκατάσταση-επανάχρηση πολλών διατηρητέων κτιρίων της πόλης («Μάκη», «Πέτρινο Βέτλανς», «ΠΙΚΠΑ», «Δημ. Σφαγεία», «Κόκκινου», «Ράϊου»), έργα για την ενίσχυση των εκπαιδευτικών υποδομών, παρεμβάσεις για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής κλπ.

Ο καταρράκτης του «Μπίλη»

Επίσης, πρωτοβουλίες για την τουριστική ανάπτυξη, την ανάδειξη της ιστορίας, του πολιτισμού και της παράδοσης του τόπου μας (όπως η κατοχύρωση της ιστορικής ονομασίας της πόλης ως «Ηρωικής» στο νόμο του «Καλλικράτη», η κατασκευή μνημείου των 1.241 ηρώων στο πλακόστρωτο κ.λπ.).

Ποιά θα είναι η Νάουσα στο νέο αιώνα;

Το 2012, σηματοδοτεί συμβολικά την είσοδο της Νάουσας στο δεύτερο αιώνα ελευθερίας της. Στο γενικότερο δυσμενές κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε τα τελευταία δυόμισι χρόνια στη χώρα μας, καλείται η Νάουσα να ξεπεράσει τα προβλήματα και να βρει το βηματισμό της στο νέο αιώνα.

Σε αυτό το κάλεσμα, το πολυτιμότερο όπλο της είναι τα πολύ σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματά της, όπως: η προικισμένη γη με τα επώνυμα ποιο-

τικά αγροτικά προϊόντα, που ήταν και παραμένουν η κυριότερη πλουτοπαραγωγική πηγή της περιοχής, οι φυσικοί-περιβαλλοντικοί θησαυροί, η λαμπρή ιστορία (θεσμοθετημένη ως μοναδική «Ηρωική Πόλη» της χώρας), η παράδοση, η δημιουργικότητα και η συμμετοχή των κατοίκων της, μπορούν να ανοίξουν νέους ορίζοντες προόδου. Εμείς, λοιπόν οι «προσωρινοί επισκέπτες» της, έχουμε μερικές πινελιές να βάλουμε. Σ' αυτό τον καμβά ας τις προσθέσουμε, όσο πιο προσεκτικά μπορούμε. Με όραμα, συνέπεια, εντιμότητα, πάθος.

Σχηματικά, την αναπτυξιακή πορεία της Νάουσας στο νέο αιώνα, θα μπορούσαμε να την περιγράψουμε σε τρεις βασικούς άξονες:

1. Νάουσα, πρότυπο παραγωγικό κέντρο επώνυμων ποιοτικών αγροτικών προϊόντων

Η κρίση που μαστίζει σήμερα τη χώρα μας, ιδιαίτερα δε τη Νάουσα, μπορεί να λειτουργήσει και ως ευκαιρία. Ως ένα εφαλτήριο ανάπτυξης και προοπτικής. Και η «συνταγή» δεν είναι άλλη, από αυτό που έκαναν γενιές και γενιές πριν από εμάς: **«Επιστροφή στη φύση, στη μάνα γη»!** Η δενδροκομία με τα **επώνυμα αγροτικά προϊόντα** (ροδάκινα, μήλα, κεράσια, ακτινίδια κλπ.), η αμπελουργία με το φημισμένο **ξινόμαυρο κρασί Ονομασίας Προέλευσης (ΟΠΑΠ)**, μας δίνουν ένα ασύγκριτο πλεονέκτημα και μπορούν να γίνουν ο βασικός πυλώνας ανάπτυξης και στήριξης της οικονομίας, στη Νάουσα της μεταβιομηχανικής εποχής. Αρκεί να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα επίσημα στοιχεία **η αξία των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων της περιοχής μας κατ' έτος ξεπερνά συνολικά τα 130 εκ. Ευρώ.**

Οι δραστήριοι αγροτικοί συνεταιρισμοί, οι εξαγωγικές, οι μεταποιητικές και εμπορικές επιχειρήσεις τού πρωτογενή τομέα σε όλο το διευρυμένο δήμο, έχουν τις δυνατότητες και την εμπειρία να ισχυροποιήσουν την περιοχή ως **ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΠΩΝΥΜΩΝ ΠΟΙΟΤΙΚΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ**. Για να γίνει αυτό, αναγκαίοι όροι είναι η επένδυση στην ποιότητα, την **έρευνα και την καινοτομία**, αξιοποιώντας τη μεγάλη παράδοση, την πολύ καλή φήμη των αγροτικών προϊόντων μας, για δε το κρασί μας τον ξεχωριστό τίτλο **«Νάουσα: Διεθνής πόλη Οίνου και Αμπέλου»**. Καθοριστικά επίσης, θα συμβάλλει η κατάρτιση, και η εξειδίκευση του ανθρώπινου δυναμικού, η αποτελεσματική οργάνωση της παραγωγής και η γρήγορη προσαρμογή στα νέα δεδομένα που επικρατούν στις διεθνείς αγορές (βιολογική καλλιέργεια, άριστη τυποποίηση, πωλήσεις μέσω διαδικτύου κλπ.).

Η παράδοση στη δενδροκομία και αμπελουργία σε συνδυασμό με έρευνα και καινοτομία μπορούν να γίνουν ο βασικός πυλώνας ανάπτυξης και στήριξης της τοπικής οικονομίας

Στην κατεύθυνση αυτή χρειάζεται η συνεργασία, η συμμετοχή και η σύμπνοια όλων των εμπλεκόμενων: παραγωγών, αγροτικών φορέων, επιχειρηματιών, γεωπόνων κλπ. και βέβαια η στήριξη της πολιτείας. Σταθερό αίτημα του Δήμου μας ήταν και παραμένει η ουσιαστική αναβάθμιση του **Ινστιτούτου Φυλλοβόλων Δένδρων**, το οποίο δυστυχώς τα τελευταία χρόνια αποδυναμώθηκε. Έχει όμως σημαντική αποστολή και μπορεί να προσφέρει πολλά στον τομέα της έρευνας, συμβάλλοντας στη βελτίωση της παραγω-

επάνω: Το δημοτικό κολυμβητήριο, ένα από τα πιο σύγχρονα στην Ευρώπη
κάτω: Η ολοκλήρωση του δρόμου Νάουσα-Εγνατία οδός θα ωθήσει την ανάπτυξη

γής και την επιμόρφωση των αγροτών. Επίσης, η **ίδρυση Αγροτικού Λυκείου δενδροκομίας και αμπελουργίας**, είναι ένα αίτημα που έχουμε υποβάλει ως Δήμος στα υπουργεία Αγροτικής Ανάπτυξης και Παιδείας.

Με τη λειτουργία του μπορεί να προσδώσει σημαντικά αναπτυξιακά οφέλη, όπως κάποτε οι Τεχνικές Σχολές τις δεκαετίες του '60 και '70, προσφέροντας χρήσιμες επαγγελματικές γνώσεις για την αγροτική παραγωγή στη νεολαία της περιοχής, αλλά και σε μαθητές απ' όλη τη χώρα. Αναγκαία είναι ακόμη, η **ενίσχυση των υποδομών** στη Νάουσα, και στον εύφορο κάμπο στις Δημοτικές Ενότητες Ανθεμίων και Ειρηνούπολης (δίκτυα άρδευσης, αγροτικοί δρόμοι, υδατοφράγματα, υδατοδεξαμενές κλπ.). Για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, στόχος πρέπει να είναι η διατήρηση των θέσεων εργασίας στις μεγάλες βιομηχανικές-μεταποιητικές μονάδες που λειτουργούν στην περιοχή μας (Βαρβαρέσος, Δάιος, Μπουτάρης, Κατσιαμάκας, Κεσίδης κ.ά).

Κρίσιμο και διαρκές πρέπει να είναι το αίτημα όχι μόνο της παραμονής, αλλά και της **αναβάθμισης των δημοσίων υπηρεσιών** κοινωφελούς χαρακτήρα, με προτεραιότητα το ιστορικό Νοσοκομείο και το ΙΚΑ, το Πανεπιστημιακό Τμήμα, τη Σχολή Αστυφυλάκων, αλλά και τις Δημόσιες Υπηρεσίες, όπως η Δ.Ο.Υ., το Ειρηνοδικείο κ.ά.

2. Νάουσα, σύγχρονο περιαστικό κέντρο της Θεσσαλονίκης

Είναι γνωστό ότι η Νάουσα είχε την ιδιαιτερότητα να είναι «αποκομμένη» από την ευρύτερη περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας και την ενδοχώρα της Θεσσαλονίκης. Αυτό βέβαια είχε και θετικές, αλλά και αρνητικές επιπτώσεις τον προηγούμενο αιώνα, επειδή η πόλη μας διατήρησε μεν σε μεγάλο βαθμό την ταυτότητά της και το ανθρώπινο δυναμικό που εργάστηκε στα μεγάλα εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας, αλλά έχασε σημαντικές ευκαιρίες τις οποίες αξιοποίησαν άλλες πόλεις πιο κοντά στους οδικούς ή σιδηροδρομικούς άξονες.

Οι συνθήκες έχουν πλέον αλλάξει. Θεωρούμε λοιπόν ότι, αναπτυξιακός στόχος της Νάουσας στο νέο αιώνα, πρέπει να είναι η μετεξέλιξή της σ' ένα **ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**, με διπλάσιο πληθυσμό από το σημερινό. Ένας στόχος ρεαλιστικός και εφικτός που απαιτεί την ολοκλήρωση μεγάλων δημόσιων έργων. Πρώτο, είναι «το έργο των έργων»: **η ολοκλήρωση του οδικού άξονα «Έδεσσα, Σκύδρα, Νάουσα, Πατρίδα, Εγνατία Οδός».** Είναι βασικότατο αίτημα στρατηγικού αναπτυξιακού χαρακτήρα για το Δήμο μας.

Ο νέος, σύγχρονος και ασφαλής αυτοκινητόδρομος θα μειώσει το χρόνο και την απόσταση από το μεγάλο αστικό και οικονομικό κέντρο της Θεσσαλονίκης, με όλες τις ευεργετικές συνέπειες στην ευρύτερη περιοχή και ειδικότερα τη Νάουσα, η οποία ουσιαστικά θα γίνει προάστιο της συμπρωτεύουσας.

Η σύνδεση με την Εγνατία Οδό και μέσω αυτής με μεγάλα αστικά κέντρα Θεσσαλονίκη, Γιάννενα, Λάρισα και Αθήνα, θα συμβάλλει καταλυτικά στη στήριξη των παραγωγικών και εξαγωγικών δραστηριοτήτων και στην **προ-**

σέλκυση νέων επενδύσεων. Ιδιαίτερη σπουδαιότητα αποκτά και το διαρκές αίτημα του Δήμου μας για την ένταξη της Νάουσας στο **δίκτυο του Προαστιακού σιδηρόδρομου**.

Αυτό θα διευκολύνει τη γρήγορη και ασφαλή μετακίνηση των πολιτών (εργαζομένων, επαγγελματιών, φοιτητών κλπ.) ώστε σταδιακά η Νάουσα να κρατήσει τη νέα γενιά και να γίνει ιδανικός τόπος κατοικίας ακόμα και για τους Θεσσαλονικείς, αυξάνοντας τα δημογραφικά μεγέθη της προς όφελος της κοινωνικής, πολιτιστικής, οικονομικής και εμπορικής ανάπτυξης.

Το πρώτο λοιπόν βήμα για τη δημιουργία της Νάουσας ως **«μεγάλης, Ανοικτής Πόλης»** το πετύχαμε με μεγάλο αγώνα, με το **«άνοιγμα ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ»**, δηλ. με τη διοικητική μεταρρύθμιση του «Καλλικράτη» και τη σύσταση του ενιαίου Δήμου: Νάουσα-Ανθέμια-Ειρηνούπολη. Παρά τις δυσκολίες και τις ελλείψεις που υπάρχουν αυτή την περίοδο της μετάβασης στο νέο διευρυμένο Δήμο μας, πιστεύουμε ότι στο μέλλον με τους απαραίτητους όρους και τους κατάλληλους ανθρώπους, θα δημιουργηθεί η μεγάλη, ισχυρή και σύγχρονη Ανοικτή Πόλη, με διοικητικά όρια από το Ροδοχώρι και τις κορφές του Ζωογόνου Βερμίου, μέχρι τον Αρχάγγελο στον εύφορο κάμπο και από το Αρκοχώρι μέχρι τα Ζερβοχώρια.

Ανάλογη σημασία έχει και το επιδιωκόμενο **«άνοιγμα ΔΥΤΙΚΑ»**, με το ολοκληρωμένο αναπτυξιακό **Πρόγραμμα «Βέρμιο»**. Η πρωτοβουλία που αναλάβαμε για τη διαπεριφερειακή-διαδημοτική συνεργασία των **έξι δήμων του Βερμίου** (Νάουσα, Βέροια, Έδεσσα, Αμύνταιο, Πτολεμαΐδα, Κοζάνη) και των **δύο Περιφερειών** (Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας), έχει θεσμοθετηθεί από το 2010 με Απόφαση του Υπ. Ανάπτυξης, ενώ έχουμε εκπονήσει το σχετικό επιχειρησιακό πρόγραμμα προϋπολογισμού **198,6 εκ Ευρώ** (από τα οποία τα 50,2 εκ. Ευρώ προορίζονται για τη Νάουσα) και το οποίο περιλαμβάνει την κατασκευή σημαντικών έργων υποδομής σε όλους τους τομείς:

επάνω: Το Χ.Κ. «3-5 Πηγάδια» βρίσκεται σε τρομερά αναζήτησης στρατηγικού επενδυτή
κάτω: Η περιοχή της «Ντοριτόπολης» προσφέρει πολλές ευκαιρίες αξιοποίησης

δίκτυο ορεινών δρόμων, αειφόρο διαχείριση φυσικών πόρων, υδατοφράγματα, ανάπτυξη αγροτουρισμού, ανάδειξη πολιτισμού-παράδοσης, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας κ.ά.

Δυστυχώς, η κρίση που βιώνει η χώρα μας αυτό το διάστημα, καθυστερεί όπως είναι φυσικό την άμεση προώθηση και υλοποίηση του προγράμματος, κάτι που ελπίζουμε να ξεκινήσει τα επόμενα χρόνια. Πάντως, ο στόχος έχει τεθεί.

3. Νάουσα, Πράσινη Πόλη. Νάουσα μοναδικός τουριστικός προορισμός στην κεντρική Μακεδονία

Η παροχή υπηρεσιών και ο τουρισμός, αποτελούν τον δυναμικά **ανερχόμενο αναπτυξιακό πυλώνα** για τη Νάουσα, ο οποίος μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά στην αγροτική παραγωγή και τη μεταποίηση-εμπόριο. Από το 2000 ξεκίνησε η στροφή στον τουρισμό με σημαντικές ιδιωτικές επενδύσεις που έγιναν σε νέες τουριστικές μονάδες (ξενοδοχεία, ξενώνες).

Σήμερα, στη Νάουσα και την ευρύτερη ορεινή περιοχή (Αρκοχώρι, Άγιος Παύλος, Μεταμόρφωση κλπ.) λειτουργούν περισσότερα από 30 ξενοδοχεία-ξενώνες συνολικής δυναμικότητας

επάνω: Το Πολιτιστικό Κέντρο της Σχολής Αριστοτέλους
κάτω: Το υπό αποπεράτωση Μουσείο Βιομηχανικής Κληρονομιάς στην πρώην «ΕΡΙΑ»

περίπου 1.000 κλινών. Μαζί με τις επιχειρήσεις του ευρύτερου τουριστικού τομέα (επισκέψιμα οινοποιία, εστιατόρια-ταβέρνες, καφέ, εμπορικές επιχειρήσεις παραδοσιακών προϊόντων κλπ.) ο συνολικός αριθμός φτάνει περίπου τις 130 επιχειρήσεις, όπου απασχολούνται δεκάδες εργαζόμενοι.

Είναι γεγονός ότι η Νάουσα έχει καθιερωθεί ως δημοφιλής προορισμός της Κεντρικής Μακεδονίας. Χιλιάδες επισκέπτες απ' όλη τη χώρα, αλλά και το εξωτερικό έρχονται κάθε χρόνο στη Νάουσα και εντυπωσιάζονται από το εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον και τα αξιοθέατα της περιοχής: το άλσος Αγίου Νικολάου, το Χιονοδρομικό Κέντρο «3-5 Πηγάδια», το δημοτικό πάρκο, το χώρο θυσίας, τους καταρράκτες της Αράπιτσας, τους αρχαιολογικούς χώρους (Σχολή Αριστοτέλους, Μακεδονικοί τάφοι Λευκαδίων, θέατρο Μίεζας) τον παραδοσιακό οικισμό Αρκοχωρίου κλπ.

Τη χειμερινή περίοδο η λειτουργία του χ.κ. στα «3-5 Πηγάδια» και οι αποκριάτικες εκδηλώσεις με το μοναδικό δρώμενο «Γενίτσαροι και Μπούλες» προσελκύουν επισκέπτες, τονώνοντας σημαντικά την τοπική αγορά και τους επαγγελματίες. Ο τρύγος με το περιώνυμο ξινόμαυρο κρασί και τα ρακοκάζανα με το τοπικό τσίπουρο, μεταμορφώνουν τα οινοποιεία της Νάουσας σε γιορταστικό πόλο έλξης τουριστών, την περίοδο του φθινοπώρου.

Η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου τουριστικού προορισμού που πρέπει να είναι αναπτυξιακός στόχος στο νέο αιώνα, προϋποθέτει την προσαρμογή στις συνθήκες της τουριστικής αγοράς και την αλλαγή νοοτροπίας.

Είναι στοιχεία που κατακτώνται στο χρόνο, με την οργανωμένη και συλλογική προσπάθεια. Η αύξηση της τουριστικής επισκεψιμότητας απαιτεί: ολοκληρωμένες υποδομές, περαιτέρω ανάδειξη της ταυτότητας της πόλης (ιστορία, παράδοση, μνημεία), αποτελεσματική προβολή των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, εξειδίκευση και υπευθυνότητα των επαγγελματιών, των φορέων-συλλόγων και την παροχή ποιοτικών υπηρεσιών.

Η αλήθεια είναι ότι στην κατεύθυνση αυτή γίνονται συνεχώς σταθερά βήματα προόδου. Χρειάζεται όμως να ενταθεί ο ρυθμός προσαρμογής ώστε να έρθουν γρηγορότερα τα κοινωνικά, πολιτιστικά και οικονομικά οφέλη για την τοπική οικονομία.

Κεντρικός **αναπτυξιακός στόχος του Δήμου μας** είναι η αξιοποίηση του χιονοδρομικού κέντρου «3-5 Πηγάδια» και των περιοχών «Ντορντόπολη» και «Μπαλκόνι», με τη **δημιουργία του πιο σύγχρονου ορεινού τουριστικού και αθλητικού θερέτρου στη Νότια Ευρώπη**. Μετά από αγώνα και προσπάθειες των τελευταίων 7 ετών, ο διεθνής διαγωνισμός βρίσκεται σε εξέλιξη και στοχεύουμε στην προσέλκυση και την υλοποίηση ιδιωτικών επενδύσεων προϋπολογισμού **30 εκ. Ευρώ**, μέσω σύμπραξης δημοσίου και ιδιωτικού τομέα (Σ.Δ.Ι.Τ).

Ένα οραματικό και φιλόδοξο έργο που αναμφίβολα θα αλλάξει θεαματικά και θετικά την αναπτυξιακή πορεία ολόκληρης της περιοχής, με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας για όλη την περιοχή. Η συνεργασία του Δή-

μου με ιδιώτες στην περαιτέρω αξιοποίηση του βουνού, μπορεί να δώσει νέα ώθηση και μια τέτοια επένδυση θα λειτουργήσει ως ατμομηχανή. Πιστεύω, ότι ήταν κάτι που έλειπε χρόνια από τη Νάουσα.

Ακόμη, η πρωτοβουλία μας για τη διαδημοτική-ενδοπεριφερειακή συνεργασία **«Στις ρίζες του Μεγάλου Αλεξάνδρου»** (δήμοι Νάουσας, Βέροιας, Πέλλας, Δίου-Ολύμπου), στοχεύει στην ενοποίηση και την ανάδειξη των σπουδαίων αρχαιολογικών μνημείων Ημαθίας και Πέλλας (Αιγές, Βεργίνα, Πέλλα, Δίον, Μακεδονικοί Τάφοι Λευκαδίων, Θέατρο Μίεζας, Σχολή Αριστοτέλους) με τη δημιουργία του **ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ**. Η συνεργασία των τεσσάρων Δήμων, της Περιφέρειας Κ. Μακεδονίας και των Αρχαιολογικών φορέων βρίσκεται σε πρώτο στάδιο. Σύντομα θα δοθεί σε χρήση η επίσημη ιστοσελίδα στο διαδίκτυο (website) και σχετικό ενημερωτικό-προωθητικό υλικό.

Η υλοποίηση και άλλων δράσεων θα δημιουργήσει προϋποθέσεις για την άφιξη στην περιοχή μας χιλιάδων επισκεπτών από όλο τον κόσμο. Πολύ σημαντικός είναι και ο στόχος μας για την ίδρυση Σχολής Αριστοτελικής Φιλοσοφίας για μεταπτυχιακούς φοιτητές απ' όλο τον κόσμο, κάτι που θα προσδώσει στη Νάουσα ένα πρόσθετο και μοναδικό χαρακτηριστικό, αυτό του Τόπου όπου δημιουργήθηκε ο Δυτικός πολιτισμός.

Το 2013 ολοκληρώνουμε τα μεγάλα έργα επανάχρησης στο πρώην εργοστασιακό συγκρότημα **«ΕΡΙΑ-ΒΕΤΛΑΝΣ»** (προϋπολογισμός περίπου 8 εκ. Ευρώ), όπου θα διαμορφωθούν νέοι και σύγχρονοι χώροι του **Μουσείου Βιομηχανικής Κληρονομιάς και του Πολυχώρου Πολιτισμού**. Περιλαμβάνονται: **συνεδριακό κέντρο, εκθεσιακοί χώροι για τη βιομηχανική ιστορία της πόλης, δημοτική βιβλιοθήκη, χώροι για τα εικαστικά εργαστήρια** κ.ά. Στόχος μας είναι, να δημιουργηθεί ένας νέος πόλος επισκεψιμότητας μέσα στην πόλη, αλλά και ένα σημείο αναφοράς για τη Νάουσα, όπου θα μπορούν να φιλοξενούνται μεγάλα συνέδρια και εκδηλώσεις πανελλήνιας, άλλα και διεθνούς εμβέλειας.

Θεωρώ ότι η Νάουσα στο νέο αιώνα, μαζί με τις πιο πάνω αναπτυξιακές πρωτοβουλίες και τα μεγάλα έργα, οφείλει να βελτιώσει την **ποιότητα ζωής των πολιτών** και να αξιοποιήσει τις **νέες τεχνολογίες** (ευρυζωνικά δίκτυα, ψηφιακή τεχνολογία πληροφοριών, διαδίκτυο κλπ.), την **αειφόρο ανάπτυξη** και τις **ανανεώσιμες πηγές ενέργειας** (αιολικά πάρκα, φωτοβολταϊκά, βιομάζα, υδροηλεκτρικά), επιλύοντας ταυτόχρονα τα χρόνια περιβαλλοντικά προβλήματα της περιοχής και να γίνει πρότυπο **«ΠΡΑΣΙΝΗΣ ΠΟΛΗΣ»**.

Έχει τις προϋποθέσεις. Ενδεικτικά αναφέρω, το **δίκτυο αποχέτευσης και βιολογικού στα Ανθέμια και την Ειρηνούπουλη**, ένα πολύ σημαντικό και μεγάλο έργο, προϋπολογισμού **20 εκ. Ευρώ**, που έχουμε εντάξει στο ΕΣΠΑ. Η υλοποίησή του θα ξεκινήσει το αμέσως επόμενο διάστημα και με την ολοκλήρωσή του θα επιλύσει πολλά χρόνια περιβαλλοντικά προβλήματα στο διευρυμένο Δήμο μας.

> ...τη δύσκολη συγκυρία που βιώνουμε, είναι βέβαιο ότι θα τη διαδεχθεί η ανάκαμψη. Ένας ιστορικός κύκλος κλείνει και ανοίγει ένας νέος...

Επίσης, η **ορθολογική διαχείριση των απορριμμάτων** και η αποκατάσταση των παλαιών χωματερών, είναι έργα που επίσης βρίσκονται στο στάδιο των εγκρίσεων (προϋπολογισμός περίπου 5 εκ. Ευρώ) και προβλέπουν τη συγκέντρωση και τη μεταφορά των απορριμμάτων σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους (ΧΥΤΑ ή ΧΥΤΥ).

ΝΑΟΥΣΑ: ΝΕΑ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑ - ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ-ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ

Για να γίνουν όλοι αυτοί οι στόχοι πράξη και να κερδηθεί το στοίχημα της ανάπτυξης και της προόδου, χρειάζεται το όραμα, ο στόχος και μετά τα μέσα και οι άνθρωποι για την υλοποίηση. Αυτά πρέπει να καταγράφονται με όρους δημοκρατικού διαλόγου και ευρύτερης δυνατής συμφωνίας, μέσα από Αναπτυξιακά Συνέδρια στα οποία θα γίνεται ευρύς και ουσιαστικός διάλογος με συμμετοχή των απανταχού Ναουσαίων, και μέσα από Επιχειρησιακά Σχέδια που θα εξελίσσονται και θα αναπροσαρμόζονται, ανάλογα με τις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

Κι όλα αυτά βεβαίως, χρειάζονται για το νέο αιώνα συνετούς ηγέτες που να έχουν δύο απαράβατα χαρίσματα (όπως λένε και οι Άγγλοι): Πρώτα να βάζουν τον στόχο-το όραμα και μετά να πείθουν και τους άλλους να βαδίσουν μαζί τους.

Τη δύσκολη συγκυρία που βιώνουμε, είναι βέβαιο ότι θα τη διαδεχθεί η ανάκαμψη. Ένας ιστορικός κύκλος κλείνει και ανοίγει ένας νέος. Όπως τότε στο τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου η κατεστραμμένη Νάουσα μπόρεσε σε λίγα χρόνια να ανακάμψει, να πρωτοπορήσει και να γνωρίσει μεγάλη ακμή, αξιοποιώντας τον άφθονο φυσικό της πλούτο, την εργατικότητα των Ναουσαίων, τον πολιτισμό και την παράδοσή της, έτσι και σήμερα οφείλει να ατενίσει με αισιοδοξία το μέλλον. Είναι η αισιοδοξία που πηγάζει από την πίστη στις δυνατότητες της ευλογημένης περιοχής μας και του ανθρώπινου δυναμικού της.

Με ΚΟΙΝΗ προσπάθεια και το «ΚΟΙΝΗ» το γράφω με κεφαλαία, γιατί κανένας μόνος του δεν μπορεί να λύσει τα μεγάλα προβλήματα, με συμμετοχή και συναίνεση, αλλά και την ανασυγκρότηση των δημιουργικών δυνάμεων τού τόπου μας, μπορούμε να δημιουργήσουμε τη Νάουσα του νέου αιώνα: **ένα πρότυπο κέντρο παραγωγής, ανάπτυξης και πολιτισμού** αντάξιο της μακραίωνης ιστορίας της Ηρωικής Πόλης μας, το οποίο οφείλουμε να κληροδοτήσουμε στις επόμενες γενιές. N

βιβλία που δεν πρέπει να λείπουν από τη βιβλιοθήκη σας...

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ ΤΟ 1822

(ΚΑΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Δ. ΠΛΑΤΑΡΙΔΗ)

σελ.: 270, τιμή: 20€

ΝΑΟΥΣΑ, 19ος-20ος αιώνας

συλλογικό έργο που παρουσιάζει πτυχές της ιστορίας της πόλης μετά την καταστροφή της το 1822 και μέχρι τον Β' Παγκ. Πόλεμο

σελ.: 414, τιμή: 25€ (χαρτόδετο), 30€ (πανόδετο)

ΔΗΜΗΤΡΗ ΒΛΑΧΟΥ

Η ΑΝΑΦΟΡΑ ΜΟΥ

μια ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα αφήγηση του για πέντε τετραετίες Δημάρχου Νάουσας, που φωτίζει πολλές πτυχές της σύγχρονης ιστορίας της πόλης, αλλά και της Ελλάδας γενικότερα

σελ.: 318, τιμή: 20€

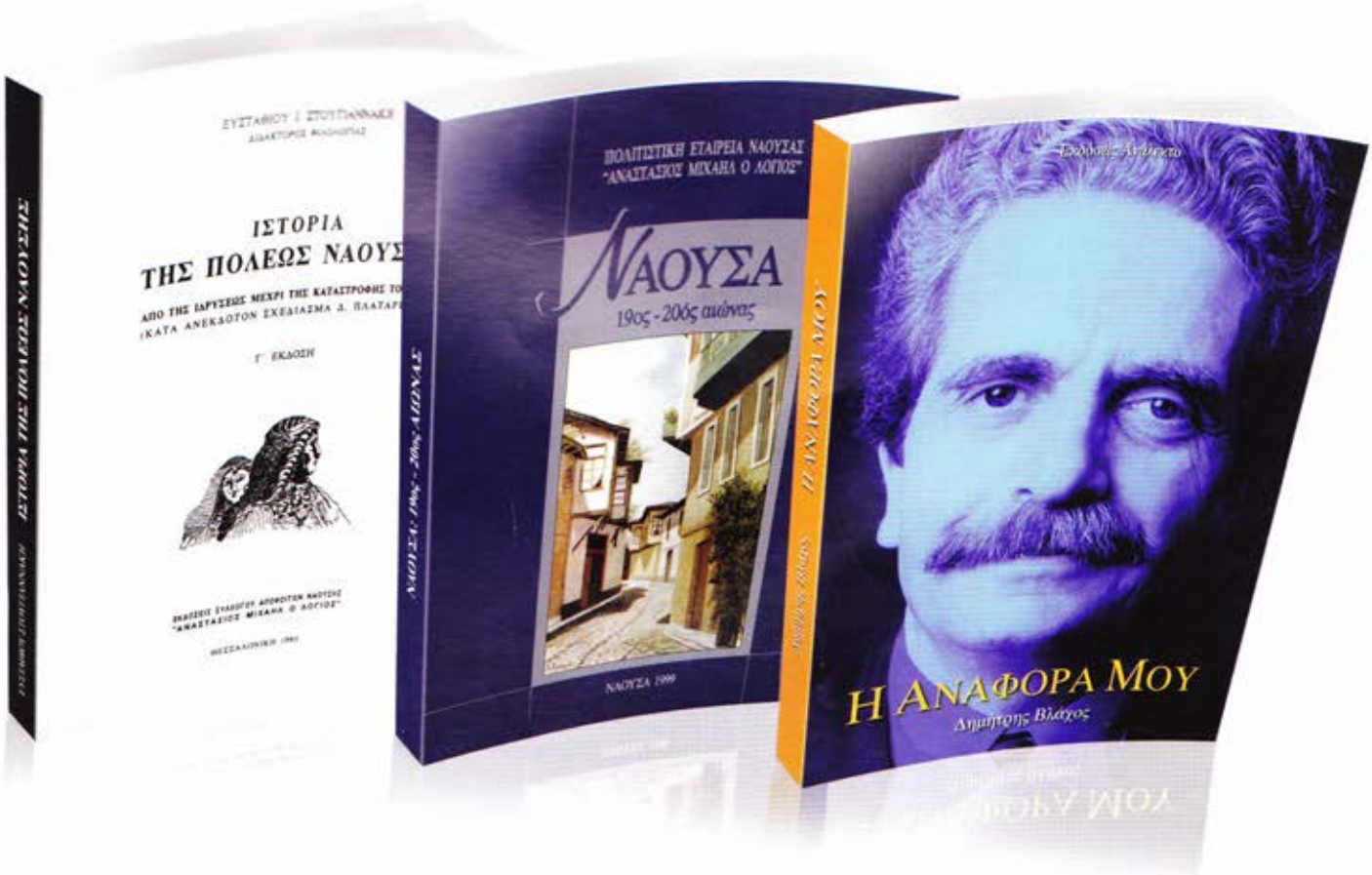

ΔΙΑΘΕΣΗ: Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας, Δημ. Βιβλιοθήκη, τηλ.: 2332024102 | Αλέξανδρος Οικονόμου, τηλ.: 2332029380

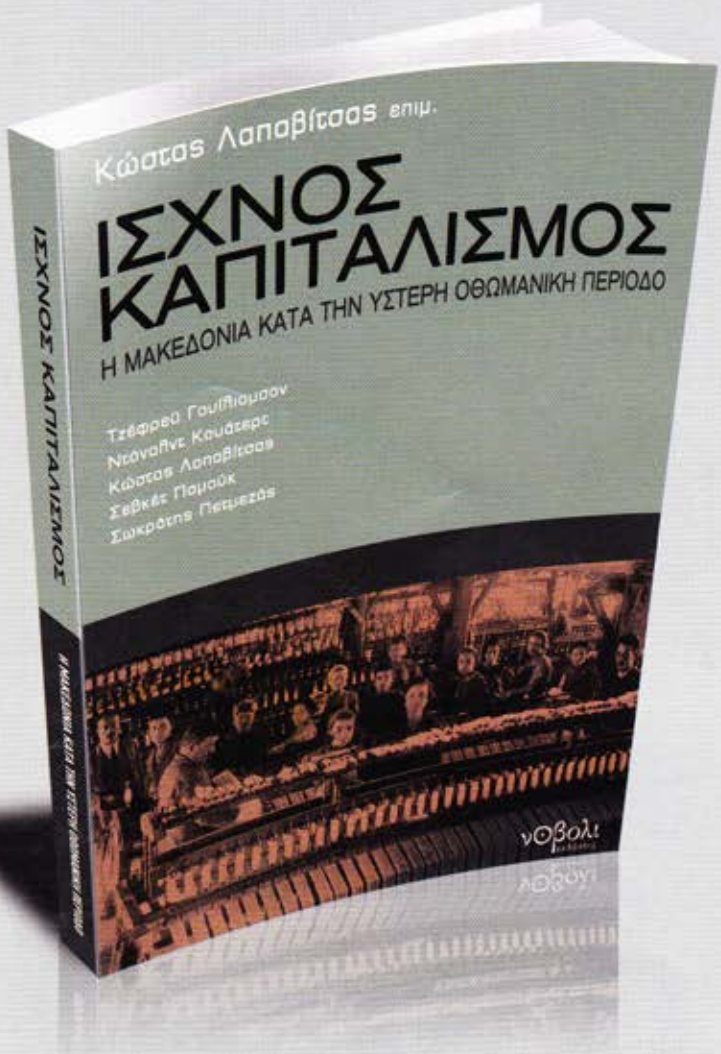

ΚΩΣΤΑ ΛΑΠΑΒΙΤΣΑ (ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ)

ΙΣΧΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Το βιβλίο αποτελεί συλλογή επιστημονικών μελετών που αφορούν την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Επίκεντρο του ενδιαφέροντος είναι η περιοχή της Μακεδονίας και κυρίως η πόλη της Νάουσας που διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην καπιταλιστική ανάπτυξη.

σελ. 260, τιμή: 20€

ΔΙΑΘΕΣΗ: Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας, Δημ. Βιβλιοθήκη, τηλ.: 2332024102 | Αλέξανδρος Οικονόμου, τηλ.: 2332029380